

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 2 (30), 2018

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ
РЕФОРМ**
№ 2 (30) 2018
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 19842-642 ПР
від 19.03.2013 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC
REFORMS**
№ 2 (30) 2018
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION
JOURNAL
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Registered by
the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate
КВ № 19842-642 ПР
dated 19.03.2013

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора та кандидата наук (економічні науки).**

Наказ Міністерства освіти і науки України № 515 від 16 травня 2016 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :
Ulrich's Periodicals Directory (Нью-Йорк, США), *Research of Bible* (Токіо, Японія),
Index Copernicus International (Варшава, Польща),
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ), (Москва, Росія)

Ліцензійна угода № 210-04/2013 від 25 квітня 2013 р.

Scientific Indexing Services (США – Австралія),

Google Scholar *International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)* (Малазія).

Головний редактор: Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний редактор: Ліхоносова Г. С., канд. екон. наук, доц. (Україна).

Редакційна колегія: Вартанова О.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Гамс Е. канд. екон. наук (Естонія); Даніч В.М., докт. екон. наук, проф. (Україна); Д'яченко Ю.Ю., докт. екон. наук, доц. (Україна); Заблодська І.В., докт. екон. наук, проф. (Україна); Закжевський Ю., канд. екон. наук (Польща); Сотіров С., докт. техн. наук, проф. (Болгарія); Канцявічіус С., канд. екон. наук (Літва); Костирко Л.А., докт. екон. наук, проф. (заступник головного редактора) (Україна); Надьон Г.О., докт. екон. наук, проф. (Україна); Рамазанов С.К., докт. екон. наук, докт. техн. наук, проф. (**голова редакційної колегії**) (Україна); Стемплєвська Л., канд. екон. наук (Польща); Сегаль Б., канд. екон. наук (Угорщина); Хаморі Б., докт. екон. наук, проф. (Угорщина); Шаріпова О.С., докт. екон. наук, проф. (Україна); Чиж В.І. докт. екон. наук, проф. (Україна).

Відповідальний за випуск: Костирко Л. А., докт. екон. наук, проф. (Україна).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 8 від 22 травня 2018 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2018

© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2018

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.
Освітньо-професійні програми: лобіювання та виживання... 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• **Економіка та підприємництво**

Доронін А. В., Доронін С. А.
Моделювання колективного особистісного потенціалу професійної мобільності менеджерів підприємства 6

Соломатіна Т. В., Королева Н. Н.
Аналіз і оцінка ризиків в управлінні аграрним виробництвом 12

Kievich A., Buhtik M., Samohovets M.
Dedolarization of economies of leading countries as a way of protection from global risks 18

Поносов Ф. Н.
Методологические основания социального познания и хозяйственно-экономической деятельности общества 25

Павлов К. В.
Экономическое славяноведение и этноэкономика 31

• **Управління сучасним підприємством**

Калінеску Т. В.
Забезпечення стабільного управління підприємством 36

Ліхоносова Г. С.
Ентропійне балансування: інструмент усунення соціально-економічного відторгнення на підприємстві 43

Решетнікова І. Л.
Аутсорсинг в діяльності промислових підприємств: маркетинговий аспект 52

• **Фінанси та банківська справа**

Костирко Л. А., Кукса І. М.
Пріоритети формування механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств 58

• **Соціальна економіка**

Асадулліна Н. Р.
Развитие и укрепление здорового поколения нации 66

Ильина Е. А.
Перспективы развития государственной политики в сфере оплаты труда 72

Колечков Д. В.
Оптимизация пенсионной системы в современных условиях 79

Тихомирова В. В.
Направления совершенствования формирования и использования финансовых ресурсов социальной защиты населения 86

• **Економіка регіону**

Попова Л. А., Сивкова А. А., Зорина Е. Н.
Оценка масштабов среднего класса в Республике Коми 93

Мустафаев А. А.
Воспроизводственная характеристика основных фондов аграрного сектора АПК Северного региона 103

• **Міжнародні економічні відносини**

Гречишкина Е. А.
Тенденции развития лечебно-оздоровительного туризма в Республике Беларусь 110

Шиселов М. А.
Анализ рынка потребления и производства древесного биотоплива Республики Коми 119

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Впровадження єдиного державного кваліфікаційного іспиту для випускників магістратури х 127

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури 128

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ВИМОГИ щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana
Educational and professional programs: lobbying and survivals... _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• Economics and Business

Doronin A., Doronin S.
Modeling of collective individual potential of enterprise managers professional mobility _____ 6

Solomatina T., Koroleva N.
Analysis and assessment of risks in management agricultural production _____ 12

Kievich A., Buhtik M., Samohovets M.
Dedollarization of economies of leading countries as a way of protection from global risks _____ 18

Ponosov F.
Methodological foundations of social consciousness and economic activity of the society _____ 25

Pavlov K.
Economic knowledge of the slavs and ethno economics _____ 31

• Management of Modern Enterprise

Calinescu T.
Providing of stable management an enterprise _____ 36

Likhonosova G.
Entropy balancing: a tool for eliminating social-economic exclusion on enterprise _____ 43

Reshetnikova I.
Outsourcing in the activities of industrial enterprises: marketing aspect _____ 52

• Finance and Banking

Kostyrko L., Kuksa I.
Priorities of formation of the mechanism of value-oriented control of enterprise finances _____ 58

• Social Economy

Asadullina N.
Developing and strengthening healthy generation in the republic of nation _____ 66

Ilvina E.
The prospects of the state policy development in the field of labor payment _____ 72

Kolechkov D.
Optimization of pension system in modern conditions _____ 79

Tikhomirova V.
Directions of perfection formation and use financial resources
of social protection system the population _____ 86

• The economy of the region

Popova L., Sivkova A., Zorina E.
Assessment of the middle class in the Komi Republic _____ 93

Mustafaev A.
Reproductive characteristics of fixed assets of the agricultural sector of the Northern region _____ 103

• International Economic Relations

Hrechyshkina O. O
Trends of health tourism development in the Republic of Belarus _____ 110

Shishelov M.A.
Analysis of the market of consumption and production of wood biofuel of the Republic of Komi _____ 119

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

Implementation of a single public qualification issues for master translators _____ 127

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 128

INFORMATION ABOUT AUTHORS

REQUIREMENTS

the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Освітньо-професійні програми: лобювання та виживання...

Сьогодні більшість вишів країни намагаються сформувати свої професійні програми підготовки студентів економічного напрямку відповідно до встановлених канонів провідних вишів м. Києва, за відсутності будь-яких стандартів або пропозицій Міністерства освіти і науки України (МОН). Проте такий процес розробки програм, щодо підготовки майбутніх фахівців, котрі будуть мати можливість отримати кваліфікацію зі словом «економіст», можна вважати творчим, вдумливим тільки для столичних вишів. Щодо усіх інших, то тут мова вже має йти про лобювання певних інтересів відносно того, щоб залишити певні дисципліни у навчальних планах, які притягуються майже «за вуха» під ті освітні програми, на які слід орієнтуватись сьогодні. Навіть, проведені реформи у 2016 році у напрямках підготовки студентів-економістів, не змінили існуючі підходи і погляди керівництва, особливо технічних вишів, що мають економічні факультети і спеціальності, ні тих, хто ставить свої погоджуючи підписи після гарантів програм. І тут, як не згадати усім відоме анекдотичне висловлення, що «нам без білил не можна!» Тобто можете писати, що завгодно, але якщо не включено у перелік професійних дисциплін «обов'язкову низку», що узгоджена на рівні керівництва вишу, виходячи із статуту наближення керівників тих чи інших кафедр до тих, хто приймає кінцеве рішення, то і не маєте право нічого іншого вставити, навіть 1/4 до загально прийнятих професійних дисциплін... Тобто програми і плани – це два документи, що забезпечують виживання одним кафедрам, і зовсім інші компетенції фахівцям, які за такими планами не відповідають визначеним МОН напрямкам.

Треба розуміти, що реформи, по-перше, слід розпочинати не з підгону старого, не логічного, не професійного підходу до формування планів, а з нового, іншого погляду на те, що кожен виш, особливо не столичний, може вижити не за рахунок наявності та пристосування вже напрацьованого, призвичаєного, не змінного (бо завжди так було!). А за рахунок того, що повинно бути нове ставлення, нові підходи до підготовки фахівців-професіоналів. Задля цього, по-друге, мають проводитись експерименти, бути створені можливості для існування своїх унікальних програм, планів, які піднімуть імідж не тільки навчальних закладів, але покажуть й різні професійні погляди щодо підготовки фахівців з ґрунтовними та широкими компетенціями.

Ми запрошуємо наших авторів та читачів долучитися до дискусій з різних питань та наболілих проблем з цього приводу. Бо саме від нас залежить те, яких майбутніх професіоналів-фахівців ми готуємо і випускаємо у самостійне життя.

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 005.32:005.91

JEL Classification: E27; M12

ДОРОНІН А. В., ДОРОНІН С. А.

МОДЕЛЮВАННЯ КОЛЕКТИВНОГО ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МЕНЕДЖЕРІВ ПІДПРИЄМСТВА

Представлено обґрунтування необхідності концептуального оновлення моделі менеджера в контексті розвитку його професійної мобільності. Визначено особливість особистісного варіанта такої моделі на рівні окремого менеджера та колективу відділу управління підприємством. Надано перелік комплексних індикаторів колективного особистісного потенціалу професійної мобільності та їх характеристик, необхідних для емпіричної діагностики резервів його розвитку. Обґрунтовано доцільність використання факторного аналізу для моделювання латентних чинників розвитку особистісного потенціалу професійної мобільності менеджерів. Здійснено практичну перевірку представлених у статті методичних рекомендацій.

Ключові слова: професійна мобільність, менеджер, особистість, колективний потенціал, факторна модель, латентний чинник.

Постановка проблеми. Надійність функціонування виробничої організації в складних умовах господарювання забезпечує якісна кооперація праці її управлінського персоналу. Вона має два різновиди: розподілено-спільна (стандартизована за елементами посадових інструкцій) або спільно-розподілена (функції окремих менеджерів постійно оновлюються і делегуються виконавцям за рішенням колективу певного відділу системи управління). Використовуючи конструктивну кооперацію праці управлінського персоналу, виробнича організація отримує висококонкурентну сукупну робочу силу колективу організації в цілому. Для вибору одного з варіантів кооперації праці чи їх синтезу теорія і практика пропонують використовувати моделі людини й організації з урахуванням рівня інформатизації та інтелектуалізації робочих процесів [1; 2]. Життєвий цикл таких моделей швидко скорочується, і час від часу перед наукою постають проблеми їх оновлення. Наразі перспективу мають ідеї професіоналізації менеджменту й орієнтації на кооперацію людей, здатних свідомо поєднувати в житті егоїзм і альтруїзм. Таке поєднання забезпечує модель людини-менеджера у формі особистості. Для створення конструктивних рекомендацій введення цієї моделі в теорію і практику вже виконано чимало досліджень, однак багато проблем ще чекають свого вирішення. Одна з них – визначення можливостей об'єднання унікальних особистісних потенціалів окре-

мих працівників у колективний особистісний потенціал. Створена в такий спосіб сукупна робоча сила команди менеджерів здатна забезпечити результативну реакцію виробничої організації на непередбачувані ризики в роботі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд відповідної літератури показав, що проблеми сукупної робочої сили управлінців стали предметом дослідження багатьох дисциплін, тому моделювання розвитку колективного особистісного потенціалу працівників системи управління доцільно виконувати з використанням трансдисциплінарного підходу [2, с. 82; 3, с. 100; 4, с. 110]. Хоча модель людини-менеджера в особистісному варіанті поки що не представлена в літературі, певні передумови для її формування вже наведено в публікаціях [5, с. 29; 6, с. 693]. Складність проблем функціонування і розвитку організацій можна подолати, формуючи проектні команди з управлінців, поведінка яких відповідає принципам соціально відповідальної особистості. У системах управління доцільно створювати динамічне інтелектуальне ядро з команд, які об'єднують найбільш талановитих менеджерів і спеціалістів. Такі команди здатні забезпечити оптимальний варіант вирішення нестандартних проблем у роботі. Потенціал цих угруповань залежить, по-перше, від особистісного потенціалу членів колективу, по-друге, від наявності в його керівників рис лідера-реформатора [7, с. 40]. У контексті

перелічених проблем наразі відчутною стала ще одна – обґрунтування інформаційно-аналітичного забезпечення та якісно-кількісних технологій виділення і використання резервів розвитку особистісного колективного потенціалу професійної мобільності. Для її вирішення в літературі поки що немає рекомендацій.

Метою статті обрано формування інформаційного забезпечення визначення й аналізу системних факторів, які впливають на розвиток колективного особистісного потенціалу управлінців.

У даному дослідженні використовуються характеристики особистості та професійної мобільності, залучені з публікацій І. Сіменко [8], С. Клімової, Н. Абрамова [9], Л. Пілецької [10]. До них належать ознаки особистісного потенціалу професійної мобільності, в якому відображається готовність працівника бути професійно мобільним; характеристики безпосереднього стану професійної мобільності – ознаки трудової поведінки працівника, діагностика яких характеризує мінливість його активності в професійному полі; мотиви професійної мобільності – інструменти механізму активізації професійної мобільності; рольові функції керівника колективу – перелік моделей поведінки керівника професійно мобільної групи підлеглих. Крім перелічених, в інформаційну систему дослідження з урахуванням рекомендацій Л. Мітіної були внесені характеристики якості трудового життя, за якими можна визначити результативність і передумови професійної мобільності працівника з високими особистісними характеристиками. Цей автор вважає, що якість трудового життя на різних етапах трудового життя людини сприймається іноді як результат, а іноді як засіб розвитку її як особистості [11, с. 38].

Емпіричні дані дослідження збиралися способом анкетування. Усього були використано п'ять анкет. Перша анкета призначалася для оцінки потенціалу професійної мобільності, друга – для оцінки стану цієї характеристики колективу. Відповіді на третю анкету давали оцінку мотивації професійної мобільності. Призначенням четвертої анкети було отримання оцінок рівня розвитку рольових функцій керівника колективу. Відповіді на п'яту анкету забезпечували визначення рівня розвитку якості трудового життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження стану і передумов

розвитку колективної особистісної професійної мобільності менеджерів проводилося на базі машинобудівного підприємства, яке знайшло можливість успішно функціонувати в сучасних вітчизняних умовах господарювання. В експерименті взяли участь 141 працівник системи управління цього підприємства.

Респондентам було запропоновано оцінювати фактичний і бажаний рівні розвитку характеристик, представлених в анкетах, і відповідати на запитання, використовуючи п'ятиінтервальну якісно-кількісну шкалу за правилом: «повністю погоджусь – 5 балів», «скоріше погоджусь – 4 бали»; «скоріше не погоджуюсь – 3 бали», «не погоджуюсь» – 2 бали, «не готовий дати оцінку» – 1 бал.

Наукова практика свідчить, що намагання прийняття рішень з використанням великої кількості ознак принципово нового предмета дослідження не завжди доцільне. По-перше, у такому випадку збільшуються витрати часу і ресурсів на формування емпіричних даних. По-друге, – обрані характеристики часто дублюють одна одну. По-третє, взаємопов'язані часткові характеристики відтворюють вплив деякого неявного, латентного фактора, який хоча не має офіційно визначеного критерію оцінки, проте може дати конструктивне пояснення глибинної сутності проблеми.

Узагальнення технологій статистичного аналізу великої кількості оцінок певного явища чи процесу показало, що наразі статус загальнонаукового методу вирішення такої задачі отримав факторний аналіз. Апробація його для моделювання колективного особистісного потенціалу професійної мобільності менеджерів цілком прийнятна. По-перше, такий потенціал характеризується значним переліком суттєвих характеристик. По-друге, характеристики мають соціально-психологічну природу, а, як відомо, саме з неї почалося становлення цього методу. Аналіз практики використання факторного аналізу показує, що саме він дозволяє досить компактно описати складний багатопараметричний об'єкт соціально-економічної природи.

Факторний аналіз дозволяє знайти перші наближені характеристики закономірностей, що лежать в основі явища, сформулювати загальні висновки щодо доцільності подальших досліджень і конкретизації їх змісту. Таку думку мають вчені з досвідом якіс-

но-кількісного аналізу багатопараметричних явищ. Наприклад, відомий представник цієї сфери науки П. Благуш переконаний, що складні явища, незважаючи на їх різноманітність і мінливість, можна описувати невеликою кількістю функціональних одиниць, параметрів або чинників [12, с. 16]. В. Дикань дає таку оцінку вказаному методу моделювання складних явищ: «Факторний аналіз дозволяє виявити об'єктивну закономірність, сховану у великому полі даних та зумовлює можливість її стислого опису...» [13, с. 39]. Інші авторитетні вчені у галузі економічних наук вказують на такі переваги факторного аналізу: а) скорочення багатовимірному простору ознак об'єктів; б) статистична оцінка значущості виділених складних ознак; в) вимірювання значень виокремлених ознак об'єкта; г) побудова систем складних і елементарних ознак, що описують об'єкт; д) розробка досконалого обчислювального алгоритму з використанням спеціальних програмних середовищ [14, с. 39]. У даному дослідженні визначення латентних чинників розвитку колективного особистісного потенціалу професійної мобільності менеджерів здійснювалося з використанням сучасного пакета статистичної обробки інформації «STATISTICA», версія 10.0. Його застосування забезпечило такі висновки.

Розвиток потенціалу професійної мобільності менеджерів забезпечується дією трьох латентних факторів. Перший фактор за складом показників, які отримали його навантаження, можна визначити як потенціал підприємливості. Він пояснює 24% динаміки потенціалу, має навантаження на такі показники: довіра до своїх колег (0,73), переконання респондента, що в колективі всі виконують свої обов'язки (0,73), відсутність страху приймати на себе відповідальність (-0,72), вміння спокійно аналізувати різні ситуації (-0,75), вміння переконувати інших людей (-0,74). Другий фактор (соціально-психологічний клімат у колективі) пояснює 23% варіації потенціалу і має навантаження на показники: керівництво опікується проблемами персоналу (0,82), оцінка особистісного внеску в роботу (0,74). Третій фактор (вимушена прихильність персоналу організації) пояснює 15% варіації потенціалу професійної мобільності та має навантаження на показники: страх стати безробітним (0,93), матеріальний стан сім'ї (0,86).

Фактичний стан професійної мобільності моделюється теж трьома факторами. Перший – нестандартність робочих ситуацій – пояснює 21% динаміки мобільності та впливає на можливість появи ризиків у роботі (0,73), появу складних ситуацій у роботі (0,83). Другий фактор (партнерські стосунки в колективі) пояснює 17% динаміки мобільності та дає навантаження на поради з керівником у випадку складних ситуацій (0,75) і на пропозиції працівника керівнику колективу (0,77). Третій фактор (оплата додаткових повноважень) пояснює 14% варіації та впливає на готовність брати додаткові повноваження за плату (0,82).

Мотивація професійної мобільності моделюється двома факторами. Перший (можливість розвитку компетентності) пояснює 22% динаміки мотивації та впливає на поповнення знань на роботі (0,76) і практичне використання отриманих знань у роботі (0,70). Другий фактор (емоційний стан колективу) пояснює 23% динаміки і впливає на рівень морального клімату в колективі (0,83).

Рівень розвитку рольових функцій керівника знаходиться під впливом трьох факторів. Перший (характер взаємовідносин керівник – підлеглий) пояснює 27% варіації рольових функцій і здійснює навантаження на вдосконалення організації роботи (0,80), повідомлення про проблеми в роботі (0,87), своєчасне коригування роботи (0,79). Другий фактор (справедливість покарань) пояснює 17% варіації функцій керівника і впливає на показники: повага гідності працівника (0,78) і спосіб покарання (0,86). Третій фактор (демократичність менеджменту) пояснює 23% загальної дисперсії та має навантаження на показники одночасного збільшення повноважень і відповідальності (0,87) та заохочення самостійності в роботі (0,78).

Якість трудового життя моделюється такими факторами. Перший (довіра в колективі) пояснює 20% дисперсії, впливає на характеристики психологічного клімату в колективі (0,85), солідарність колективу (0,82). Другий фактор (стан робочого місця) охоплює 15% варіації якості трудового життя та впливає на характеристики планування робочого місця (0,86) і оргтехніки (0,73). Третій фактор (справедлива діагностика роботи) пояснює 21% дисперсії та впливає на оцінку поваги гідності працівника (0,75) і об'єктивну атестацію кадрів (0,75).

За аналогічним алгоритмом реалізоване факторне моделювання бажаних характеристик і результатів розвитку колективного особистісного потенціалу професійної мобільності менеджерів. Далі наведено висновки з його аналізу.

Перший фактор бажаного розвитку колективного особистісного потенціалу професійної мобільності (конструктивність комунікацій) пояснює 27% його варіації. Дає навантаження на сприйняття працівником себе частиною колективу (0,94), вміння спокійно аналізувати ситуації (0,95) вміння переконувати інших (0,85). Другий фактор (соціальна відповідальність) пояснює 17% дисперсії, впливає на відповідальне виконання обов'язків персоналу (0,77), відчуття, що керівник опікується проблемами персоналу (0,74). Третій фактор (нагальність зміни корпоративної культури) обумовлює 11% варіації потенціалу, негативно впливає на емоційну прихильність персоналу організації (-0,79).

Для професійної мобільності визначено такі латентні фактори. Перший (спільно-розподілена кооперація роботи) пояснює 33% дисперсії, впливає на такі характеристики: значне зростання професіоналізму (0,84), поради з колегами по роботі (0,81), виникнення ідей щодо вирішення робочих проблем (0,84), повідомлення керівника про варіант вирішення робочої проблеми (0,85). Другий (умови для реалізації заповзятливості) пояснює 20% дисперсії, навантажує показники: робота пов'язана з творчістю (0,73), готовність отримати додаткові повноваження за плату (0,75). Третій фактор (умови для самоствердження) пояснює 18% дисперсії, навантажує показники: можливість ризиків у роботі (0,80), поява складних ситуацій у роботі (0,73).

Перший фактор мотивації мобільності (гуманізація мотивації) пояснює 33% її дисперсії, здійснює навантаження на такі показники: моральний клімат у колективі (0,86), зарплата (0,83), справедливий контроль (0,78). Другий фактор (практична освіта) пояснює 28% дисперсії, впливає на можливість постійного оновлення знань (0,85), практичне використання знань (0,90), самоменеджмент, самоорганізація (0,79).

Рольові функції керівника формуються за бажаним станом трьома факторами. Перший (гуманізація ставлення до підлеглого) пояснює 31% дисперсії та навантажує пока-

зники: повага власної гідності підлеглого (0,87), особистий приклад (0,86), удосконалення умов роботи (0,87). Другий фактор (партнерські стосунки керівник – підлеглий) пояснює 38% варіації функцій, навантажує показники: спільне з підлеглим прийняття рішень (0,79), інформування про стан проблем у роботі (0,87), чіткість конкретних завдань (0,76), переконлива аргументація завдань (0,88). Третій (справедливість покарань) пояснює 10% дисперсії та відображається на характеристиці покарання (0,74).

До факторів якості трудового життя за оцінками її бажаного стану належать такі. Перший (стан робочого місця) пояснює 25%, навантажує соціальне забезпечення (0,94), планування робочого місця (0,92), сучасність оргтехніки (0,93). Другий (об'єктивна оцінка роботи) пояснює 21% варіації якості життя, впливає на показники: атестація кадрів (0,86), справедливість премій і доплат (0,90), можливість саморозвитку (0,86). Третій (соціальна відповідальність керівництва) пояснює динаміку якості життя на 21%, навантажує такі характеристики, як психологічний клімат (0,78), солідарність колективу (0,85), повага гідності працівника (0,71), відповідність зарплати кваліфікації (0,74). Четвертий фактор (активність профспілки) дає уявлення про 13% динаміки і відтворюється в характеристиці діяльності профспілки (0,84).

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах посилення непередбачуваності та прискорення змін господарювання перед керівниками вітчизняних підприємств постала проблема розвитку професійної мобільності менеджерів і оновлення кооперації роботи працівників системи управління. Її вирішення пов'язане з введенням в практику моделей людини-менеджера й організацій, здатних забезпечити формування особистісного потенціалу робочої сили колективу. Факторний аналіз створює підстави визначення латентних факторів цього процесу, однак для нової предметної області потребує обґрунтування вибору й експериментальної апробації способів формування інформаційного забезпечення. Виконаний на значних емпіричних даних аналіз можливостей вирішення цієї проблеми показав, що для посилення професійної мобільності необхідно орієнтуватися на результати факторного аналізу оцінок менеджерами бажаного стану обраних для аналізу характеристик і умов розвитку колектив-

ного особистісного потенціалу працівників системи управління.

Продовження досліджень доцільно орієнтувати на визначення способів активізації поведінки людей і колективів з високим потенціалом соціальної відповідальності. Зокрема виконати апробацію технологій соціального аналізу колективу і діагностики внутрішніх джерел активізації поведінки людини за моделями спіральної динаміки свідомості.

Література

1. *Кирхлер Э.* Психологические теории организации / Э. Кирхлер, К. Майер-Пести, Е. Хофман // Психология труда и организационная психология: Т. 5 / пер. с нем. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2005. – 312 с.

2. *Хмелькова Н. В.* Трансдисциплинарная модель современного эффективного менеджера / Н. В. Хмелькова // Управленческие науки. – 2015. – № 4. – С. 82–89.

3. *Герасимов Б. Г.* Развитие профессионализма управленцев / Б. Г. Герасимов // Управление персоналом. – 2015. – № 4. – С. 90–101.

4. *Сургунт Н.* Особистісний вибір у контексті подолання криз професійного розвитку на основі професійної мобільності: синергетичний аспект / Н. Сургунт // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2016. – № 4. – С. 109–119.

5. *Батюк Б. Б.* Формування особистості менеджера в управлінському середовищі / Б. Б. Батюк, М. Л. Диндин // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. – 2011. Т. 13. – № 3. – С. 28–31.

6. *Пилецкая Л. С.* Профессиональная мобильность личности: новый взгляд на проблему / Л. С. Пилецкая // Молодой учёный. Сер. : Психология. – 2014. – № 2. – С. 693–697.

7. *Доронін С. А.* Особистісний потенціал команди менеджерів / С. А. Доронін // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку економічної системи з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів» (м. Дніпро, 17 березня 2018 р.). – Дніпро, 2018. С. 38–41.

8. *Сіменко І. В.* Проблеми формування аналітичної інформації щодо якості систем управління підприємствами: визначення

аналітичного інструментарію / І. В. Сіменко // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3. – С. 237–241.

9. *Климова С. Г.* Современный работник: концептуализация и эмпирическая проверка понятия / С. Г. Климова, Н. Г. Абрамов // Мир России. – 2010. Т. XIX. – № 2. – С. 98–117.

10. *Пилецька Л. С.* Емпіричне дослідження професійної мобільності особистості / Л. С. Пилецька // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки. – 2014. Вип. 2.12. – С. 152–158.

11. *Митина Л. М.* Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 28–38.

12. *Благуш П. А.* Факторный анализ с обобщениями / П. А. Благуш.: учеб.-методич. пособие. – М.: Финансы и Статистика, 1989. – 430 с.

13. *Дикань В. Л.* Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия / В. Л. Дикань: монография. – Харьков: Основа, 1995. – 160 с.

14. *Пономаренко В. С.* Багатовимірний аналіз соціально-економічних систем : навчальний посібник / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 384 с.

References

1. *Kirhler, Je. & Majer-Pesti, K. & Hofman E.* (2005). Psychological theories of the organization. Psychology of labor and organizational psychology, vol. 5. Kharkov: Gumanitarnyj centr.

2. *Hmel'kova, N. V.* (2015). Transdisciplinary model of the modern effective manager. Management Sciences, 4, 82–89.

3. *Gerasimov, B. G.* (2015). Development of professionalism of managers. Personnel Management, 4, 90–101.

4. *Surhunt, N.* (2016). Personal choice in the context of overcoming professional development crises on the basis of professional mobility: synergetic aspect. Pedagogy and Psychology of Professional Education, 4, 109–119.

5. *Batiuk, B. B. & Dyndyn, M. L.* (2011). Personality formation manager in the management environment. Scientific Bulletin of the Lviv National University of Gzhytsky

Veterinary Medicine and Biotechnology, 13, 3, 28–31.

6. *Pileckaja, L. S.* (2014). Professional mobility of the person: a new look at the problem. *Young Scientist. Series: Psychology*, 2, 693–697.

7. *Doronin, S. A.* (2018). Personal potential of the team of managers. *Proceedings of the Perspektyvy rozvytku ekonomichnoi systemy z urakhuvanniam suchasnykh yevrointehratsiinykh protsesiv*. Dnipro, March 17, 2018, 38–41.

8. *Simenko, I. V.* (2010). Problems of formation of analytical information on quality of enterprise management systems: definition of analytical tools. *Bulletin of Zhytomyr State Technological University*, 3, 237–241.

9. *Klimova, S. G. & Abramov, N. G.* (2010). Modern worker: conceptualization and

empirical test of the concept. *World of Russia*, XIX, 2, 98–117.

10. *Piletska, L. S.* (2014). Empirical study of professional mobility of personality. *Scientific Bulletin of the Nikolaev State University named after V. O. Suklynsky. Series: Psychological Sciences*, 2.12, 152–158.

11. *Mitina, L. M.* (1997). Personal and professional development of a person in the new socio-economic conditions. *Psychology Questions*, 4, 28–38.

12. *Blagush, P. A.* (1989). Factor analysis with generalizations. Moscow: *Finansy i Statistika*.

13. *Dikan, V. L.* (1995). Ensuring the company's competitive stability. Kharkov: *Osnova*.

14. *Ponomarenko, V. S. & Maliarets, L. M.* (2009). Multidimensional analysis of socio-economic systems. Kharkiv: *KHNEU*.

Доронин А. В., Доронин С. А.

Моделирование коллективного личностного потенциала профессиональной мобильности менеджеров предприятия

Представлены обоснования необходимости концептуального обновления модели менеджера в контексте развития его профессиональной мобильности. Определена особенность личностного варианта такой модели на уровне отдельного менеджера и коллектива отдела управления предприятием. Предоставлен перечень комплексных индикаторов коллективного личностного потенциала профессиональной мобильности и их характеристик, необходимых для эмпирической диагностики резервов его развития. Обоснована целесообразность использования факторного анализа для моделирования латентных факторов развития личностного потенциала профессиональной мобильности менеджеров. Осуществлена практическая проверка представленных в статье методических рекомендаций.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, менеджер, личность, коллективный потенциал, факторная модель, латентный фактор.

Doronin A., Doronin S.

Modeling of collective individual potential of enterprise managers professional mobility

The reasons for the need for a conceptual update of the manager's model in the context of the development of his professional mobility are presented. The peculiarity of the personal version of such a model is determined at the level of a separate manager and the collective of the enterprise management department. The list of complex indicators of collective personal potential of professional mobility and their characteristics necessary for the empirical diagnosis of the reserves of its development is presented. The expediency of using factor analysis for modeling latent factors in the development of the personal potential of professional mobility of managers is substantiated. Practical verification of the methodological recommendations presented in the article was carried out.

Keywords: professional mobility, manager, personality, collective potential, factor model, latent factor.

Рецензент: Губарєва І. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач сектору енергетичної безпеки та енергозбереження Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків, Україна.

Reviewer: Hubarieva I. – Professor, Ph.D. in Economics, Professor, Head of the Energy Security Sector, Department of Industrial Policy and Energy Security, Research Center for Industrial Problems of Development, The National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

e-mail: gubarievairyna@gmail.com

*Стаття надійшла до редакції
05.05.2018 р.*

АНАЛІЗ І ОЦІНКА РИЗИКІВ В УПРАВЛІННІ АГРАРНИМ ВИРОБНИЦТВОМ

На основі дослідження підходів уточнена класифікація ризиків аграрного виробництва за ступенем впливу управлінських рішень на мінімізацію ризиків: керовані, слабкокеровані, некеровані, пріоритетні і звичайні. Обґрунтована доцільність кластерного аналізу в контексті частоти виникнення і значимістю втрат для виявлення та оцінки впливу ризиків на результативність діяльності аграрних підприємств. Запропоновано підхід до побудови дерева рішень для прийняття релевантних рішень щодо зменшення втрат від ризиків.

Ключові слова: ризик, аграрне виробництво, фактори, кластерний аналіз, дерево рішень, управлінські рішення.

Постановка проблеми. Аналіз і оцінки ризиків аграрного сектору продиктована пріоритетністю вирішення ряду проблем, що вимагають прийняття рішень щодо обмеження залежності підприємств від впливу специфічних, складнопрогнозованих ризиків, пов'язаних з природно-кліматичними і погодними умовами. Обмеження ступеня впливу негативних наслідків на процес досягнення позитивних результатів визначає необхідність формування проти ризикового механізму управління аграрних підприємств. В економічній науці недостатня увага приділяється дослідженню методичних основ формування системи управління ризиками в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Проблема управління ризиками займалися вітчизняні та іноземні вчені. Велику увагу цим питанням приділяли В.В. Вітлінський, Г.І. Великоиваненко, І.О. Крюкова, П.І. Саблук, В.А. Кравченко, В.М. Гранатуров, І.А. Бланк, С.М. Клименко та і багато інших [3,5,7-13]. При всій важливості проведених досліджень, залишаються актуальними рід питань, таких як ідентифікація та класифікація ризиків залежно від специфіки галузі, кластерний аналіз в системі управління ризиками аграрних підприємств, діагностування ризиків на основі побудови дерева рішень.

Мета статті. Розкриття пріоритетних аспектів аналізу і оцінки ризиків аграрного виробництва з позицій прийняття релевантних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш поширеними поняттями «ризик» для виробничих компаній в літературі є: «...ситуація прийняття рішення, коли існує ймовірність негативного резуль-

тату для одного чи кількох альтернативних дій, які аналізуються..."[9, с. 8], або "... як загроза потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів чи недоодержання доходів порівняно з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів..."[11]. Тобто, сутність ризику зводиться до певних загроз, у результаті яких компанія не доотримує прогнозований прибуток. Більшість аграрних підприємств України зараз займаються вирощуванням рослинницької продукції тому актуальним буде розгляд питання ризиків саме у цій сфері.

В зв'язку з невизначеністю і багатоаспектністю такої економічної категорії як ризик, виникають такі проблеми: обґрунтування класифікації ризиків з урахуванням галузевої специфіки; вибір методів аналізу та оцінки ризиків; розробка заходів щодо мінімізації ризиків. Обмеження впливу негативних наслідків ризиків зумовлює необхідність розгляду класифікації ризиків та ризикоутворюючих умов в аграрному секторі. результати дослідження свідчать про наявність різних підходів до класифікації ризиків в аграрному секторі..

Наявність зовнішніх загроз для таких підприємств обумовлена системою взаємовідносин компанії з її контрагентами, державними та кредитними установами, які виражаються через такі чинники як соціально-політичні та загальноекономічні умови, правову базу, ґрунтово-кліматичні умови, науково-технологічний рівень галузі, рівень насиченості ринку продукцією, що виготовляється на підприємстві. При цьому зовнішні чинники можна поділити на прямої (суперечність законодавства, непередбачені дії державних органів, не стабільність економічної, фінансової, податкової, зовнішньо-

економічної політики, непередбачені зміни кон'юнктури зовнішнього ринку, непередбачені дії конкурентів, корупція, розвиток та впровадження сучасних технологій) та побічної дії (нестабільність політичних і соціальних умов, непередбачені зміни економічної обстановки в регіоні, в галузі, в міжнародному стані, природні катаклізми).

Ще одним підходом до класифікації ризиків виробничих компаній є розмежування на економічні і природні. Економічні ризики аграрних підприємств полягатимуть у рівні розвитку продуктивних сил, фінансово-

кредитної політики держави, паритету цін, розвитку інфраструктури (розміщення компаній, їх збутова мережа, взаємодія з фінансово-кредитними установами, організацією системи логістики та каналів дистрибуції продукції та постачання) [5]. До природних ризиків аграрного виробництва будуть віднесені геологічні (рельєф, ландшафт, якість ґрунтів, рівень їх деградації), кліматичні (температурний режим, кількість та якість опадів, вітрова ерозія), екологічні (ступінь забруднення навколишньої середовища) [10].

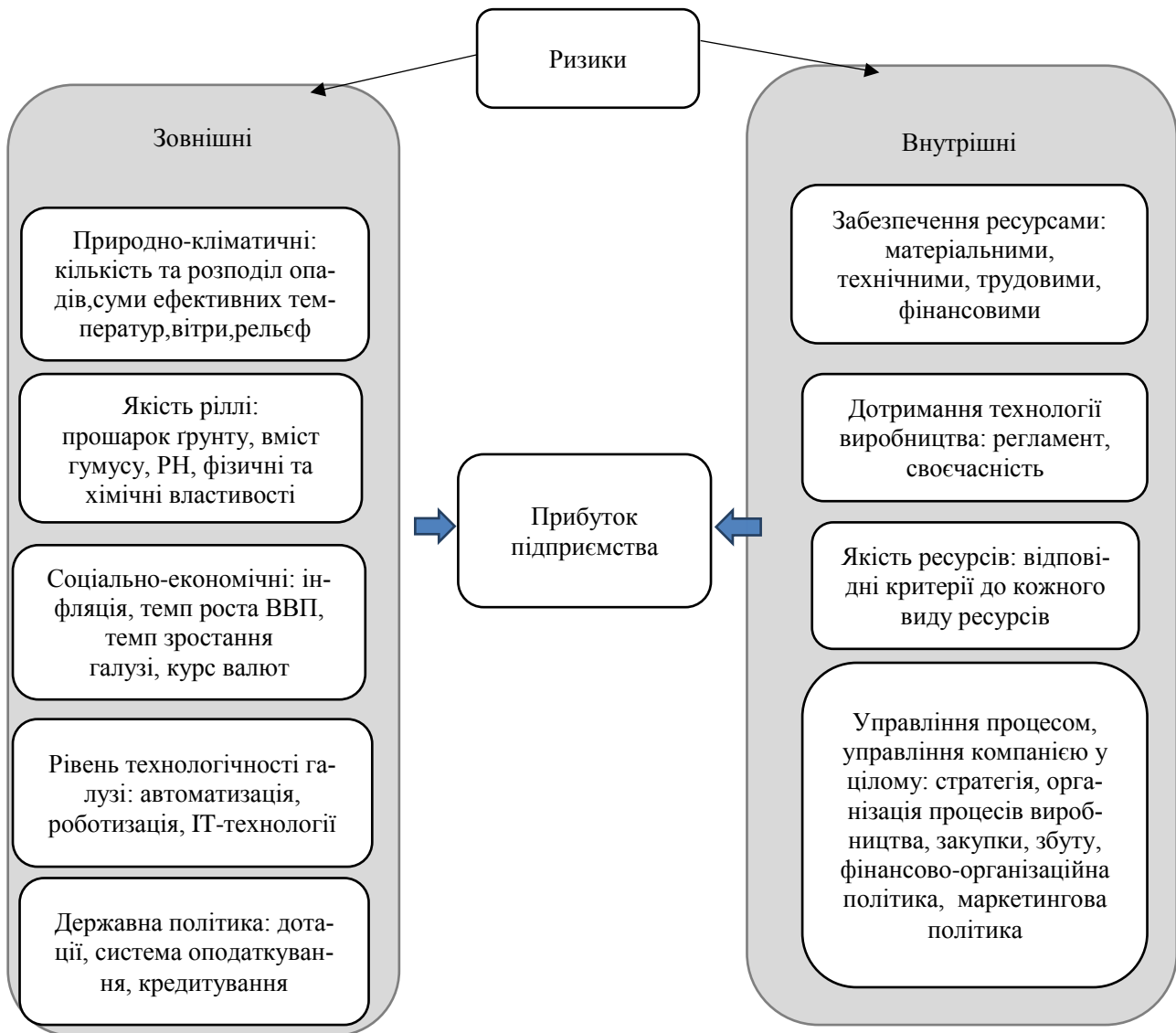

Рис.1. Класифікація основних ризиків аграрного виробництва
Джерело: розроблено авторами

Внутрішні чинники охоплюють технологію виробництва окремого підприємства, забезпеченість ресурсами (матеріальними, трудовими, фінансовими), управління процесами та підприємством у цілому.

Одним з підходів є розподілення внутрішніх чинників на об'єктивні і суб'єктивні [13]:

1) об'єктивні: непередбачені зміни в процесі виробництва (фізичний і моральний знос устаткування, машин і механізмів), ро-

зробка і упровадження нових технологій, способів організації праці, непередбачені зміни у внутрішньо господарчих відносинах, недолік інформації, проблеми фінансової стійкості, платоспроможності;

2) суб'єктивні: недостатній рівень кваліфікації управлінських кадрів і фахівців, некомпетентна робота підрозділів, недотримання договорів, відсутність у персоналу здібності до ризику, помилки при ухваленні і реалізації рішень.

Результати дослідження існуючих підходів дозволили сформувати уточнену класифікацію, яка є придатною для вибору методів реагування на виникаючі ризики та застосування процедур зменшення впливу ризику на результати діяльності аграрних підприємства або його прийняття (рис. 1).

Внутрішні ризики як і зовнішні мають великий вплив на результати діяльності підприємства, проте, величину їх впливу, за рахунок якісних управлінських професійних рішень, можна мінімізувати. Це стосується як рівня забезпечення ресурсами в оптимальному якісному обсязі для виробництва так і залишків продукції при організації збуту. Дотримання технологій один зі

значущих чинників, що впливають ефективною використання матеріалів і дотримання технологій.

Для аналізу впливу ризику на діяльність компанії, застосовується багато методів, які залежать від поставлених завдань. Найбільш придатним для оцінки впливу ризику на результати діяльності аграрних підприємств є кластерний аналіз.

Безпосередньо термін «кластерний аналіз» був введений ще у 1939 Tryon [17] та передбачав різні алгоритми класифікації з близькими параметрів за кластерами. За результатами експертної оцінки управлінців 22 аграрних підприємств Луганської області, ризики було кластеризовано за частотою виникнення та значимістю втрат. Результати свідчать (рис 2), що зовнішні ризики можна розподілити на 3 групи: некеровані з великою ступеню виникнення та значущості (природно-кліматичні); керовані з достатнім ступенем виникнення та середнім рівнем втрат (рівень технологічності та якість ґрунтів); слабкеровані з високим ступенем виникнення та невеликою значущістю (державна політика та соціально-економічні фактори).

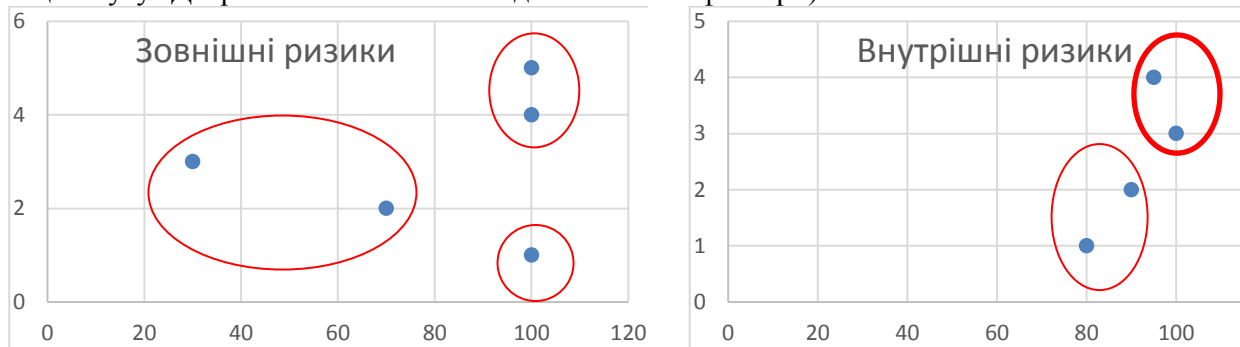

Рис. 2. Співвідношення вірогідність ризику – значущість втрат
Джерело: розроблено авторами

Внутрішні ризики характеризуються високим вірогідним ступенем виникнення, тому їх згруповано на: пріоритетні – висока значущість та підвищена вірогідність набуття (управління процесами і компанією та забезпечення ресурсами); звичайні – невисока значущість та високий рівень набуття (дотримання технологій та якість ресурсів).

Вважаємо, що самий небезпечний ризик, з яким стикається аграрне виробництво в рослинництві – це природно-кліматичний фактор. Проте, природну складову певного регіону підприємство має фактично в наявності і технології виробництва з

самого початку будуються спираючись на цей факт, то кліматичну складову важко прогнозувати та передбачити (особливо в період змін клімату), однак її вплив для виробництва значущий. Оскільки клімат – це багаторічний режим погоди у даній місцевості, то саме погодні умови повинні стати визначальним фактором кластерного аналізу ризиків у рослинництві. Його доцільно проводити за групами культур, схожих за біологією розвитку (ранні ярі культури, пізні ярі культури та озимі культури), тому що ризики між ними будуть суттєво відрізнятись.

Одним із методів управління ризиками є метод «дерева рішень», щодо мінімізації. Дерева рішень – це спосіб представлення правил у ієрархічній послідовній логічній структурі, який дозволяє співвідносити

об'єкт або ситуацію на вході з одним або декількома вихідними (термінальними) вузлами [2].

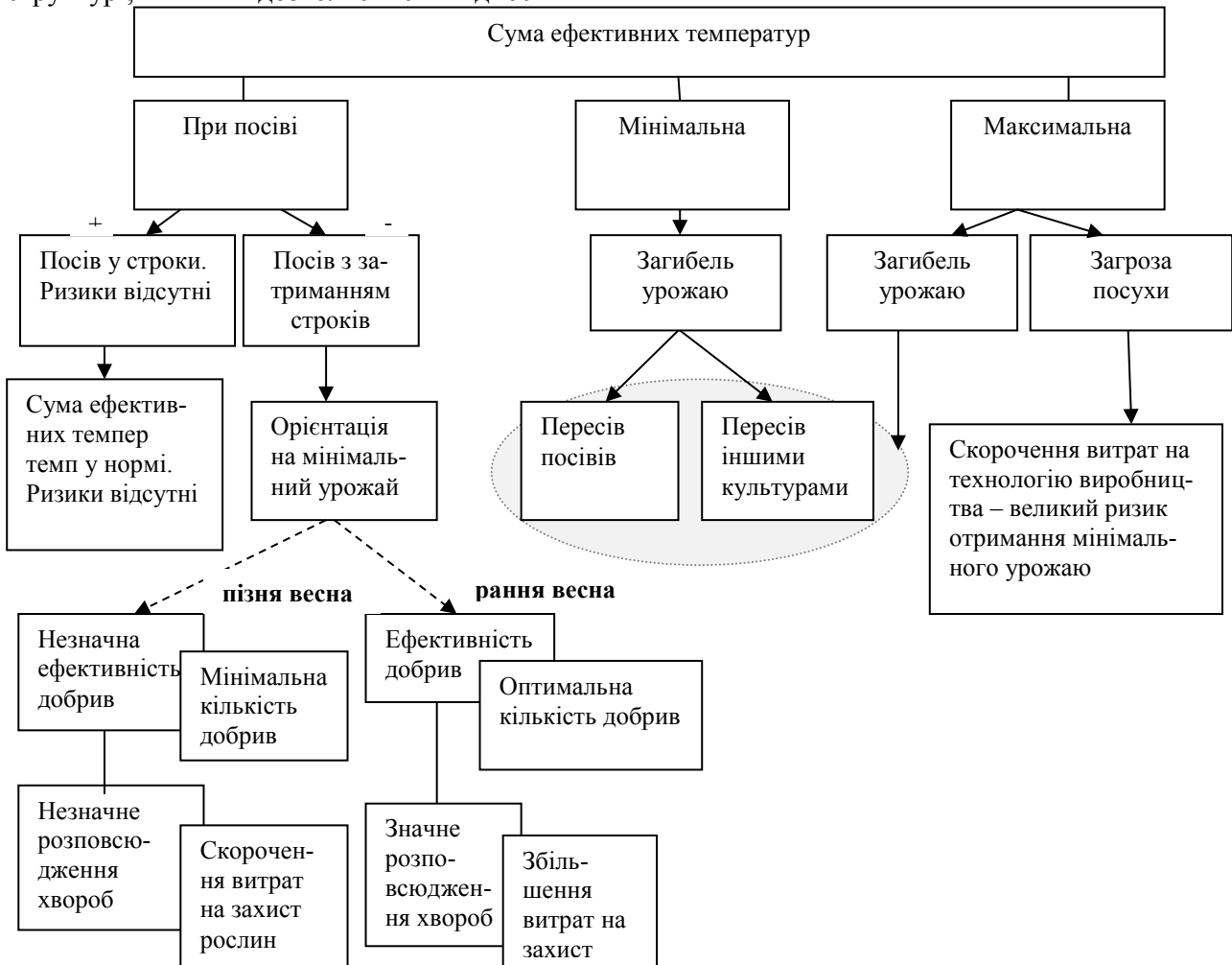

Рис. 3. «Дерево-рішень» ризику за сумою ефективних температур
Джерело: розроблено авторами

Застосування методу «дерева рішень» продемонстровано на прикладі групи пізніх ярих польових культур (соняшник, кукурудза, сорго, соя). Кліматичні умови складаються з трьох складових: опадів, температури та природні явища (сонячне сяйво, вітер).

Результати дослідження показали, що найризиковішим моментом технології вирощування групи пізніх ярих польових культур, який не хеджується – є відсутність опадів у критичний період. Підприємству тільки залишається очікувати мінімальний урожай. Проте, можна шукати нові оптимальні ринки збуту, відправити урожай в переробку для створення додаткової вартості, виграти на попиті. Звичайно, таким варіантам передують фінансові розрахунки.

Остання складова не лімітує вирощування, а дерево рішень щодо мінімізації ризику пов'язаних з температурою наведено на рис. 3. Мінімізація ризиків від температурного режиму складна. Найлегше, попередити значні втрати на етапі посівів. Особливо слід приділити увагу настанню ранньої чи пізньої весни, це може суттєво збільшити ефективність витрат виробництва.

Проте, передбачити, якою буде сума ефективних температур протягом вегетаційного періоду майже не можливо. При розробці стратегії управління ризиками аграрної галузі необхідним є розробка заходів щодо диверсифікації аграрного виробництва. Прикладом цього може бути зміни технологічних елементів, пристосованих до змін клімату; вирощування сухостійких сортів та гіб-

ридів рослин з коротким періодом вегетації. Це надає можливість зменшити втрати, одержати більш стабільні урожаї та підвищити ефективність виробництва [16].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Забезпечення ефективності діяльності підприємств аграрного сектору в значній мірі залежить від прогнозованості втрат від ризиків шляхом впровадження раціональних методів управління ризиками. Одним з інструментів оцінки ризиків є кластерний аналіз, який дозволяє сформувати інформацію для оцінки впливу факторів ризику, що розмежовані на кластери залежно від мети підприємств. Для здійснення кластерного аналізу запропонована класифікація ризиків в контексті хеджування. впровадження підходу до побудови «дерева рішень» дозволяє передбачити загрози ризиків та приймати релевантні управлінські рішення щодо мінімізації ризиків.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник (вип. 5) / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2012. – 647 с.
2. *Акобир Шахиди*. Деревья решений – общие принципы работы. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.basegroup.ru/trees/>
3. *Березанська Н. І.* Економічний ризик у суспільстві / Н. І. Березанська // *Фінанси України*. – 2013. – № 8. – С. 74–78.
4. *Бланк И. А.* Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2011. – 600 с.
5. *Ванькович Д. В.* Оцінка невизначеності й ризику в системі управління фінансовими ресурсами промислових підприємств / Д. В. Ванькович // *Фінанси України*. — 2011. – №9. – С. 79–83.
6. *Вітлінський В. В.* Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2014. – 480 с.
7. *Гранатуров В. М.* Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – К. : Державне вид.-інф. агентство «Зв'язок», 2014. – 150с.
8. *Каменський А. Б.* Економічний ризик та методи його вимірювання / А. Б. Каменський. – К.: Козаки, 2012. — 120 с.

9. *Касл Э.* Эффективное фермерское хозяйство / Э. Касл, М. Беккер, А. Нелсон. – М.: ВО "Агропромиздат", 1991. – 436 с.

10. *Клименко С. М.* Особливості управління ризиками розвитку підприємства / С. М. Клименко // *Стратегія економічного розвитку України*. – № 32. – 2013. – С. 24–29.

11. *Кобилянська О. М.* Ризик як економічна категорія та його особливості в аграрному виробництві / О. М. Кобилянська // *Економіка АПК*. – 2017. – № 1. – С. 140–145.

12. *Крюкова І. О.* Науково-теоретичні доміанти формування системи управління фінансовою безпекою підприємств агропродовольчої сфери / І. О. Крюкова // *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2/1. – С. 62–66.

13. *Крючкова І. В.* Структурні чинники розвитку економіки України / І. В. Крючкова. – К.: Наукова думка, 2014. – 317 с.

14. *Осташко Т. О.* Перспективи сільського господарства України / Т. О. Осташко // *Бюлетень "Світова торгівля: перспективи та виклики для України"*. – Київ: Український центр міжнародної інтеграції, 2015. – С. 1–7.

15. *Шкуратова І. І.* Особливості прояву не визначеності і ризику в розвитку регіональної аграрної сфери / І. І. Шкуратова // *Агроросвіт*. – 2018. – № 10. – С. 32–34.

16. *Хромяк В. М.* Ризики ведення рослинництва в умовах північно-східного Степу в зв'язку зі зміною клімату / В. М. Хромяк, В. В. Наливайко // *Вісник аграрної науки*. – 2005. – №9. – С. 17–24.

17. *Tryon R. C.* Cluster Analysis. NY.: McGraw-Hill, 1939.

References

1. *Sabluk, P. T.* (2012). Agro-industrial complex of Ukraine: the state, trends and prospects of development: Informational-analytical collection (issue 5) / Ed. and others. Kyiv: IAE UAAS, 647.
2. *Shakhi Acobir*. Trees decisions - general principles of work. Retrieved from <http://www.basegroup.ru/trees/>
3. *Berezanska, N. I.* (2013). Economic Risk in Society. *FinanceUkraine*, 8, 74-78.
4. *Blank, I. A.* (2011). Management of Financial Risks. Kyiv: Nika-Center, 600.
5. *Vankovich, D. V.* (2011). Estimation of uncertainty and risk in the system of management of financial resources of industrial enterprises. *Finance-Ukraine*, 9, 79-83.

6. *Vitslinsky, V. V. & Velikoivanenko, G. I.* (2014). Riskology in Economics and Entrepreneurship: monograph. Kyiv: KNEU, 480.

7. *Granaturov, V. M. & Shevchuk O. B.* (2014). Risks of entrepreneurial activity: problems of analysis. Kyiv: State kind.-inf. Agency "Communication", 150.

8. *Kamensky, A. B.* (2012). Economic risk and methods for its measurement. Kyiv: Cossacks, 120.

9. *Castle E. & Becker, M. & Nelson A.* (1991). Effective Farm Management. Moscow: "Agropromizdat", 436.

10. *Klymenko, S. M.* (2013) Features of risk management enterprise development. Strategy of economic development of Ukraine, 32, 24-29.

11. *Kobylianska, O. M.* (2017). Risk as an economic category and its experience in agrarian production. Economy of the agroindustrial complex, 1, 140-145.

12. *Kryukova, I. O.* (2015). Theoretical and theoretical domains of the financial security

management system of the agro-food industry enterprises. Bulletin of the ONU named after II Mechnikov, 20, 2/1, 62-66.

13. *Kryuchkova, I. V.* (2014). Structural factors of economic development of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka, 317.

14. *Ostashko, T. O.* (2015). Perspectives of Agriculture of Ukraine. Bulletin "World Trade: Perspectives and Challenges for Ukraine". Kyiv: Ukrainian Center for Internatal Integration, 1-7.

15. *Shkuratova, I. I.* (2018). Features of manifestation of uncertainty and risk in the development of regional agrarian sphere. Agrosvit, 10, 32-34.

16. *Hromyak, V. M. & Nalyvayko V.* (2005). Risks of doing crop conditions in northeastern Barrens in relation to climate change. Journal of Agricultural Science, 9, 17-24.

17. *Tryon, R. C.* (1939). Cluster Analysis. NY: McGraw-Hill.

Соломатина Т. В., Королева Н. Н.

Анализ и оценка рисков в управлении аграрным производством

На основе исследования подходов уточнена классификация рисков аграрного производства по степени влияния управленческих решений на минимизацию рисков: управляемые, слабоуправляемый, неуправляемые, приоритетные и обычные. Обоснована целесообразность кластерного анализа в контексте частоты и значимости потерь для выявления и оценки влияния рисков на результативность деятельности аграрных предприятий. Предложен подход к построению дерева решений для принятия релевантных решений по уменьшению потерь от рисков. Для осуществления кластерного анализа предложена классификация рисков в контексте хеджирования. внедрение подхода к построению «дерева решений» позволяет предсказать угрозы рисков и принимать релевантные управленческие решения по минимизации рисков.

Ключевые слова: риск, аграрное производство, факторы, кластер ный анализ, дерево решений, управленческие решения

Solomatina T., Koroleva N.

Analysis and assessment of risks in management agricultural production

Based on the study of approaches, the classification of risks of agrarian production according to the degree of influence of managerial decisions on risk minimization is specified: managed, weakly managed, unmanaged, priority and ordinary. The expediency of cluster analysis in the context of frequency of occurrence and significance of losses for the detection and evaluation of the impact of risks on the performance of agrarian enterprises is substantiated. The approach to constructing a decision tree for making relevant decisions on reducing risk losses is proposed. For the implementation of cluster analysis, a proposed classification of risks in the context of hedging. the implementation of the approach to building a "decision tree" can predict the risk of risks and make relevant managerial decisions on minimizing risks.

Key words: risk, agrarian production, factors, cluster analysis, decision tree, managerial decisions.

Рецензент: Костирко Л. А. – доктор економічних наук, завідувач кафедри «Фінанси, банківська справа та страхування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Reviewer: Kostyrko L. – Professor, PhD in Economics, Head of finance, banking and insurance Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

e-mail: lidiyakostyrko@gmail.com

*Стаття надійшла до редакції
21.05.2018 р.*

DEDOLLARIZATION OF ECONOMIES OF LEADING COUNTRIES AS A WAY OF PROTECTION FROM GLOBAL RISKS

The article analyzes the monetary policy of the US Federal Reserve System and the Central Banks of developed countries that incorrectly evaluated the effectiveness of their political measures taken after the 2008 crisis and the rapidly growing aggregate debt problems. It is emphasized that because of this irresponsible policy, the US Federal Reserve and the Central Banks of the developed countries on world financial markets still have \$ 8-10 trillion. excess liquidity, which as result should lead to serious negative consequences for the world economy. It is justified the fact that a number of leading developed countries in the near future, anticipating these negative consequences for the world economy, began to actively pursue a policy of dedollarization of their economies. Dedollarization is a trend of recent times.

Key words: world economy, Central Bank of developed countries, the global crisis, the dedollarization of the economy.

Formulation of the problem. Unfortunately, it became now clear that the leadership of the largest Central Banks of the World incorrectly assessed the effectiveness of its political measures taken after the 2008 crisis (the Central Banks of the World made a bid for a cocktail of zero percent and expansion of the balance). Because of this, \$ 8-10 trillion of excess liquidity is still present on world financial markets. Probably therefore a number of politically independent and leading countries of the world, realizing the danger of the situation, try to avoid dollar dependence (there are still not many claims to the euro), which persisted for decades. And this phenomenon even has an ominous name: dedollarization. Dedollarization is a trend of recent times.

Purpose of the article. Materials for writing present article were: such articles by prof. Kievich A.V. as "The program of the newly elected US president as the embodiment of changes at the macroeconomic level of the global economy," "World Central Bank in the trap of QE," as well as an analytical review of scientific articles for 2016 and 2017 and Internet materials on this subject.

In this article we used methods: bibliographic analysis of literature and Internet materials, analysis of statistics, study and generalization of the data obtained, experimental-theoretical methods, such as induction and deduction.

Analysis of recent research and publications. From the latest analytical publications it is clear that the US Federal Reserve starts to prepare everything for the normalization of monetary policy and the reduction of

assets on its balance sheet, which, of course, frightens many investors and experts. By our opinion, this is a rather positive decision for the world economy, especially if such a step is supported by the ECB, the Bank of England and the Bank of Japan. At the same time, these steps can be either minor or too late. Yet, after a full ten years after the onset of the global crisis (in 2008-2009), it is probably more than appropriate to switch the levers of monetary policy from a state of emergency to normal. Meanwhile, the monetary authorities take in note of all this very reluctantly. Today's generation of leaders of the largest CBs of the World are ready to pray for inflation targeting, even in today's world where inflation is absent [1].

Recall that the current unconventional monetary policy of the largest CBs of the World, namely zero interest rates and large purchases of assets on its balance sheets, was introduced in the beginning of the financial crisis of 2008-2009. It was an emergency operation. When all the traditional economic and political instruments were practically exhausted, the authorities had to show exceptional ingenuity to cope with the collapse in the financial markets and the threatening collapse of the real economy. The world's largest CBs seemed to have no choice, except for massive injections of liquidity, known as quantitative easing (QE) [2].

This strategy really stopped the free fall in the markets. But this contributed little to the serious economic recovery. In the G-7 countries (USA, Japan, Canada, Germany, Great Britain, France and Italy) in general in the "post-crisis period" of 2010-2017 the average growth rate was only 1.8% per year. This is much less than

3.2% - the average recorded over similar eight-year intervals during the two upsurges of the 1980s and 1990s. [3].

Statement of the main study material.

Today's generation of leadership of the world's largest CBs has been entrenched at the opposite end of the "inflationary spectrum." Focusing on the "Phillips curve", based on the allegedly existing trade-off between economic lag and inflation, the Central Bank of developed countries continue to insist that a bias toward a stimulating monetary policy is appropriate if inflation is less than planned.

And today it is the greatest danger, because normalization should not be seen as an inflation-dependent operation. Inflation below the planned is not justification for a long and protracted normalization. In order to restructure the political arsenal for the inevitable next crisis

or recession, it is now much more preferable to quickly and methodically restore the pre-crisis principles of monetary policy. Unfortunately, now it became clear that the leadership of the largest Central Bank of the world incorrectly assessed the effectiveness of its political measures taken after 2008. They behaved as if the strategy that helped to get out of the crisis could become the engine for a cyclical upsurge of the real economy. In fact, the managers of the world's largest CBs again bet on a cocktail of zero percent and expansion of the balance.

Of course, the low rate played a role. And today the 10 largest Central Banks of the world owns assets for a total of \$ 21.4 trillion, which is 10% more than at the end of last year, according to data compiled by Bloomberg agency (See picture below) [4].

Almost ¾ of the combined assets of the World Bank belong to four Regulators

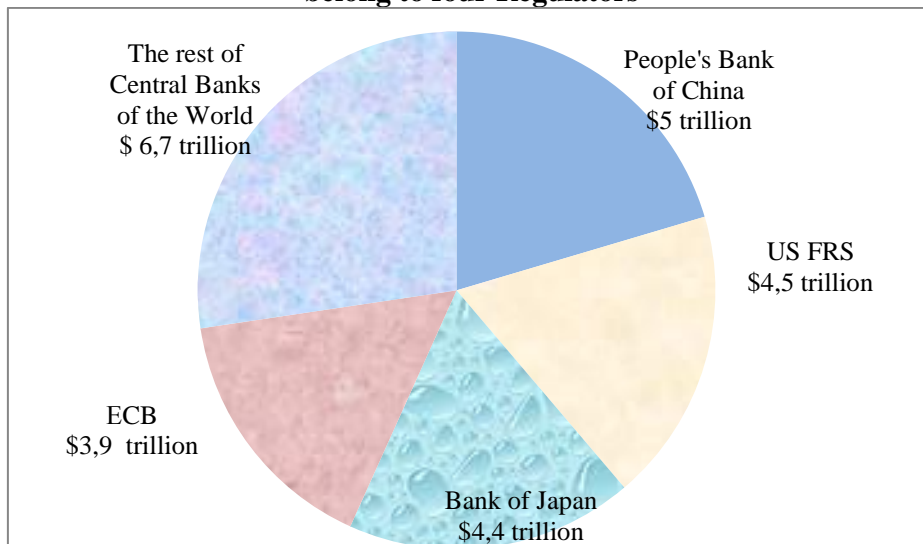

Fig. 1. News. Economics
Source: [4]

Nevertheless, this huge expansion of the aggregate assets of the world's largest CBs was little supported, nominal GDP in these countries so quickly did not grow. This means a simple injection of excess liquidity, which was not absorbed by the real economy and instead dangled in the global financial markets, distorting asset prices across the full range of risks. Now the Fed has stated its strategy, which does not ensure the normalization of the balance until 2022-2023, which is 2.5-3 times longer than the poorly planned campaign of the mid-2000s. In today's uplifted markets, this means "asking for trouble", because the interests of financial sta-

bility require a much faster normalization - to complete it in two times quickly that the Fed is now offering.

Why did the Federal Reserve conduct such kind of policy. Apparently, the uncontrolled growth of the US public debt (see Figure 2) still pressured it [5]. And, as is known, on September 12, 2017, the US public debt overcame a colossal \$ 20 trillion mark. The figure is really very large, moreover, it is simply unbearable, because for every taxpayer the US accounts for \$ 160 thousand, and it is simply impossible to service such a debt in most cases.

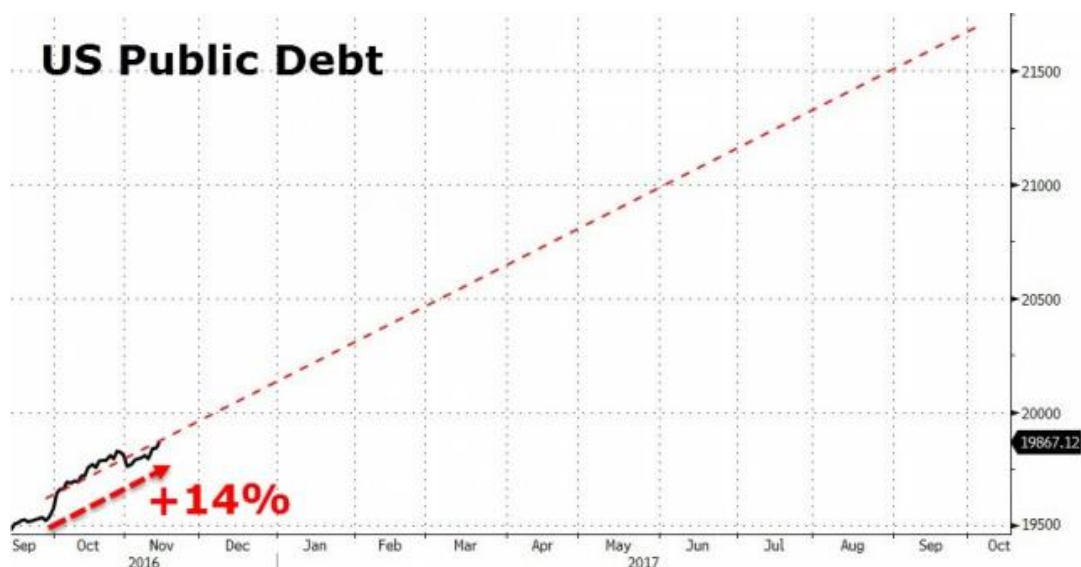

Fig. 2. US debt growth
Source: [5]

The public debt is growing too fast, it is much faster than the growth of the US economy, and, in principle, this is definitely can't be a good news, although some economists do not leave attempts to refute this opinion. For example, 100 years ago, in 1916, the US debt was about \$ 3.6 billion and as a percentage of GDP, it was only about 7%. Now the debt is already more than 108% of GDP. In addition, although most of the debt is in the hands of national creditors, about 30% belongs to other states. In particular, China (\$ 1.244 trillion), Japan (\$ 1.137 trillion). Russia is also on the list of the top 20 US creditors with bonds worth \$ 86 billion. And the US Treasuries that sell for today mean only one thing - the anxiety of the holders of the US national debt for further surge in US debt issue as part of the Trump budgetary incentive plan.

Let's see, what happens now in Europe? You can see that in Europe everything is the same. The quantitative easing program from the ECB, known as QE, was also aimed at alleviating the debt burden of heavily indebted countries. QE was launched in March 2015. As part of this program, the central banks of the euro area countries annually allocate 1.4 trillion euro for the purchase of public debt. The program itself looks symmetrical: each CB buys the national debt in proportion to the size of the country, but this only at first glance QE looks uniform [6].

In fact, the debts of the southern European countries are mostly bought from foreign holders, that is, the capital leaves the Eurozone. For example, Banco de España buys up Spanish

government bonds around the world, thereby reducing the country's debt to private creditors. To this aim he asks the central banks of other members of the Eurozone, in particular the German Bundesbank and, in some cases, the Dutch central bank, to finance payment orders of German and Dutch bond sellers. Often, if sellers of Spanish government bonds are outside the Eurozone, he asks the ECB to credit payment orders. In the latter case, this often leads to trilateral transactions, as a result of which sellers transfer money to Germany or the Netherlands in order to invest them in fixed-interest securities. Thus, the German Bundesbank and the Dutch central bank should not only credit direct payment orders from Spain, but also indirect ones, caused by the purchase of debts by the Bank of Spain in third countries. For the GIPS countries, these transactions are simply magnificent. If we imagine, purely theoretically, that these countries will come out of the Eurozone, then, most likely, their central banks will go bankrupt, since most of the debt is denominated in euros. At the same time, their requirements as for the respective states and banks will be converted into new depreciating national currencies and after that the payment requirements in the TARGET2 system will evaporate without a trace, and the Bundesbank together with the Dutch central bank can only hope that other surviving Central Banks will assume part of common losses. Thus, the TARGET2 system also contributes to the deepening of the debt crisis in the Eurozone, as it allows unhindered redirecting money from peripheral countries to

the countries of Central Europe, primarily Germany. The situation continues to worsen, as the system caused a serious trade imbalance between the countries, which became noticeable only after the crisis in 2008, which provoked the banking crisis and exposed the problem areas of the financial system of the Eurozone. For example, if Greece decides to withdraw from the Eurozone and pay off its debts in new drachmas, the ECB will have to print an additional 71 billion euros to cover the budget gap, otherwise the rest of the monetary union will have to bear the burden of paying Greek debt. If Italy decides to withdraw from the Eurozone, the ECB will have to seek 386.1 billion euros. Thus, the countries have been tied to each other with huge debts and this system is now built in such a way that nobody can escape it without pain.

If you look at TARGET2 balance sheets for January 2017, you can note, for example, that the outflow of capital has largely stabilized, but the imbalance in Spain has reached a new record. For Italy and Spain, the QE program contributed to the outflow of capital. In general, it should be noted here that Germany's export activity has caused a significant imbalance between Germany and the troubled countries of the Eurozone. Moreover, within the framework of this model, the German Central Bank actually receives credit obligations in exchange for exports. In the end, the aggregate debt of central banks of Greece, Spain, Italy, and other countries of the Eurozone to the Bundesbank is constantly growing. Thus, TARGET2, in fact, is a kind of plan for saving a united Europe, since in case of the exit of at least one of the countries from the currency block, the problems will be catastrophic, as was said above [7].

Let's emphasize that independent central banks are not created in order to satisfy everyone. Therefore, Janet Yellen or her successor will need great courage to work out some acceptable way. Meanwhile, there are still \$ 8-10 trillion of excess liquidity in world financial markets, and this courage is needed now: the sooner, the better.

Because of it many countries of the world, realizing the danger of that situation, try to get away from dollar dependence (there are not so many claims to the euro yet), which lasted for decades. For example, China, Russia, India, and a number of other countries have gradually begun to conclude agreements that allow each other's currencies to be accepted as part of bilateral trade. Even Europe itself sees the euro

as a reserve asset and an international medium of exchange.

And if before present the dominance of the dollar persisted, not having a mortal threat, then in recent times the situation has dramatically changed for the worse. This phenomenon was named as dedollarization. "As we now see, China, increasingly supported by Russia, is taking decisive steps to create a viable alternative to the tyranny of the US dollar in world trade and finance. Wall Street and Washington are not surprised by this, but they can't stop this," writes American economist Frederick William Engdal [8]. As long as Wall Street by dirty tricks and machinations could provoke such crisis as in the Eurozone, namely, in Greece in 2010, countries with surplus of trade balance such as China, Japan, and then Russia, had no alternative, except how to constantly buy US treasuries. Washington and Wall Street could print endless amounts of dollars, nothing more valuable not supported, except for the F-16 fighters and the Abrams tanks. China, Russia and other holders of dollar bonds at the same time financed the US wars, buying up the US debt. They almost hadn't alternative options.

Now, ironically, the two countries that at one time extended the life of the dollar (Russia and China after 1989) are considered by most countries as potential creators of a viable international currency supported by gold, oil that can reduce the hegemonic role of the dollar today.

That is why over the past several years, countries like Russia, China, India and a number of other countries, have been buying up huge amounts of gold, mainly to replenish the foreign exchange reserves of their Central Bank, which up to this point have been kept, for the most part, in dollars and euros. And if until recently it was not clear why this is happening (for several years in the gold market the largest purchasers of physical gold were the Central Bank of China and Russia), after a while it became clear how profound was the strategy that they implemented, simply creating trust to their economies against the backdrop of growing economic sanctions and the belligerent mood of capital from Washington. For example, we note that the Central Bank of Russia has been the leader among the central banks of other countries buying gold for the fifth year in a row. In 2016, the Russian regulator bought 201 tons of gold, which is much larger than the central bank of any other country [9].

Even Turkey more than ever began to import huge volumes of "yellow metal". Purchases of ingots and coins, which are the main indicator of investment demand, for the current year are already 47 metric tons. For comparison, for the same period last year, only 14.8 tons were purchased. Such data was given in a recent report of the World Gold Council [10].

Turkey and Iran also agreed on the use of national currencies in bilateral trade instead of the US dollar. This agreement was signed following the results of the meeting of Turkish President Recep Tayyip Erdogan and Iranian President Hasan Roukhani on October 4, 2017 in Ankara. The authorities of the two countries also reached an agreement on joint actions to increase the volume of bilateral trade. According to "Daily Sabah", Iran and Turkey plan to activate mutual financial and economic ties. In view of this Turkish banks will open branches in Iran, Iranian banks in Turkey. Iran and Turkey additionally agreed to strengthen cooperation in the energy sector [10].

Thus, as we see, China and Russia, joined to their main trade partners and partners in BRICS countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa), as well as the partners from Eurasian countries of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and ready to complete the creation of a new monetary alternative to the dollar. At present, in addition to the founding members of China and Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan are full members of the SCO, and more recently India and Pakistan jointed to them. These are countries with a population of more than 3 billion people, about 42% of the world's total population, which are united in peaceful economic and political cooperation. It is clear that the economic diplomacy of China and Russia and the group of countries of the Eurasian Economic Union, is largely connected with the construction of advanced high-speed railways, ports, energy infrastructure, and all this is united by a new huge market, which over the next 10 years may eclipse any economic opportunities in the OECD countries of the EU and North America, suffering from huge debts. This step was historically predetermined, although up to a certain point there was no clarity, since it is, first of all, a strategy for the Eurasian countries that should help them to become free from the dollar and their vulnerability from further US sanctions and financial war on the background of dollar dependence. This should ultimately be happen.

In continuation of this, we note that according to the report of Japan Nikkei Asian Review, China is going to launch oil futures, nominated in RMB, which will be converted into gold. And this is getting interest, given the other steps China has taken over the past two years to become a viable alternative to London and New York in Shanghai. [8] China today is the first importer of oil in the World, the overwhelming volume of which is paid in dollars. And if the new oil futures in RMB are widely recognized, this could be the most important reference point as for oil, not only in Asia. This would jeopardize the two oil futures for Wall Street oil: Brent and WTI, which still gave Wall Street huge hidden advantages and various opportunities for speculation. This would be another breakthrough in the elimination of the giant manipulative lever of Wall Street, which would satisfy China and its oil partners, including Russia. The introduction of oil futures, traded in Shanghai in yuan, which recently was added to the basket of IMF reserve currencies, will significantly change the geopolitical balance of power from the Atlantic world to Eurasia. And if we add new oil futures that are traded in China in RMBs with gold support, this will push the key OPEC members and the Middle East to the fact that they are likely to treat the yuan on a par with the dollar. An example of this is the recent geopolitical risk that Qatar experienced after Trump's visit to Riyadh a few months ago.

Saudi Arabia one way or another will also have to take into account these trends. China is beginning to actively work in this direction with Saudi Arabia. Since the founding of the country in 1936, Saudi Arabia has mainly taken American dollars as payment for oil supplies. This continued as long as the US was the main oil importer in the world. In recent years, China has taken away from the US the title of "the largest oil importer on the planet." And in the coming years, China will continue to import more oil than all others [10].

In addition, Latin America is also taking steps towards dedollarization. This is confirmed by the words of Venezuelan President Maduro after recent US sanctions: "Venezuela intends to introduce a new system of international payments and create a basket of currencies to free the country from the dollar. If they pursue us with the dollar, we will start to use the Russian ruble, the yuan, yen, Indian rupee, euro" [8]. And the state-owned oil company of Venezuela, PDVSA, offered its partners to create a

joint venture and to open accounts in euros and convert existing cash into the main currency of Europe. Thus, Venezuela demonstrates the growing weakness of the United States. It used to be that a small country that refuses to take dollars should expect a regime change in a short time. Now everything has changed.

Besides, if you also look at the appearance of bitcoin and other crypto currency as the preferred monetary asset of libertarians the money world will suddenly look absolutely multipolar.

The current macroeconomic environment is increasingly reminiscent of the situation of the 1930s. In addition, past experience is especially relevant today, as it was one of the periods when a number of large economies faced the problem of 3D. Indeed, the unproductive accumulation of debt caused both the Great Depression of the 1930s and the Great Recession of 2008-2009. In addition, weaker demographic trends in several countries during both periods of time also had a negative impact on potential growth. The fall in private demand due to the subsequent process of reducing the share of borrowed funds created an intense deflationary pressure.

Thus, according to Morgan Stanley analysts, the situation of the late 30's of the last century can now happen again. However, here it is necessary to consider that after the crisis of the 1930s, the US economy was recovering very slowly and to a faster rate of growth it passed only after the outbreak of World War II [13]. The fact is that military spending is one of the main sources of growth in the US economy. This fact was recently repeated by the former head of the Fed, Ben Bernanke, at the panel session "The Defense Economy and American Prosperity", organized by the Brookings Institution in late 2015 [14]. And if the situation is nevertheless fated to be repeated, it is possible that the US will need another large-scale war, which will be able to pull the economy out of a protracted pique. And who knows, could the current confrontation between the United States and the DPRK be connected with all of this. It is possible that at the same time the US can solve one more problem: to influence the intractable Russia and the PRC in their striving for dedollarization. We have nothing to do but observe the events.

Conclusions and prospects for further research. The situation in the world economy and the world of finance only seems stable at

first glance, the risk of a global recession remains very high at this stage, moreover, almost all conditions for a new financial collapse was created.

The current macroeconomic environment in developed world economies is increasingly reminiscent of the situation in the 1930s. In addition, past experience is especially relevant today, as it was one of the periods when a number of large economies faced the problem of 3D (debt, demography and deflation). Therefore many countries of the World, realizing a danger of a situation, try to leave from dollar dependence which till present kept for decades.

References

1. *Kievich, A. V.* (2016). The program of the newly elected US president as the personification of changes at the macroeconomic level of the global economy. *Modern aspects of the economy*, 11(231), 12-24.
2. *Kievich, A. V.* (2017). World Central Banks in the Loan QE. Collection of scientific articles of the eighth international scientific and practical conference on banking economics devoted to the year of science in Belarus "The Banking System: Sustainability and Prospects for Development". Pinsk: Polesky State University, 72-76.
3. Analytical review. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru/>.
4. Analytical review. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru>
5. Analytical review. Retrieved from <http://utro.ru/>.
6. Analytical review Retrieved from <http://www.vestifinance.ru>.
7. Analytical review. Retrieved from <http://www.gazeta.ru/>.
8. Analytical review. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru>.
9. Analytical review. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru>
10. Analytical review. Retrieved from <http://www.vestifinance.ru/>

Литература

1. *Киевич А. В.* Программа вновь избранного президента США как олицетворение изменений на макроэкономическом уровне глобальной экономики / А. В. Киевич // *Современные аспекты экономики*. 2016. - № 11 (231). – С. 12-24.
2. *Киевич А. В.* Мировые ЦБ в ловушке QE / А. В. Киевич // *Сборник научных статей*

восьмой международной научно-практической конференции по вопросам банковской экономики, посвященной году науки в Беларуси «Банковская система: устойчивость и перспективы развития». – Пинск: Полесский государственный университет, 2017. – С. 72-76.

3. Аналитический обзор. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru/>.

4. Аналитический обзор – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru>

5. Аналитический обзор. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://utro.ru/>.

6. Аналитический обзор – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru>.

7. Аналитический обзор – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gazeta.ru/>.

8. Аналитический обзор. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru>.

9. Аналитический обзор – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vestifinance.ru>

10. Аналитический обзор – [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.vestifinance.ru/>

Кісвіч О. В., Бухтик М. І., Самоховець М. П.

Дедоларизація економік провідних країн як спосіб захисту від глобальних ризиків

У статті аналізується монетарна політика ФРС США і ЦБ розвинених країн, які неправильно оцінили ефективність своїх політичних заходів, вжитих після кризи, що вибухнула 2008 року і стрімко зростаючих сукупних боргових проблем. Підкреслюється, що через таку безвідповідальну політику ФРС США і ЦБ розвинених країн на світових фінансових ринках все ще присутні \$ 8-10 трлн. надлишкової ліквідності, що в підсумку повинно вилитися в серйозні негативні наслідки для світової економіки. Обгрунтовується той факт, що ряд провідних розвинених країн в найближчому майбутньому, передбачаючи ці негативні наслідки для світової економіки, почали активно проводити політику дедоларизації своїх економік. Дедоларизація - це тренд останнього часу.

Ключові слова: світова економіка, ЦБ розвинених країн, глобальна криза, дедоларизація економіки.

Киевич А. В., Бухтик М. И., Самоховец М. П.

Дедолларизация экономик ведущих стран как способ защиты от глобальных рисков

В статье анализируется монетарная политика ФРС США и ЦБ развитых стран, которые неправильно оценили эффективность своих политических мер, предпринятых после разразившегося кризиса 2008 года и стремительно возросших совокупных долговых проблем. Подчеркивается, что из-за такой безответственной политики ФРС США и ЦБ развитых стран на мировых финансовых рынках всё ещё присутствуют \$8-10 трлн. избыточной ликвидности, что в итоге должно вылиться в серьёзные негативные последствия для мировой экономики. Обосновывается тот факт, что ряд ведущих развитых стран в ближайшем будущем, предвидя эти негативные последствия для мировой экономики, начали активно проводить политику дедолларизации своих экономик. Дедолларизация – это тренд последнего времени.

Ключевые слова: мировая экономика, ЦБ развитых стран, глобальный кризис, дедолларизация экономики.

Рецензент: Криворотко Ю. В. – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» Приватної установи освіти «БІП – Інститут правознавства», м. Мінськ, Білорусія.

Reviewer: Kryvorotko Y. – Professor, PhD in Economics, associate Professor, Head of Accounting, Analysis and Audit Department Private educational institution «BIJ – Institute of jurisprudence», Minsk, Belarus.

e-mail: Chair2011@mail.ru

*Стаття надійшла до редакції
20.05.2018 р.*

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПОЗНАНИЯ И ХОЗЯЙСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА

В статье обосновано, что процесс познания на уровне субъективации имеет целью достижение наиболее высокой степени когерентности между познаваемым объектом и его субъективированным образом. Доказано, что успех хозяйственно-экономической деятельности общества зависит от правильного планирования и правильного проведения хозяйственно-экономических мероприятий. Понимание общества как системы не только в планировании, но и в подведении итогов развития социума требует реализации принципа системности. Охарактеризован фактор гносеологической когерентности, который действует на одном уровне, влияя на степень гносеологического соответствия реального познаваемого объекта и его объективированного образа. Знание механизма социального познания, его специфики даёт возможность избежать ошибок социальном поведении.

Ключевые слова: основы, социальное познание, общество, хозяйственно-экономическая деятельность, когерентность.

Постановка проблемы. Анализ системы общественного воспроизводства предполагает исследование социально-экономических структур общества, всей социальной деятельности людей, разнообразию которой является познавательная. Результаты познания, индивидуального и коллективного, во многом определяют успех хозяйственно-экономической деятельности. Как известно, она базируется на знании социальной структуры общества. Дело в том, что на экономику влияют не только социальные институты общества, но и другие его составляющие: социальный состав, территориально-поселенческие структуры, этнические особенности [1, с. 2-11] и другие составляющие. В чём состоит специфика социального познания – проблема во многом не исследована. Некоторые его особенности представлены в данной главе.

В строгом смысле слова любое познание, поскольку оно возникает в обществе и детерминируется социальными причинами, социально. Мы трактуем социальное познание как познание общества (его структуры и закономерностей существования), совершаемого в самом обществе. Но социальное познание имеет свою специфику: и, прежде всего, оно специфично по своему объекту, в качестве которого выступает социальная деятельность людей, их отношения и взаимодействия познающего субъекта и объекта. С другой стороны, познание социума трактуется как социальное не только по объекту, но и по субъекту и в целом предстаёт как отражение социальной реальности обществен-

ным сознанием, носителем которого выступают социальные группы, классы, страты и общество, политические партии, элита общества [2, с. 117] в каждый исторический период. Наконец, результат социального познания – социальное знание – существует в рамках исторически определённого способа духовного и материального производства, существует в системе определённых социальных институтов. Вопрос о специфике социального познания методологически решается в сопоставлении его с естествознанием и техническим знанием. Социальное познание обладает спецификой уже и потому, что в обществе – в отличие от природы – действуют люди, одарённые сознанием и волей, а законы общественного развития проявляются в деятельности людей. При этом сама сфера познания социума рассматривается как нечто целостное, единое.

С другой стороны, мы склонны считать, что социальное познание – это часть предпосылок дальнейшего анализа всей сферы обществознания, выявления тех внутренних различий и противоречий, которые в ней заключены. Чтобы разобраться в них, необходимо проанализировать структуру современного социального познания, выявить его необходимые компоненты и уровни. В этой связи нужно отметить, что общественно-научное социальное познание является одной из форм социального познания, которое в реальной жизнедеятельности общества всё время соотносится с различными видами вненаучного и донаучного социального знания. Поэтому отделение общественной

науки от внеаучного социального знания, с одной стороны, и выявление способов и каналов их взаимодействия – с другой – составляет одну из проблем, с которой мы сталкиваемся при анализе структуры социального знания и познания.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ социальной структуры общества мы проводим на материалах классической парадигмы социального знания: она ориентирована на достижение истины, понимаемой как соответствие знания познаваемому объекту, т.е. в духе корреспондентской концепции истины, восходящей к Аристотелю. Как известно, классическая социальная парадигма формируется в XIX веке, она включает в себя разнообразные социальные теории, возникшие в Европе, а позднее в США и России. Речь идёт о теориях О. Конта, Г. Спенсера (органическая школа), "социологизме" Э. Дюркгейма, марксизме, структурализме, структурном функционализме, позитивистской социологии М.М. Ковалевского и ряде других теорий [3, с. 133].

Основной методологический принцип, который использовал О. Конт при изучении мира и общества, – это целостный системный подход. Он понимает общество как своеобразное целое, как единую социальную систему, элементы которой выполняют свои специфические функции и реализуют различные её потребности. Задача социологии в том и состоит, чтобы открывать закономерности функционирования этой системы.

Что же, по мнению О. Конта, составляет сущность общества? Ответ в следующем. Всю социологию по аналогии с физикой учёный делит на две части: социальную статику и социальную динамику. Социальная статика изучает общество в состоянии устойчивого равновесия всех его составляющих структурных компонентов. Это теоретическая абстракция, которая как бы замораживает, останавливает все общественные движения для лучшего рассмотрения их структуры и оснований взаимодействия, даёт возможность их синхронного анализа; социальная динамика анализирует развитие общества, процессы, протекающие в нём. На основании такого анализа О. Конт формулирует основной закон социальной статики, устанавливающий в качестве естественного состояния социального строя гармонию

классов, составляющих общество в данный исторический период.

По его мнению, наименьшей социальной структурной единицей общества выступает семья. Но это основная клеточка социального организма, потому что семья есть главное связующее звено между обществом и человеком, естественная форма их сближения. Французский учёный подчеркивал, что «...только благодаря семейным обязанностям человек изменяет своему первоначальному себялюбию и может надлежащим образом подчиняться к конечной ступени, к общественности» [4, с. 220]. Семья выполняет в обществе важнейшие функции: координирует устремления и устанавливает равновесие между устремлениями разных поколений, воспитывает, формирует эмоциональные и моральные связи между людьми, сохраняет традиции и культурное наследие. Поэтому распад семьи будет означать и распад общества. Так как семья – это первичная, складывающаяся на основе чувств и степени их проявления форма организации людей, то именно из неё вырастают и появляются другие формы их объединений, такие как племена, народности, народы и т.д.

Г. Спенсер проводит аналогии между обществом и живым организмом и на уровне их структурной организации. «Аналогия между обществом и организмом становится ещё яснее, когда мы узнаем, что каждый организм сколько-нибудь заметного объёма есть общество, – утверждает учёный, – а также когда мы узнаём, далее, что в обоих случаях жизни единиц продолжают ещё в течение некоторого времени после того, как жизнь агрегата будет неожиданно остановлена каким-нибудь насильственным образом...» [7, с. 294].

Цель статьи – охарактеризовать основные методологические подходы к изучению социального познания и хозяйственно-экономической деятельности общества.

Изложение основного материала исследования. В плане наших исследований вполне правомерно рассматривать данную систему научных представлений О. Конта как один из гносеологических образов (O_1), представляющих социальную структуру общества и взаимосвязь её компонентов.

Система гносеологических представлений Г. Спенсера (O_2) являет собой второй гносеологический образ, сформированный в отношении одного и того же познаваемого

объекта: социальной структуры общества и взаимосвязи его компонентов.

Нужно отметить, что связь между групповым противоборством и классовыми, иными социальными отношениями не принималась Л. Гумпловичем, как и другими социал-дарвинистами, в расчёт.

Данный исследователь уточняет свой гносеологический образ (O₃) социальной структуры общества: он делит все группы на простые и сложные. К простым социальным группам, по его мнению относятся прежде всего примитивные человеческие сообщества с ярко выраженными антропологическими и этническими характеристиками (орды, племена, роды и т.д.).

Гносеологические образы, сформированные Л. Гумпловичем и Г. Ратценхофером (O₄) в отношении общества и его социальной структуры – это очередные элементы гносеологического ряда в социальном познании.

Но процесс познания продолжается, гносеологические образы социальной структуры общества формируются не только в европейской, но и в американской социологии.

В развитие социологических знаний социал-дарвинизм внёс немало положительного: он поставил и проанализировал проблемы социальной эволюции, социокультурной адаптации, межгрупповые отношения и конфликты, уточнил и детализировал понимание социальной структуры общества. Но данное направление сводило общественные закономерности к биологическим. Именно это обстоятельство послужило причиной постепенного ослабления его влияния на дальнейшее развитие социального познания, что особенно ярко проявилось в XX веке. Гносеологические образы социальной структуры общества А. Смолла (O₅) и У. Самнера (O₆) в плане наших исследований выступают полноправными элементами анализируемого гносеологического ряда.

Гносеологические представления К. Маркса об обществе и его социальной структуре являют собой полноправный гносеологический образ (O₇) анализируемого нами гносеологического ряда, этот образ содержит в себе элементы как абсолютной, так и относительной истин.

Сформированный М. Вебером гносеологический образ социальной структуры общества, в чём-то совпадающий с марксовским, в чём-то расходящийся с ним, имеет самостоятельное бытие и особое значение –

это полноправный гносеологический образ (O₈) в системе представлений о структуре общества.

Итоги анализа общества и его социальной структуры, представленные в творчестве П. Сорокина, – это очередной элемент рассматриваемого нами гносеологического ряда (O₉). Обнаруженные П. Сорокиным элементы социальной реальности и их взаимосвязь дали возможность автору ввести в научное употребление термины «социальная стратификация» и «социальная мобильность». Его исследования в целом способствуют достижению более полного знания об обществе и его структуре, приближают людей к истине в полном её объеме.

Концепция элиты В. Парето представляет собой очередной элемент гносеологического ряда, сформированный по поводу изучения социальной структуры общества, очередной гносеологический образ (O₁₀). Так же, как и предшествующие гносеологические представления, он содержит в себе элементы истины, как абсолютной, так и относительной.

По мнению Э. Гидденса, и объективно, и субъективно социальная структура и социальное действие не могут существовать отдельно друг от друга. В то же время в социологической науке, в социальном познании их изучение оказалось разобщённым. Автор теории приходит к выводу о том, что социальные системы обществ, их структурные элементы воспроизводятся через систему социальных практик, через систему социальных действий.

Учёный не без оснований полагает, что данная теория (O₁₁) призвана преодолеть разногласия, существующие между функционализмом и структурализмом, с одной стороны, и различными формами интерпретативной социологии, с другой.

Социальная система и общество как главная её разновидность обладают полной самодостаточностью и самовоспроизводством, оно самореферентно. Социальные системы (включая общество) могут осуществиться только как наблюдающие самое себя системы (O₁₂).

Представленные нами концепции понимания общества и его социальной структуры, взятые совместно, в совокупности составляют один из гносеологических рядов социального познания. На рис. 1 представлена схема данного гносеологического ряда:

• • • • • • • • • •
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
 Рис. 1. Гносеологический ряд социального познания,
 сформированный для изучения общества и его социальной структуры
Источник: разработано автором

Цифрами обозначены: 1 – гносеологический образ социальной структуры общества, сформированный О. Контом (O_1); 2 – гносеологический образ данного познаваемого объекта Г. Спенсера (O_2); 3 – гносеологические представления Л. Гумпловича (O_3); 4 – социальная структура общества по Г. Ратценхоферу (O_4); 5 – социальная структура общества, представленная в трудах А. Смюла (O_5); 6 – гносеологический образ социальной структуры общества У. Самнера (O_6); 7 – понимание социальной структуры общества, представленное К. Марксом (O_7); 8 – гносеологические представления М. Вебера о социальной структуре общества (O_8); 9 – социальная структура общества П. Сорокина (O_9); 10 – гносеологические представления В. Парето о социальной структуре общества (O_{10}); 11 – гносеологический образ структуры социума, сформированный Э. Гидденсом (O_{11}); 12 – гносеологический образ социальной структуры общества Н. Лумана (O_{12}).

Аналогичным образом, то есть через формирование гносеологических рядов, осуществляется познание других социальных объектов. Человек – наименьшая составляющая часть общества; но что пред-

ставляет эта единица социальной реальности по своей сущности, какова природа человека? Разные варианты этого понимания, созданные в истории цивилизации, и выступают в роли элементов гносеологического ряда этого познаваемого объекта.

В работе механизма, формирующего гносеологический ряд в коллективном познании, проявляются, особенно на ранних этапах, специфические черты, отличающие его работу от механизма индивидуального познания. Если гносеологический моносубъект объективирует определённый, чаще всего единственный (как он считает, единственно правильный результат), то в коллективном познании возможно одновременное существование различных результатов, полученных разными гносеологическими субъектами и существующими в форме различных научных точек зрения, научных мнений, концепций и т.д. Это их существование мы называем внутренним или промежуточным гносеологическим рядом данного полисубъекта.

Механизм его формирования представлен на рис. 2.

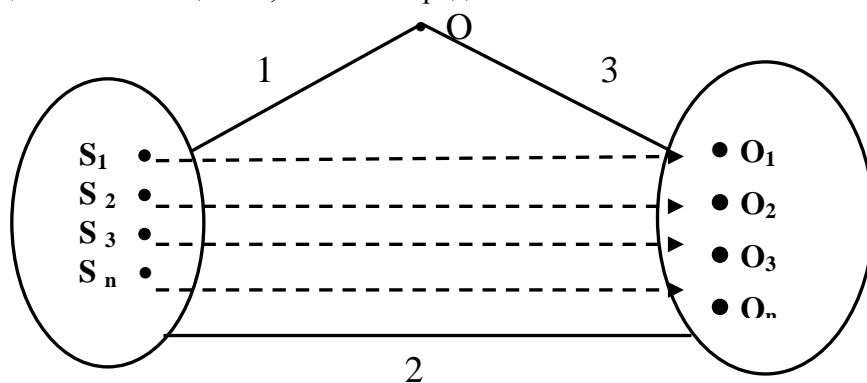

Рис. 2. Механизм формирования гносеологического ряда
 в коллективном познании
Источник: разработано автором

Символами обозначены: $S_1, S_2, S_3, \dots, S_n$ – моносубъекты познания, входящие в состав полисубъекта. $O_1, O_2, O_3, \dots, O_n$ – объективированные гносеологические образы, не вынесенные за пределы познающего коллектива и составляющие внутренний или промежуточный гносеологический ряд данного полисубъекта.

Если процесс познания на уровне субъективации имеет целью достижение наиболее высокой степени когерентности между познаваемым объектом и его субъективированным образом, на втором, уровне объективации, – между субъективированным и объективированным образами, то на третьем, объектном – между познаваемым объектом и его объективированным образом. Установление возможно более высокой степени когерентности на первых двух уровнях носит промежуточный, подчинённый характер по отношению к третьему, объектному уровню. В реальной познавательной деятельности все они тесно взаимосвязаны, существуют в единстве. Гносеологическая взаимосвязь, имеющая место между объектом познания, его субъективированным и объективированным образами – это рефлексивный элемент структуры индивидуального и коллективного познания. При наличии взаимосвязи между этими элементами познание становится возможным как процесс. Таким образом, в человеческом познании, как в индивидуальном, так и в коллективном, выделяются три основных структурных уровня когерентности, представляющих собой гносеологические взаимоотношения основных субстратных элементов его структуры.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Итак, на уровнях когерентности изменяется степень гносеологического соответствия (когерентности) друг другу реального познаваемого объекта, субъективированного и объективированного его образов. Познающий моно- или полисубъект старается добиться наиболее полного гносеологического соответствия друг другу всех названных элементов. Чем выше степень соответствия их друг другу, тем больше наши знания соответствуют действительности.

Успех хозяйственно-экономической деятельности общества во многом зависит от правильного планирования и правильного проведения хозяйственно-экономических мероприятий. Понимание общества как си-

стемы не только в планировании, но и в подведении итогов развития социума требует реализации принципа системности. Знание механизма социального познания, его специфики даёт возможность избежать ошибок в этих процессах. В этом и состоит один из главных аспектов методологического значения социального познания.

Литература

1. Павлов К. В. Этноменеджмент и этноэкономика: формирование и развитие перспективного научного направления // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D, Экономические и юридические науки. – 2016. – № 5. – С. 2-11.
2. Гончарук С. И. Методологические основы социального познания / С. И. Гончарук. – М.: АПК и ПРО. – 2004. – 244 с. Арон Р. Этапы развития социологической мысли: Пер. с фр. / Р. Арон. Общ.ред. и предисл. П.С.Гуревича. — М.: Издательская группа «Прогресс»–«Политика», 1992. — 608 с.
3. Платонова С. И. Парадигмальный характер социального знания / С. И. Платонова. – Ижевск: ФГБОУ ВПО Ижевская ГСХА, 2014. – 265 с.
4. Конт О. Система позитивной политики // Западно – Европейская социология XIX века: Тексты. / О. Конт. Под ред. В.И. Добренькова. – М.: Международный университет бизнеса и управления, 1996. – 352 с.
5. Спенсер Г. Социология как предмет изучения / Г. Спенсер // Западно-Европейская социология XIX века. Под ред. В. И. Добренькова.– М.: Международный университет бизнеса и управления, 1996. – 352 с.
6. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т.25. Ч. 2.– М.: ГИПЛ, 1962. – 552с.
7. Парето В. Трансформация демократии // Западно – Европейская социология XIX – начала XX веков: Тексты / В. Парето. Под ред. В.И. Добренькова. – М.: Международный университет бизнеса и управления, 1996. – 352 с.

Reference

1. Pavlov K.V. (2016). Ethnomanagement and ethno-economics: formation and development of a prospective scientific direction. Vestnik of the Polotsk State

University. Series D, Economic and legal sciences, 5: 2-11.

2. *Goncharuk, S. I.* (2004). Methodological foundations of social cognition. Moscow: APK and ABM, 244.

3. *Platonova, S. I.* (2014). The paradigm - tic nature of social knowledge. Izhevsk: FGBOU VPO Izhevsk State Agricultural Academy, 265.

4. *Comte, O.* (1996). The system of positive politics. Western European sociology of the nineteenth century. Moscow: International University of Business and Management, 352.

5. *Spencer, G.* (1996). Sociology as a subject of study. Western European sociology of the nineteenth century. Moscow: International University of Business and Management, 352.

6. *Marx, K.* (1962). Works. T.25. Part 2. Moscow: GIPL, 552.

7. *Pareto, V.* (1996). Transformation of the demo-cratic. Western European sociology of the nineteenth and early twentieth centuries: Moscow: International University of Business and Management, 352.

Поносов Ф. М.

Методологічні засади соціального пізнання та господарсько-економічної діяльності суспільства

У статті обґрунтовано, що процес пізнання на рівні суб'єктизації має на меті досягнення найбільш високого ступеня когерентності між пізнаваним об'єктом і його суб'єктивірованою чином. Доведено, що успіх господарсько-економічної діяльності суспільства залежить від правильного планування і правильного проведення господарсько-економічних заходів. Розуміння суспільства як системи не тільки в плануванні, а й в підведенні підсумків розвитку соціуму вимагає реалізації принципу системності. Охарактеризований фактор гносеологічної когерентності, який діє на одному рівні, впливаючи на ступінь гносеологічного взаємоотвєтствия реального пізнаваного об'єкта і його об'єктивувати способу. Знання механізму соціального пізнання, його специфіки дає можливість уникнути помилок соціальній поведінці.

Ключові слова: засади, соціальне пізнання, суспільство, господарсько-економічна діяльність, когерентність.

Ponosov F.

Methodological foundations of social consciousness and economic activity of the society

The article substantiates that the process of cognition at the level of subjectivation is aimed at achieving the highest degree of coherence between the cognizable object and its subjective image. It is proved that the success of the economic and economic activities of the society depends on the proper planning and proper conduct of economic and economic activities. Understanding of society as a system not only in planning, but also in summarizing the development of society requires the implementation of the principle of systemic. The factor of epistemological coherence that operates at one level is characterized, influencing the degree of epistemological interconnection of the real cognizable object and its objectified image. Knowledge of the mechanism of social cognition, its specifics makes it possible to avoid mistakes in social behavior.

Key words: foundations, social cognition, society, economic and economic activity, coherence.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка та управління» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Economy and Management Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russia.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Стаття надійшла до редакції
09.02.2018 р.*

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СЛАВЯНОВЕДЕНИЕ И ЭТНОЭКОНОМИКА

В статье обосновывается необходимость и целесообразность формирования и развития экономического славяноведения как перспективного научного направления, рассматриваются некоторые его аспекты, а также выявляется взаимосвязь экономического славяноведения с этноэкономикой. Обосновано, что экономическое славяноведение по своей проблематике тесно переплетается с молодой наукой этноэкономикой, изучающей этнические особенности социально-экономического поведения. Подчеркнуто, что кроме вопросов интеграции и интернационализации в рамках экономического славяноведения целесообразно глубоко изучить проблему выявления общего и особенного в экономической истории славянских государств, социально-экономические вопросы адаптации, приспособления в условиях совместного проживания славянских наций и иных этносов.

Ключевые слова: экономическое славяноведение, этноэкономика, перспективное научное направление, формирование и развитие.

Постановка проблемы. В последние десятилетия сложился комплекс наук о славянах, получивший общее название славяноведение. В него входят такие науки, как история славян, этнография славян, славянская филология и пр. Возможность появления такого рода наук обусловлена общностью исторического развития разных славянских народов, схожестью их культуры и языка [1, с. 114].

Так, в гораздо большей степени, чем на развитие многих других наций и народностей, на историческое становление славян оказала община. На это указывали многие крупные этнографы, историки, философы, в том числе и классики марксизма-ленинизма – в частности, говоря о русских, как правило, отмечали три основных национальных черты – общинность, патернализм и патриархальность. О том, насколько велико значение общинности в российской истории, свидетельствует хотя бы то, что основной целью столыпинской реформы, начавшей осуществляться (но так до конца все-таки и не реализовавшейся), лишь в начале XX века, как раз – таки и была борьба против крестьянской общины, вместо которой в большом количестве по всей России должны были появиться крепкие индивидуальные крестьянские хозяйства, что было характерным уже в то время для развитых стран [2, с. 92].

Анализ последних исследований и публикаций. Влияние общинности сказало также на темпах и направленности рыночной реформы в России, особенно в период правления Б. Ельцина, например, в форме

противодействия становлению фермерства со стороны селян.

Огромную роль крестьянская община сыграла в процессе формирования и развития также других славянских наций, особенно в их хозяйственной, экономической жизни. Во многом именно этим обстоятельством объясняется то, что социалистические производственные отношения, основанные на принципе общинности, «прижились» в период становления и развития мировой социалистической системы на территории многих славянских государств (у русских, белорусов, украинцев, болгар, поляков, чехов, словаков, сербов, словенцев и пр.). В этой связи нелишне будет напомнить, что еще совсем недавно, в период существования так называемого социалистического лагеря, «апологеты антикоммунизма» (как их любили в то время называть) нередко отмечали, что социализм, являвшийся по их мнению системой общественных отношений более низкого уровня, чем капитализм, приживается, прежде всего, у славян.

Как бы то ни было, но следует признать, что общинность как одна из важнейших социально-экономических характеристик славянских народов (хотя, разумеется, степень ее проявления в разных славянских государствах весьма существенно варьирует) оказала серьезное влияние на их общественное развитие, на быт, психологию, культуру и экономику [3, с. 262]. Сказывается ее влияние даже и в настоящее время.

Цель статьи – отобразить особенности экономического славяноведения и этноэкономики.

Изложение основного материала исследования. В этой связи целесообразно, на наш взгляд, наряду со славянской филологией, историей, этнографией начать интенсивно развивать и такое перспективное научное направление, как экономическое славяноведение, в рамках которого будет изучаться современное и ретроспективное состояние экономики славянских стран, выявлено общее и особенное в социально-экономическом развитии славянских народов и, что особенно важно в практическом отношении, будут определены формы и направления взаимодействия и интеграции экономики славянских государств.

О необходимости более детальной разработки идей «панславянизма», (или, по-другому, панславизма) как в теоретическом, так и в практическом отношении говорится уже на протяжении весьма продолжительного периода времени. Так, вопрос о целесообразности и необходимости воплощения в жизнь доктрины панславянизма вплоть до образования единого, обширного панславянского государства, то есть государства, объединяющего все славянские народы, (или, по крайней мере, значительную их часть), разными общественными деятелями как в России, так и в ряде других славянских стран (Чехии, Сербии) поднимался еще в середине XIX века. Актуальность реализации в действительности тех или иных аспектов доктрины панславянизма особенно возрастает в экстремальные моменты времени – в периоды войн, межнациональных конфликтов. В подтверждение сказанного достаточно вспомнить о той огромной помощи, которую оказала Россия как в финансовом, так и в военном отношении болгарам, сербам и черногорцам в их борьбе за освобождение от турецкого владычества, в XVIII и XIX веках. В этой связи стоит вспомнить и пример из совсем недалекого прошлого – войну, которую вело НАТО во главе с США против Югославии несколько лет назад. Речь идет о той моральной и дипломатической поддержке, которую оказала Россия справедливой борьбе югославского народа против оккупации натовских агрессоров. Более того, можно вспомнить и о том, что тогда поднимался также вопрос о создании единого экономического пространства между Российской

Федерацией, Беларусью и Югославией с возможной перспективой в обозримом будущем даже образования единого союзного государства между ними.

В такого рода экстремальные временные периоды возрастает, как правило, экономическая помощь, оказываемая терпящим бедствие странам со стороны других славянских государств. Разумеется, сказанное не означает, что усиление межгосударственных экономических отношений между разными славянскими странами происходит только в условиях военного противостояния. Достаточно в этой связи опять вспомнить о длительном существовании мировой социалистической системы хозяйства, когда в рамках Совета экономической взаимопомощи (СЭВ) между входящими в эту интеграционную группировку странами (в том числе, естественно, и между славянскими государствами, входящими в СЭВ – а их доля там была, как известно, весьма велика) существовали не только тесные кооперационные связи, но и даже совместное, перспективное народнохозяйственное планирование (в форме координации планов развития экономики разных стран).

Однако и после развала социалистического лагеря и интенсивного формирования в постсоциалистических странах рыночных отношений необходимость осуществления интеграционных процессов отнюдь не уменьшилась. В связи с этим следует добавить, что вообще процессы интеграции и интернационализации являются одним из важнейших направлений развития мировой экономики в послевоенный период времени, причем это справедливо не только для группы развитых государств, но и для стран третьего мира. Так, широко известны такие интеграционные группировки, как ЕС, американско-канадско-мексиканское соглашение НАФТА, латиноамериканская ассоциация интеграции ЛАИ, Андская группа, АСЕАН и ряд других.

Процесс интеграции среди стран СНГ также «набирает обороты», что, в частности, выразилось в создании единого экономического пространства между Российской Федерацией, Беларусью и Казахстаном, к которым пожелали присоединиться также Армения и Республика Кыргызстан. Если учесть, что в Казахстане около половины населения составляют так называемые «русскоязычные» (а это в основном русские), то можно

констатировать с определенной степенью условности, что создание единого экономического пространства имеет преимущественно славянскую направленность.

Более того, на наш взгляд, и в целом в рамках СНГ процесс интеграции между странами в связи с предпринимаемыми усилиями по созданию единого союзного государства между Россией и Беларуссией и уже упоминавшимся единым экономическим пространством между четырьмя странами, все же в основном носит славянскую направленность, хотя, разумеется, никто не сбрасывает со счетов и иные аспекты интеграционных процессов между странами СНГ (в частности, серьезное значение имеет, если так можно выразиться, центральноазиатское направление интеграции между бывшими союзными республиками). Преобладание «славянского вектора» в процессе интеграции в рамках СНГ объясняется не только культурной и духовной близостью русского, украинского и белорусского народов, но и значением экономики славянских стран СНГ (особенно России) для успешного и эффективного развития всех государств содружества [4, с. 94].

В этой связи следует добавить, что усиление интеграционных процессов происходит не только на межгосударственном уровне, но и на межрегиональном. Так, до событий, произошедших на Майдане в Киеве, приграничные области России и Украины на протяжении нескольких лет (т.е. задолго до создания единого экономического пространства) активно развивали межрегиональные хозяйственные связи, в том числе и в инвестиционной сфере. В то время руководители Белгородской, Курской, Харьковской и Донецкой областей двух государств часто обсуждали вопрос о создании региона «Слобожанщина», который должен был иметь статус свободной экономической зоны с выделением во властных структурах этих областей специальных отделов, персонал которых должен был целенаправленно заниматься вопросами межрегиональной интеграции.

Рассматривая вопрос о формировании экономического славяноведения как перспективного нового научного направления, предполагается само собой разумеющимся, что процессы интеграции следует изучать не только между славянскими странами СНГ, но и вообще в славянском мире. Более того, при анализе вопросов интернационализации

целесообразно, на наш взгляд, рассматривать также и государства, где удельный вес славянских наций в общей структуре населения этих стран достаточно большой, (например, бывшие союзные республики СССР). Однако, учитывая установку Президента Российской Федерации В.В. Путина на то, чтобы в обозримом будущем приоритетным направлением внешней политики России по-прежнему оставалось СНГ, первостепенное значение следует все же уделять проблемам интеграции между славянскими странами содружества.

Кроме вопросов интеграции и интернационализации в рамках экономического славяноведения целесообразно глубоко изучить проблему выявления общего и особенного в экономической истории славянских государств, социально-экономические вопросы адаптации, приспособления в условиях совместного проживания славянских наций и иных этносов. Причем, особенности социально-экономической адаптации, взаимоприспособления разных наций и народностей необходимо изучать как в славянских странах, так и не в славянских, но также и в тех, где удельный вес славянского этноса в общей структуре населения достаточно большой (здесь необходимо изучать процесс взаимной адаптации славянских и неславянских этносов). Насколько это актуально, свидетельствует хотя бы то, что за пределами современной России по оценкам проживает более 25 млн. русских [5, с. 329].

Важно при этом также учитывать и региональный аспект данной проблемы. Здесь имеется в виду следующее. В странах со сложной территориальной структурой компактно проживают разные этносы, поэтому решение проблемы выбора оптимальной модели адаптации их жизненных укладов друг к другу важно как на региональном, так и на государственном уровнях. Особенно сказанное актуально для России, где из 85 субъектов федерации 22 – это республики и где в общей сложности проживает более 100 наций и народностей.

Республики в составе Российской Федерации образованы с учетом компактного проживания в них так называемой титульной нации и в целях сохранения и развития ее культуры и языка. Нередко хозяйственный уклад, быт титульной нации весьма существенно отличается от среднероссийских стандартов – так, в условиях интенсивного

формирования в России развитых рыночных отношений процесс адаптации к новым условиям хозяйствования у разных этносов протекал неоднозначно, а нередко и разнонаправленно. Например, в Удмуртской Республике – одном из субъектов Российской Федерации – проживает приблизительно 70 наций и народностей, три из которых по показателю удельного веса в структуре народонаселения можно отнести к основным – это русские, удмурты и татары (разнообразные вопросы, связанные с особенностями социально-экономического поведения разных этносов, изучает молодая наука этноэкономика, которая, очевидно, самым тесным образом связана с экономическим славяноведением). Стереотипы их экономического поведения далеко не всегда совпадают. У русских же, проживающих в Удмуртии, ситуация прямо противоположная. Имеются существенные особенности в стереотипах экономического поведения и у татар – существенно увеличилось в последнее время их участие в системе управления коммерческими структурами, особенно в сфере торгового бизнеса.

К сожалению, указанные особенности поведения разных этносов, их взаимной адаптации в совершенно недостаточной степени учитываются при разработке вариантов экономической политики как на федеральном, так и на региональном уровнях. Учитывая важность решения данной проблемы, следует интенсифицировать теоретические и прикладные исследования по выявлению особенностей социально-экономического поведения у разных этносов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, недоучет национальных особенностей при выборе варианта экономической политики формирования развитой рыночной инфраструктуры в России явился одной из важнейших причин несбывшихся оптимистических прогнозов в отношении быстрого подъема отечественной экономики. Важно и то, что классические рыночные теории, являющиеся научным фундаментом взятой на вооружение в России монетаристской модели реформирования (здесь имеются в виду теория стоимости, теория спроса и предложения, теория накопления капитала и т.п.), ориентируются на среднего человека с рыночным стереотипом поведения, для которого в специальной литературе имеется даже соответствующее

название – «экономический человек». В целом этот термин «срабатывает», когда говорят об экономическом поведении большинства немцев, англичан и ряда других этносов с вековыми рыночными традициями. Из бывших социалистических стран монетарные реформы дали существенный позитивный результат (да и то это можно утверждать лишь с некоторыми оговорками) лишь в нескольких (в том числе и славянских): Польше, Чехии, Венгрии и некоторых других. Однако, в отличие от России, население этих стран в национальном плане сравнительно однородно и имело опыт индивидуального ведения хозяйства (особенно в сельской местности) еще в социалистический период, поэтому адаптироваться к рыночным условиям в этих странах было проще. В России же, даже среди русских, составляющих 83% населения страны, достаточно много «неэкономических» людей. А стереотипы экономического поведения других этносов, проживающих в Российской Федерации, могут существенно отличаться не только от среднего экономического поведения традиционно рыночных наций, но и даже от экономического поведения русского этноса, тоже в среднем весьма далекого, как уже выше отмечалось, от классических рыночных стандартов.

Интенсификация научных исследований в рамках экономического славяноведения позволит выявить особенности адаптации к рыночным отношениям разных славянских народов, что создаст условия для лучшего понимания социально-экономических процессов в разных странах и позволит разработать критерии выбора оптимального варианта внешнеэкономической политики. Таким образом, можно утверждать, что экономическое славяноведение является перспективным направлением исследований, в рамках которого рассматривается широкий спектр проблем и результаты которого имеют большое как теоретическое, так и прикладное значение. В заключение следует добавить, что экономическое славяноведение по своей проблематике тесно переплетается с молодой наукой этноэкономикой, изучающей этнические особенности социально-экономического поведения.

Литература

1. *Сергеева А. В.* Какие мы русские? (100 вопросов – 100 ответов). Книга для чтения о русском национальном характере / А. В. Сергеева – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык. Курсы, 2010. – 384 с.
2. *Тураев В. А.* Этнополитология / В. А. Тураев. – М.: МГУ, 2001. – 386 с.
3. *Стефаненко Т. Г.* Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М.: МГУ, 2009. – 493 с.
4. *Павлов К. В.* Импортозамещающая модель модернизации российской экономики: развитие традиционных промыслов / К. В. Павлов // Проблемы теории и практики управления. – № 1. – 2015. – С. 88-97.
5. *Гаджиев К. С.* Геополитика / К. С. Гаджиев. – М.: Изд-во «Юрайт», 2012. – 479 с.

Павлов К. В.**Економічне слов'язознавство та етноекноміка**

В статті обґрунтовується необхідність та цілеспрямованість формування та розвитку економічної славієведения як перспективного наукового напрямку, розглядаються деякі його аспекти, а також виявляється взаємозв'язок економічного слов'язознавства з економікою. Обґрунтовано, що економічна слав'янська наука по своїй проблематиці тісно переплітається з молодію наукою етноекномікою, вивчає етичні особливості соціально-економічного поведінки. Підкреслено, що крім питань інтеграції та інтернаціоналізації в рамках економічної слов'язознавства, доцільно глибоко вивчити проблему виявлення загального і особливого в економічній історії славянських держав, соціально-економічних питань адаптації, пристосування в умовах спільного проживання славянських націй та інших народів.

Ключові слова: економічна славієведение, етноекноміка, перспективне наукове напрямку, формування та розвиток.

Pavlov K.**Economic knowledge of the slavs and ethno economics**

The article proves the necessity and expediency of the formation and development of economic Slavonic studies as a promising scientific direction, examines some of its aspects, and also reveals the relationship between economic Slavic studies and ethnoeconomics. It is substantiated that economic Slavonic studies on its problems is closely intertwined with young science by ethnoeconomics, which studies ethnic features of socio-economic behavior. It is emphasized that in addition to the issues of integration and internationalization within the framework of economic Slavic studies, it is advisable to study deeply the problem of identifying the common and special in the economic history of the Slavic states, the social and economic issues of adaptation, adaptation in conditions of joint residence of Slavic nations and other ethnic groups.

Key words: economic Slavic studies, ethnoeconomics, perspective scientific direction, formation and development.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. in Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

References

1. *Sergeyeva, A.* (2010). What kind of Russians are we? (100 questions - 100 answers). A book for reading about the Russian national character. Moscow: Russian language. Courses, 384.
2. *Turaev, V. A.* (2001). Ethnopolitology. Moscow: Moscow State University, 386.
3. *Stefanenko, T. G.* (2009). Ethnopsychology. Moscow: Moscow State University, 493.
4. *Pavlov, K. V.* (2015). Import-replacing model of modernization of the Russian economy: development of traditional crafts. Problems of management theory and practice, 1: 88-97.
5. *Gadzhiev, K. S.* (2012). Geopolitics. Moscow: Publishing House "Yurayt", 479.

УДК 658:338.24.01

JEL Classification: D22; L53

КАЛІНЕСКУ Т. В.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У роботі доводиться доцільність розрізняти поняття «сталість» та «стабільність», «управління» та словосполучень, що до нього додаються у вигляді «цільового управління» та «цілепокладання». Підкреслюється необхідність дотримання фундаментальних основ формування понять «стабільність» та «управління», що обґрунтовується історичним досвідом розвитку світової економічної науки та філософської думки. Запропоновано застосування стратегічних карт, які дозволять визначити орієнтири стабільного управління підприємством та окреслити перспективи його розвитку у контексті зазначених вигід та прорахунків. Визначені напрями подальших досліджень будуть сприяти перетворенню фундаментальних методологічних положень у реальну діяльність підприємств та забезпечать підтримку їх життєздатності.

Ключові слова: стабільність, сталість, управління, цільове управління, цілепокладання, стратегічні карти, забезпечення життєздатності.

Постановка проблеми. Використання останнім часом у науковій теоретико-методологічній [1, 2] та методико-практичній літературі [3, 4, 5, 6, 7] термінів «сталості», а не «стабільності» і «стійкості», «управління» чи інших контекстів його застосування у якості «цільового управління» [2] або «цілепокладання» [8] не може не викликати певних сумнівів щодо доцільності та правильності їх використання у сучасній економічній термінології саме у тому аспекті, в якому ці терміни застосовуються у наукових роботах. Тому виникає необхідність щодо роз'яснення, уточнення і правильного вибору цих термінів саме для обґрунтування тих контекстів, в яких їх слід застосовувати, особливо для забезпечення подальшого стабільного розвитку підприємства.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Наразі в українській економіці все частіше зустрічаються наукові розробки що, пропагують методологію сталості [1, 2], цільового управління [2] та цілепокладання [8].

Видана енциклопедична та довідкова економічна література за останні роки дає поняття як стабільності [9, с. 460], так і сталості [9 с. 462]. І якщо термін «стабілізація» використовується для означення ситуації або комплексу заходів, що формується з метою недопущення кризових явищ, підтримання стабільних темпів виробництва, зайнятості та цін, то от «сталістю»

означається купівельна спроможність грошей впродовж тривалого часу. Тому використання «сталості» для характеристик розвитку – є некоректним у складі тих концепцій, що розглядаються саме у роботах Кучерової Г. Ю. [1, с. 4, 5], Семененко І. М. [2, с. 7–110], Пакуліна С. Л. та Пакуліної А. А. [3], інших [4, 5, 6]. Таке ж саме некоректне застосування має словосполучення цільове управління [2, с. 181–242] та цілепокладання [8, с. 302–470], тому що за своєю сутністю визначення «управління» вже передбачає певну цілеспрямовану дію (вплив) [9, с. 731, 732] на визначений об'єкт дослідження.

Тому **метою** даної **статті** є теоретико-методологічне обґрунтування необхідності забезпечення стабільного управління підприємством за допомогою застосування фундаментальних та прикладних методів і прийомів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення терміну «сталий розвиток» пов'язано, як правило, з неточним перекладом іншомовних слів на українську мову. «Сталий» в перекладі на англійську означає «steady», а якщо при цьому звернутися до Оксфордського тлумачного словника [10, с. 1411], то це характеризує тверду чи жорстку («firmly») фіксацію, підтримку, балансування і такі інші дії, що є синонімами «стабільності», і не завжди їх доцільно використовувати саме для економіки держави (регіону), а тим більше

для економіки підприємства. У кінцевому підсумку – це може привести до повного застою, бо економічне управління підприємством має бути гнучким [11] та швидко і творчо налаштовуватись і переходити зі сталості до рефлексивного управління підприємством [12].

Мабуть прихильність до вибору якогось поняття слід розпочинати з усім відомої Сократівської фрази, що «я знаю, що я нічого не знаю» [13, с. 13], тому слід вести мову про спадковість знань та необхідність ґрунтування на фундаментальних знаннях та науковому арсеналі вже відомих інструментів, методів, прийомів та способів, використовуваних в економічній науці. Саме на фундаментальні наукові поняття, обґрунтовані історичним науковим досвідом слід орієнтуватися, коли формується сучасний термінологічний апарат дослідження, бо він відповідає характерним ознакам [14, с. 6]:

1) загального використання, коли, поняття, або окремих його елемент отримує найбільше розповсюдження, завдяки його беззаперечній простоті та внутрішній обмеженості;

2) атрибутивності - момент який визначає те або інше явище як подібні один до одного;

3) цілісності, що означає спрямованість, єдність досліджень у багатогранному економічному середовищі.

Виходячи з цих позицій – вибраний термін «стабільне» управління – відповідає усім вище названим ознакам.

Щодо цілей управління, то будь-яка мета – може розглядатися як спосіб реалізації будь-яких інтересів [14, с. 104–111]. Провідною метою економічним розвитку будь-якого індивіда - є отримання постійно зростаючого суспільного багатства, а для підприємницької діяльності (будь-якого підприємства) – є отримання надприбутків. Тобто – будь-яке управління на підприємстві – зводиться до управління його прибутком та іншими елементами прибутковості (маржа, рента, роялті, дивіденди, проценти та інше), без яких неможливий ніякий подальший розвиток вперед та забезпечення стабільної діяльності. А звідси єдиною метою, яку може ставити перед собою під-

приємство – може бути максимізація (оптимізація) прибутку. Тому усі інші «нововведення» як-то «цільове управління» [2, с. 181 - 242] та «цілепокладання» [8, с. 302 - 470] – є похідними від досягнутого прибутку і зовсім не характеризують отриману нову якість визначення терміну «управління» та не відносяться ні до якої складової вектору економічного розвитку: локальної (глибинний розвиток); розповсюдженої (що має вигляд спонтанного переносу одного явища на інше, наприклад чогось передового на відстале, чи перенесення досягнення чогось високо передового на зовсім інше явище). А саме такого у дослідженнях [15 і 16] не відбувається. Це скоріше намагання видати за «нове» вже існуюче старе, тобто повернення до усіма званої істини – «Усе існуюче у сучасному світі нове – це добре забуте старе!». Тому усім новим дослідникам та науковцям, хто намагається вводити нові терміни, а тим більше зі словами «вперше» [15, с. 5, 6; 16, с. 4, 5, 6] слід виокремлювати [14, с. 112–122]:

корисність для подальшого використання чи створення зовсім нової, що не має аналогів;

здешевлення корисності, що приведе до підвищеної продуктивності виробництва;

особливості закладеної користі, що дозволяють не застаріти морально заявленим цінностям.

Виходячи із означеної вище характеристики корисності для забезпечення стабільного управління підприємство можна запропонувати стратегічну карту показників діяльності підприємства (рис. 1).

На складових стратегічній карти (рис. 1) вказані тільки самі важливі задачі, навкруги яких слід згуртувати усіх працівників, зацікавлених осіб і структури, котрі можуть внести свій вклад у досягнення головної мети підприємства. Кожна складова може мати свою систему показників, які можна відстежити, використовуючи щоденну інформацію з метою корегування. Проте ця інформація має дозволяти [18, с. 29–30]:

розширювати та додавати показники;

робити звіти за визначеними показниками, у тому числі у вигляді графіків, діаграм, трендів, порівняльних таблиць і т.п.;

виявляти причини погіршення і уточнювати наслідки;

об'єднувати чи розширювати систему показників;

передбачати сценарії розвитку; налаштовуватись на існуючу звітність;

відстежуватись більш широкою аудиторією зацікавлених осіб.

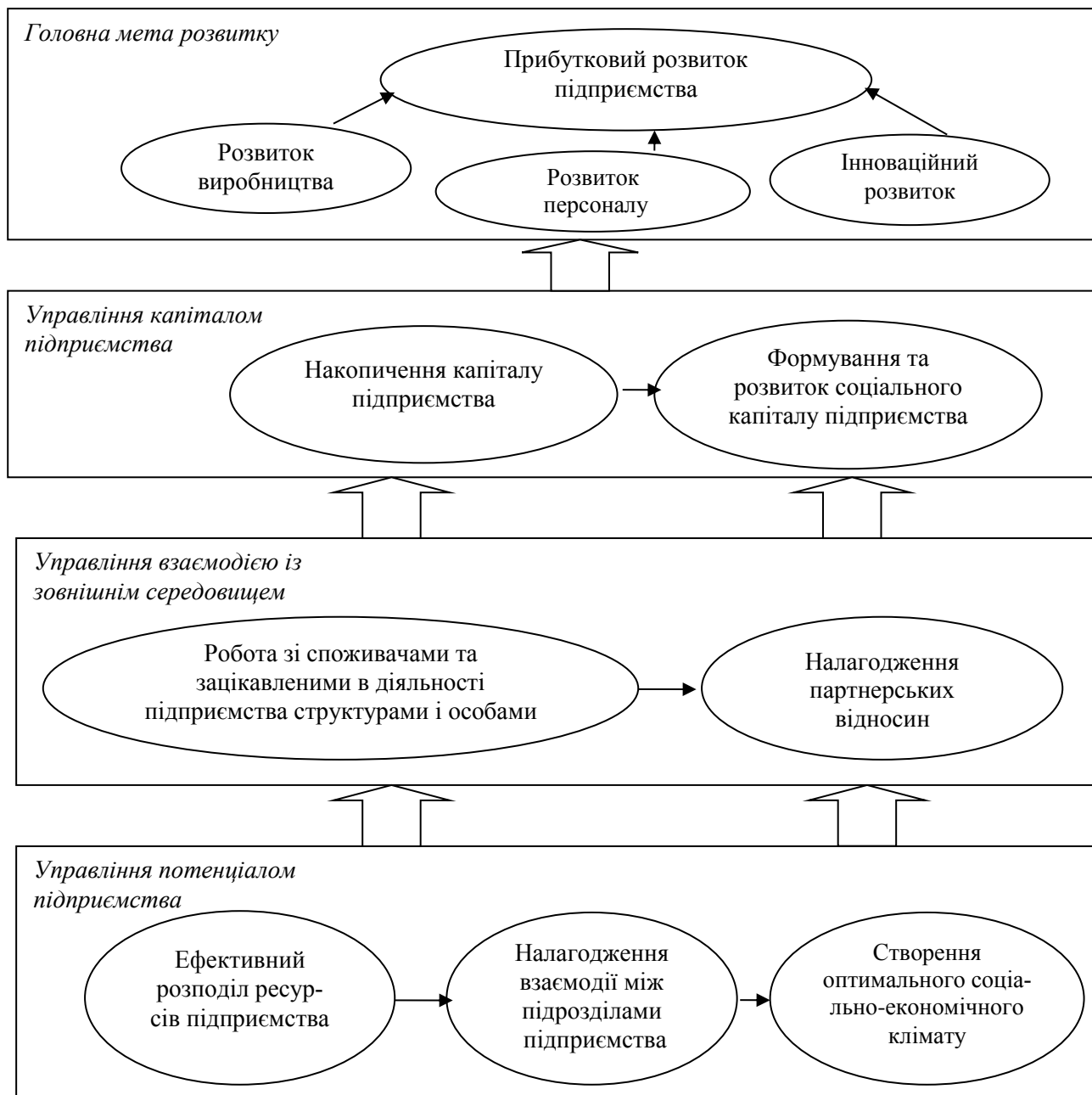

Рис. 1. Стратегічна карта забезпечення стабільного управління підприємством
Джерело: розроблено автором на підставі [17, с. 236 - 239]

Виходячи з таких вимог до показників уся система забезпечення стабільного управління підприємством може бути розділена на дві складові: 1) операційну та 2)

стратегічну. Відповідно до першої слід включати показники, які [18, с. 31]: оцінюють ефективність діяльності персоналу щодо досягнення вибраних стратегічних показників;

дозволяють проводити моніторинг ефективності на різних рівнях управління підприємством;

можна систематизувати з метою скорочення часу для збору інформації про їх виконання;

корегуються відповідно до оцінок ефективності;

відстежують прогресивні зміни в управлінні стабільним розвитком підприємства;

мають зв'язок з системою мотивації та стимулювання персоналу підприємств. Причому остання вимога – найбільш важлива не тільки для виконання оперативних показників, але як показує практика [18, с. 31 - 33], має значний вплив на успішність і досягнення певних вигід у стратегічному плані. Хоча ці показники повинні бути більш стандартизовані і спрямовані на:

моніторинг прогресу у забезпечення стабільного управління підприємством;

чітке донесення існуючої стратегії забезпечення стабільного управління до усіх зацікавлених осіб і структур;

координацію поведінки оточуючого середовища й персоналу підприємства відповідно до поставленої стратегічної мети;

організацію виконання поставленої стратегії та постійне налагодження стійких зв'язків з зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства;

оцінювання ефективності діяльності людей, проектів і стратегій, що ними виконуються.

Виходячи з вищесказаного, вибір показників має бути максимально виваженими, орієнтуватися на ключові цінності підприємства, ті вигоди, в яких будуть зацікавлені усі.

Висновки та напрями подальших досліджень. Підводячи підсумок результатам дослідження можна виокремити два уроки, з яких можна зробити такі висновки:

1. Необхідно використовувати фундаментальні методологічні підходи щодо визначення і забезпечення стабільного управління діяльністю підприємства.

2. Усі вигоди, що надає застосування стратегічних карт щодо забезпечення стабільного управління підприємством можна оцінити лише у контексті тих потенційних перспектив, що можуть відкритися перед підприємством у контексті реалізації поставлених задач (рис. 2).

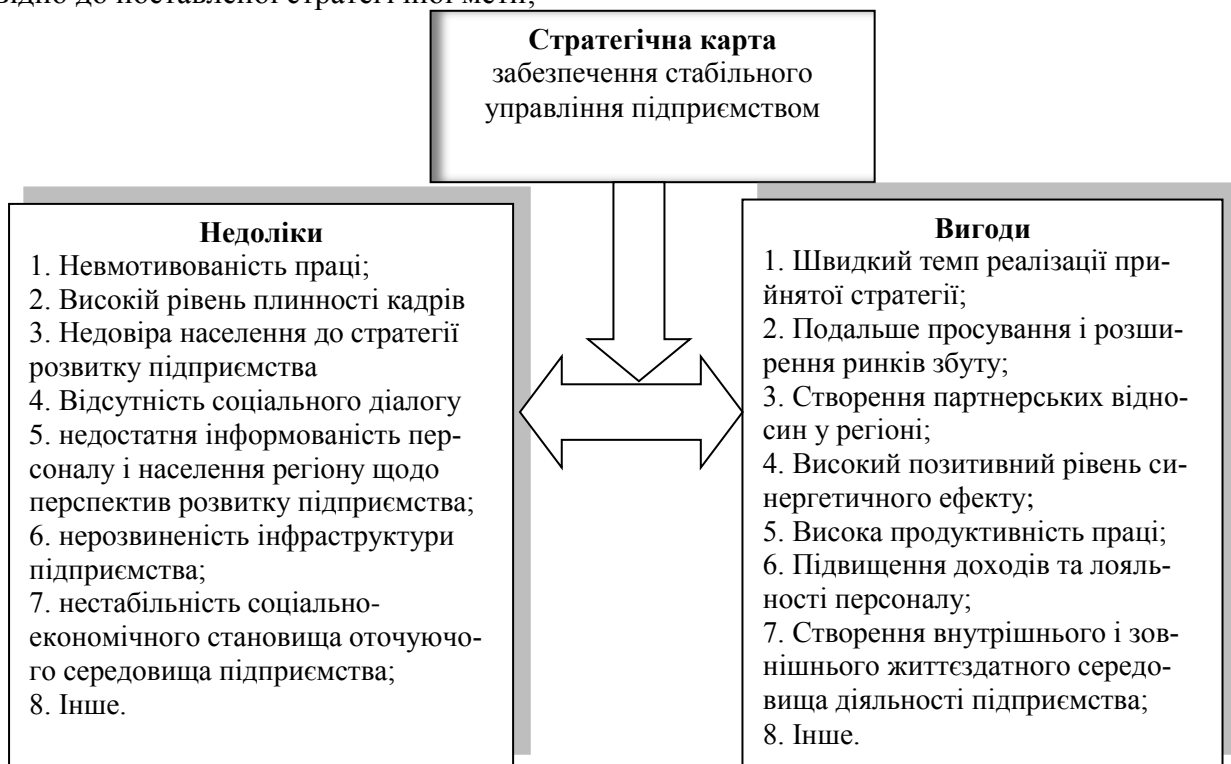

Рис. 2. Порівняльна характеристика вигід і прорахунків щодо забезпечення стабільної діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором на підставі [19, с. 163]

Якщо сумарні вигоди перевищують потенційні негативи на 25%, то це означає, що ефект від користування стратегічною картою – перевищує очікувані ризики. Якщо він менше – то слід переглянути складові стратегічної карти у напрямі визначення інших орієнтирів у досягненні стабільної діяльності підприємства.

Подальші дослідження автора будуть спрямовані на забезпечення емпіричних підтверджень теоретичним та методичним підходам до стабільного управління підприємством.

Література

1. *Кучерова Г. Ю.* Стратегія формування свідомого оподаткування як фактор сталого розвитку національної економіки: монографія / Г. Ю. Кучерова. – Запоріжжя: КПУ, 2016. – 416 с.
2. *Семененко І. М.* Забезпечення сталого розвитку регіону: інституційні засади та трансформація цільового управління підприємствами: монографія / І.М. Семененко – вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017 – 370 с.
3. *Пакулін С. Л.* Управління сталим розвитком сучасного підприємства / С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна // Траектория науки. Электронный журнал. – 2016. – №3(8). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/50>.
4. *Латишева О. В.* Сталий розвиток підприємств: ресурсно-функціональний та програмно-цільовий підходи. Режим доступу: <http://www.spilnota.net.ua/ru/article/id-2332/>
5. *Князева О. А.* Проблеми сталого розвитку підприємств в умовах глобалізації / О. А. Князева, М. А. Дем'янчук // Економічний вісник університету. – 2015. – Вип. 25(1). – С.110–117.
6. *Євчук К. А.* Стратегічне управління як необхідна передумова сталого розвитку підприємства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/1_evchuk.htm
7. Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року: Резюме аналітичної доповіді. – К.: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. – 20 с.
8. *Овчаренко Є. І.* Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання: [монографія] / Є.І. Овчаренко. – Лисичанськ: «ПромЕнерго», 2015. – 483 с.
9. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.; ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
10. Concise Oxford English Dictionary. Edited by C. Soanes, A. Stevenson. - New York: Oxford University Press, 2009. – 1681 p.
11. *Калінеску Т. В.* Оцінювання гнучкості інноваційного розвитку підприємств та виробничого персоналу: монографія / Т.В. Калінеску, О.Д. Кирилов, А.О. Фоменко. Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – 316 с.
12. *Калінеску Т. В.* Забезпечення сталого розвитку промислових підприємств з використанням рефлексивного підходу / Т. В. Калінеску, О. А. Шведчиков // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – №1 (39), 2013. – С. 73-77.
13. *Платон.* Избранные диалоги / Платон; [пер. с древнегреч. С.К. Апта, Я.М. Боровского, Т.В. Васильевой, А.Н. Егунова, С.П. Маркиша, М.С. Соловьева, С.Я. Шейман-Топштейн; вступ. ст., комм. Л. Сумм]. – М.: Эксмо, 2015. – 768 с.
14. *Вугальтер А. Л.* Фундаментальная экономия. Динамика / А.Л. Вугальтер. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 371 с.
15. *Семененко І. М.* Інституційне забезпечення сталого розвитку регіону на засадах цільового управління підприємствами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) та за спец. 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / І. М. Семененко. – Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2018. – 40 с.
16. *Овчаренко Є. І.* Методологія формування та узгодження цілей у системі економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук за спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) та за спец. 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності / Є.І. Овчаренко. – Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2015. – 40 с.

17. *Niven Paul R.* Діагностика збалансованої системи показників: Підтримуючи максимальну ефективність / Пер. с англ.; За наук. ред. М. Горського. Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 256 с.

18. *Лоусон Раєф.* Збалансована система показників – краці практики. Розробка, впровадження і оцінка / Раєф Лоусон, Деніс Дезрошес, Тобі Хетч / Пер. с англ.; За наук. ред. А.М. Гершуна. - Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2015. – 208 с.

19. *Васконселос-і-Са Жоржі.* Стратегічні ходи: и14 наступальних та оборонних стратегій для досягнення конкурентних переваги / Пер. с англ. - Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2007. – 240 с.

References

1. *Kucheroва, G. Y.* (2016). Strategy of forming the conscious taxation as factor of steady development the national economy. *Zaporizhzhya: CPU*, 416.

2. *Semenenko, I. M.* (2017). Providing of steady development of region: institutional principles and transformation by objectives management of enterprises. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 370.

3. *Pakulin, S. L. & Pakulina, A. A.* (2016). Management steady development of modern enterprise. *Trajectory of sciences. Electronic magazine*, 3(8). Retrieved from: <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/50>

4. *Latysheva, O. I.* (2018). Steady development of enterprises: resource-functional and programmatic-objective approaches. Retrieved from: <http://www.spilnota.net.ua/ru/article/id-2332/>

5. *Kniazeva, O. A. & Demianchuk, O. A.* (2015). Problems of steady development of enterprises in the conditions of globalization. *The Economic Announcer of university*, 25(1), 110-117.

6. *Ievchuk, K. A.* (2017). Strategic management as necessary pre-condition of steady development of enterprise. Retrieved from: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/1_evchuk.htm

7. Analysis of state strategic documents of Ukraine in relation to the account of the Aims of Steady Development adapted for Ukraine to 2030 year (2017). Kyiv: Institute of social-economic researches, 20.

8. *Ovcharenko, E. I.* (2015). System of economic security of enterprise: forming and purpose position management. Lysychansk: "PromEnergo", 483.

9. *Economic encyclopedia: in three volumes. T. 3 (2002). S.M. Mochernyi (Ed.) & other.* Kyiv: the Publishing center "Academy", 952.

10. *Concise Oxford English Dictionary (2009).* Edited by C. Soanes, A. Stevenson. New York: Oxford University Press, 1681.

11. *Calinescu, T. V. & Kurilov, O. D. & Fomenko, A. O.* (2016). Evaluation of flexibility of innovative development of enterprises and manufacturing personnel. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 316.

12. *Calinescu, T. V. & Shvedchykov, O. A.* (2013). Providing of steady development of industrial enterprises with using of reflexive approach. *The Innovative economy*, 1 (39), 73-77.

13. *Plato* (2015). *Select dialogs.* Moscow: Eksmo, 768.

14. *Vugalter, A. L.* (2007). *Fundamental economy. Dynamics.* Moscow: CAC Published House "Economy", 371.

15. *Semenenko, I. M.* (2018). Institutional support of sustainable development of the region on the basis of goal management of enterprises. Dissertation of doctorate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity) and 08.00.05 – Development of productive forces and regional economy. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 39.

16. *Ovcharenko, E. I.* (2015). Methodology of Forming and concordance of aims in the system of economic security of the enterprise. Dissertation of doctorate degree for specialty 08.00.04 – Economics and enterprise management (by type of economic activity) and 21.04.02 – Economic security of subject of economic activity. Severodonetsk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 40.

17. *Niven, Paul R.* (2006). *Balanced Scorecard Diagnostics. Maintaining Maximum Performance.* Dnipropetrovsk: Balance Business Books, 256

18. *Lawson, Raef & Hatch, Toby & Desroches, Denis* (2015) *Scorecard - Best Practices. Design, Implementation and Evaluation.* Dnipropetrovsk: Balance Business Books, 208.

19. *Vasconcellos e Sa, Jorge A. (2007)*
Strategy Moves. 14 Complete Attack and Defense Strategies for Competitive Advantage.
Dnipropetrovsk: Balance Business Books, 240.

Калинеску Т. В.

Обеспечение стабильного управления предприятием

Доводится необходимость различать понятия «постоянство» и «стабильность», «управление» и словосочетания, которые добавляются к нему в виде «целевого управления» и «целевого положения». Подчеркивается необходимость соблюдения фундаментальных основ формирования понятий «стабильность» и «управление», которое обосновывается историческим опытом развития мировой экономической науки и философской мысли. Предложено применение стратегических карт, которые позволяют определить ориентиры стабильного управления предприятием и очертить перспективы его развития в контексте отмеченных выгод и промахов. Определены направления дальнейших исследований, которые будут способствовать внедрению фундаментальных методологических положений в реальную деятельность предприятий, и обеспечат поддержку их жизнеспособности.

Ключевые слова: стабильность, постоянство, управление, целевое управление, целевое положение, стратегические карты, обеспечение жизнеспособности.

Calinescu T.

Providing of stable management an enterprise

It is led to necessity to distinguish concepts «constancy» and «stability», «management» and word-combinations which are added to its like a «objectives management» and «purpose position management». Also it is underlined the necessity of observance the fundamental bases of forming the concepts «stability» and «management» concepts, which is needed to ground by historical experience of development the world economic science and philosophical idea. It is offered the application of strategic maps, which is needed to allow, that to define the reference-points of stable management on enterprise and outline the prospects of its development in the context of the noted benefits and misses. It is certain the directions of further researches, which will assist introduction of fundamental methodological positions in the real activity of enterprises, and will provide support of its viability.

Key words: stability, constancy, management, objectives management, purpose position management, strategic maps, providing of viability.

Рецензент: Дороніна М. С. – доктор економічних наук, професор головний науковий співробітник Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків, Україна.

Reviewer: Doronina M.S. – Professor, PhD in Economics, Chief Researcher of the Research Center of Industrial Problems of Development NAS of Ukraine

E-mail: doroninamas@gmail.com

*Стаття надійшла до редакції
16.05.2018 р.*

ЕНТРОПІЙНЕ БАЛАНСУВАННЯ: ІНСТРУМЕНТ УСУНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДТОРГНЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті запропоновано авторське трактування сутності та складових ентропійного балансу підприємства, що визначає рівень ризику прояву на підприємстві відторгнення; визначено фактори системної дії (рівень метаболізму підприємства, ступень занурення соціально-економічний простір, ефективність використання часових лагів, усунення зростаючої ентропії, саморозвиток та гомеостаз), впровадження яких здатне усувати чи нейтралізувати відторгнення та забезпечувати досконалість системного позиціонування підприємства. Запропоновано ентропійне збалансування підприємства, як інструмент формування внутрішньої ентропії буде супроводжуватися зниженням ентропії за рахунок обмінних процесів з зовнішнім середовищем.

Ключові слова: відторгнення, підприємство, системні характеристики, ентропія підприємства, фактори усунення, метаболізм підприємства.

Постановка проблеми. Наразі вже ні у кого не викликає сумніву необхідність трактування економічних та соціальних взаємозалежностей саме з позицій междисциплінарності. Такі категорії як метаболізм, гомеостаз, спадковість, пам'ять, біфуркація, синергетизм та багато інших наразі притаманні не лише біологічних чи фізичним явищам, а ще й над біологічному рівню організації, на кшталт підприємства. Однак, розуміння закономірностей функціонування одних процесів може стати ключем до прогнозування та розуміння поведінки інших (соціально-економічних систем, таких як підприємство), що припускає розширення можливостей управління ними та отримання бажаних результатів від їхньої діяльності.

Причинами розгляду соціально-економічного відторгнення на підприємстві з позицій системного підходу до підприємства та проявів його самоорганізаційних властивостей наразі можна виокремити декілька:

–Збільшення темпів життя. Наразі визнаним фактом є прискорення будь-яких процесів, що протікають в суспільстві та виробництві. Прискорюються темпи: провадження наукових відкриттів, впровадження їх результатів в виробництво, виготовлення товарів, надання послуг, реалізації продукції, переміщення людей, вантажів, сфер діяльності, заміни технологій, що використовуються, моделей товарів та послуг, що споживаються, навіть зміна стилів життя.

–Жорсткість умов діяльності. Збільшуються не лише темпи життя, але й амплітуда коливань будь-яких параметрів, за якими функціонують соціально-економічні

системи. Збільшуються фактори ризиків, отже зростають можливі наслідки від порушення певного режиму функціонування системи (підприємства). Все ще призводить до збільшення ціни одиниці часу, ще більш посилюється зростанням ціни можливих помилок в прийнятті управлінських рішень.

–Непередбачувальність еволюційних перетворень розвитку підприємства. Беручи до уваги багатофакторність та багатовекторність розвитку підприємства, яким так чи інакше керують люди, передбачити їхні наслідки еволюційних траєкторій під час досить важко. Тому однією з основних задач сучасної економічної науки стає можливість проектування траєкторій розвитку соціально-економічних систем з параметрами, що контролюються не порушуючи баланс самоорганізації підприємства.

–Збільшення суспільних витрат. Ускладнення систем життєзабезпечення людини прямо пропорційно пов'язано із збільшенням суспільних витрат функціонування економічної одиниці. Децентралізація управління, що заснована на самоорганізації систем різного рівня, значно результативніше централізованого управління та є природньою реакцією систем, які прагнуть до збільшення ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний вклад в розвиток теорії дисипативного впливу на підприємницьку діяльність робить Гриценко А. А. [1, с. 819]. Л. Г. Мельник [2, с. 397] підкреслює фундаментальні основи функціонування, самоорганізації та розвитку підприємства, як відкритої, складної соціально-економічної

системи. Клейнер Г. Б. наводить певні докази гармонійної системної діяльності підприємства у часі хаотичного розвитку зовнішнього середовища [3, с. 4]. Авторські дослідження також спрямовані на системі формації соціально-економічного відторгнення [4, с. 71–84].

Акофф Р. [5, с. 280] зазначає, що системі притаманні такі властивості як:

–Поведінка кожного елементу впливає на поведінку цілого;

–Поведінка елементу та їх вплив на ціле взаємозалежні;

–Якщо існують підгрупи елементів, то кожна з них впливає на поведінку цілого та ні одна з них не надає такого впливу незалежно;

–Кожна частина системи володіє якостями, які усуваються, якщо її відокремити від загальної системи;

–Певні властивості системи, що розглядається як цілісна, впливають із взаємозалежностей її частин, а не з їхніх дій, що взяті окремо. Саме тому – система є ціле, яке не можна зрозуміти через засоби аналізу.

Метою статті є обґрунтування необхідності врахування системних атрибутів функціонування підприємства, а саме формування ентропійного балансування, як інструменту усунення соціально-економічного відторгнення на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі функціонування підприємства можна відстежити всі зазначені признаки системи:

–Підприємство є більш складною сутністю, ніж сума його підсистем (відділів, підрозділів, служб, управлінь тощо). Підприємство володіє властивостями, які відсутні у зазначених підсистем: права та обов'язки юридичної особи, фірмові ідентифікаційні признаки, можливості випуску логістичного супроводження товарів/послуг.

–Поведінка кожної підсистеми підприємства впливає в цілому на всю траєкторію поведінки підприємства. Будь-які недоліки в роботі одного підрозділу тягнуть за собою неминучу шкоду та зміну поведінки для всього підприємства.

–Підрозділи підприємства в своїй поведінці взаємозалежні один з одним. Часові лаги, наприклад, в системі реалізації продукції, призводять до затоваренню складів та

вимушують гальмувати процеси виробництва продукції; проблеми поставників з забезпеченням сировиною змушують технологів шукати шляхи переходу на інші види ресурсів.

–Кожна структурна одиниця підприємства втрачає свої властивості за його границями. Будь-який підрозділ підприємства спеціалізується на виконанні певних функцій, і якщо, підприємство вимушено буде припинить своє існування, то і виконання відповідних функцій даним підрозділом вже не має сенсу.

Все ці властивості підприємства доводять необхідність тлумачення проявів факторів відторгнення, що виникають, як системного явища та результату дії прямих і зворотних зв'язків підприємства, як відкритої одиниці соціально-економічної системи. Тобто всі процеси, що збурюють підприємство всередині чи ззовні обумовлюються рівнем його інтегрованості в більш складну регіональну, національну чи макроекономічну систему.

Звідси, основними факторами, які слід контролювати задля усунення проявів соціально-економічного відторгнення на підприємстві є саме системні характеристики його діяльності: метаболізм підприємства із зовнішнім середовищем; простір; час; ентропія, що накопичується; гомеостаз; самоорганізація.

Засобом взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем та взаємозв'язку окремих підрозділів є метаболізм [2, с. 42]. Метаболізм – це обмін речовиною, енергією та інформацією системи з зовнішнім середовищем, а також окремих її частин між собою [6, с. 647]. Завдяки метаболізму підприємство витягує із зовнішнього середовища енергію або енергозбагачені речовини та скидає на противагу відходи власної діяльності) енергетично збіднені речовини. Крім того, завдяки даній властивості підприємства, як складної системи, вже всередині самого підприємства (між його підрозділами) відбувається перетворення певного роду інформації та трансформації її на готовий вид продукту/послуги. Виникнення та поширення відторгнення на підприємстві стає результатом дисбалансу таких потоків, тобто порушенню енергетичних властивостей обміну (рис. 1).

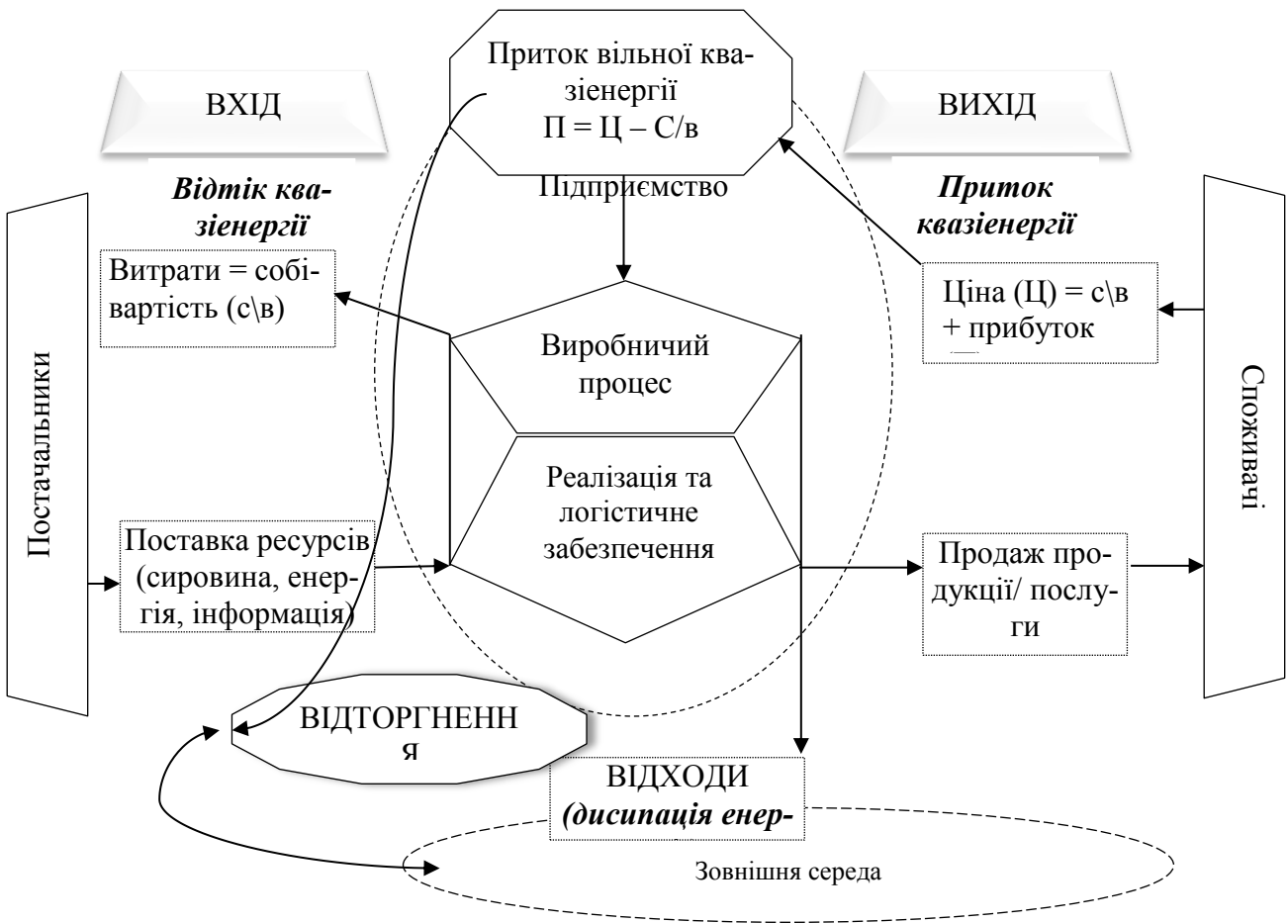

Рис. 1. Метаболізм, як фактор усунення відторгнення підприємства
 Джерело: розроблено автором

Термін «квазіенергія» з нашої точки зору досить коректно застосовувати у випадку тлумачення капіталу підприємства, який виконує функцію енергії для реалізації процесів руху в соціально-економічній системі, якою є підприємство. Дійсно, в різних видах капіталу підприємства накопичена лише фізична енергія, що пов'язана із процесами їхнього формування. Здобути квазіенергію, яка здатна активізувати економічні процеси, конкретні активи можуть лише при реалізації економічних відносин, при чому при наявності певних передумов. Отже, квазіенергією підприємства є товарно-грошові відносини підприємства. Певним показником виміру квазіенергії є вартість трансформації одного виду капіталу підприємства (товарного, грошового, виробничого, людського, соціального тощо) в інший.

При наявності надлишку, нереалізованої квазіенергії відбувається виходу її частини в зовнішнє середовище, тобто сам процес відторгнення частини капіталу в різних формах його прояву. Отже, підтримання метаболізму, як соціально-економічної властивості

підприємства, здатне впливати на балансування притоку та відтоку квазіенергії і підтримувати рівень сатисфакції персоналу, як показник залучення колективу до виробничого процесу підприємства.

Наступним фактором, завдяки використанню якого можливе усунення відторгнення на підприємстві, є зростаючої ентропії. Ентропія – міра необоротного розсіювання енергії, що зумовлює перетворення усіх її видів з подальшим розподілом [6, с. 352]. Причиною необоротного зростання ентропії, іншими словами саморуйнування системи, є постійне й необоротне розсіювання енергії – дисипація енергії [2, с. 66].

На підприємстві формування та зростання ентропії пов'язано з фізичним зносом матеріальних активів, зниженням ефективності використання інформаційних факторів (старіння), порушенням внутрісистемних та зовнішнє системних зв'язків. Для здійснення своєї діяльності (закупівлю сировини, виробництво та реалізація товарів та послуг) підприємство щоденно витрачає власні ресурси (енергію). Навіть підприємство, що тимчасо-

во не випускає продукцію, змушене нести певні витрати: підтримується працездатність виробничих потужностей, сплачуються орендні платежі, певні податкові платежі тощо. Однак, такими поточними витратами, що обумовлюють формування ентропії, підприємство не обмежується.

Підприємство змушене також нести частину невиробничих витрат – витрат квазіенергії (втрата кондицій частини продукції, неможливість реалізації окремих її обсягів або змушена реалізація за заниженими цінами, податки, спонсорські платежі та інше.

Втрачена енергія – перший крок до неминучого зниження упорядкованості та поширення відторгнення. Відторгнення починається там, де виникає нестаток засобів для ремонту виробничих потужностей, виплати заробітної плати для їхнього обслуговування тощо.

Подолати наростання відторгнення можливо лише цілеспрямованою діяльністю по відтворенню впорядкованості (умовно, негативної ентропії). Це можливо лише за рахунок залучення підприємством вільної енергії із зовнішнього середовища. Тобто співвідношення (баланс) процесів формування ентропії на підприємстві та її відтоку

(тобто формування впорядкованості) є найбільш наочним показником якості функціонування підприємства та його поточного стану.

Побудова ентропійного балансу підприємства ґрунтується на аналізі зміни величини ентропії підприємства. Зміна ентропії підприємства складається принаймні з двох складових (1):

$$\Delta S = \Delta S_{bc} + \Delta S_{ob}, \quad (1)$$

де, ΔS – загальний приріст ентропії підприємства;

ΔS_{bc} – приріст ентропії, що формується всередині підприємства, вона обумовлена процесами мимовільного усунення впорядкованості підприємства (процеси зносу, погіршення якості виконувальних функцій, порушення зв'язків тощо); і завжди є позитивною величиною ($\Delta S_{bc} \geq 0$);

ΔS_{ob} – зміна ентропії, пов'язане з енергетично-інформаційним обміном між підприємством та зовнішнім середовищем.

Отже, стан підприємства залежить від двох факторів: ентропії, що формується всередині підприємства та ентропії, обумовлена зовнішнім обміном (рис. 2).

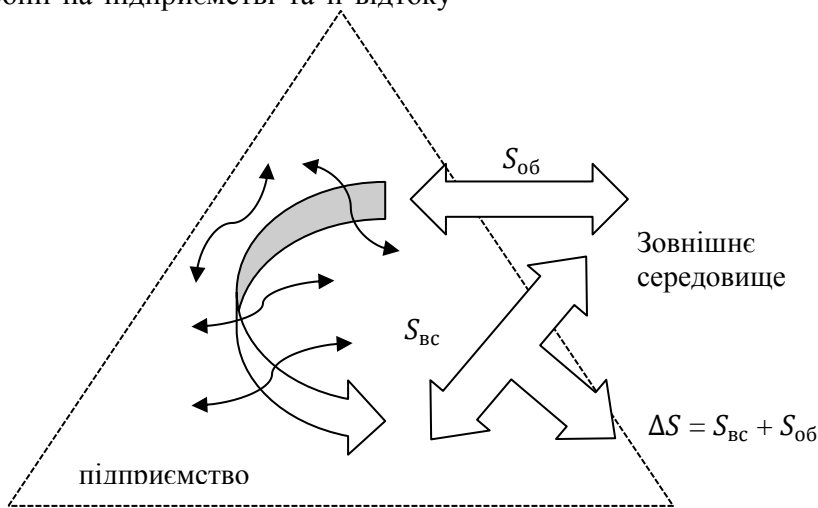

Рис. 2. Схема сумарного формування ентропії підприємства
Джерело: розроблено автором

Усунення ентропії на підприємстві буде відбуватися лише в тому випадку, коли відтік ентропії буде перевищувати її формування всередині системи, тобто проведення впорядкування (умовно, негативної ентропії) (2):

$$\Delta S_{ob} < 0, \text{ проте } |\Delta S_{ob}| > |\Delta S_{bc}|, \quad (2)$$

$$\text{або } \Delta S_{bc} + \Delta S_{ob} < 0. \quad (3)$$

Проте, наведені умови є лише необхідними передумовами знаходження підприємства в відповідних станах стаціонарності або прогресивного розвитку. У свою чергу передумовами прогресивного розвитку підприємства є виконання умов (4):

$$\frac{dS}{dt} < 0 \text{ або } \frac{dS_{bc}}{dt} + \frac{dS_{ob}}{dt} < 0, \quad (4)$$

Вищенаведене вимагає приділити увагу формам мотивації антиентропійної діяльності, тобто усуненню відторгнення на підприємстві. Іншими словами, стимулювати виконавця необхідно не за обсяги виконаної роботи, спрямованої на зниження ентропії, а за кінцевий результат: стійко підтримуваний в часі процес відтоку ентропії з підприємства. Тобто стимулювати працівників варто не за ліквідацію кризових моментів в діяльності підприємства, а за вмінні їх передбачати та запобігати.

Ентропійного збалансування підприємство здатне досягнути тоді, коли в кожний з моментів певного проміжку часу формування внутрішньої ентропії буде супроводжуватися зниженням ентропії за рахунок обмінних процесів з зовнішнім середовищем.

Таким чином, для формування ентропійного балансу, а отже усунення відторгнення підприємства, важливим фактором виступає врахування фактору часу. Отже, можна сформулювати необхідні та достатні передумови для забезпечення усунення відторгнення підприємства. Такого стану підприємства можливо досягти, якщо протягом визначеного періоду часу буде виконуватися умова (5):

$$\frac{dS}{dt} \leq 0 \text{ або } \frac{dS_{BC}}{dt} + \frac{dS_{o6}}{dt} = 0, \quad (5)$$

Де dt – нескінченно малий приріст часу.

Поряд з фактором часу, який варто враховувати та координувати з метою усунення відторгнення підприємство, необхідно також координувати фактор простору, в якому знаходиться підприємство. Простір – це то, в чому існує будь-яка система, в тому числі і соціально-економічна – підприємство, і то, що наповнює її внутрішній зміст [2, с. 398]. За твердженням сучасних авторів [7, с. 122] соціально-економічні системи формують свій власний простір, який здатен впливати на подальший стан самої системи, що його формує. Базисними характеристиками такої концепції є саме простір та час. Крім того, Г. Б. Клейнер пропонує підхід, згідно якого макроекономіка країни є соціально-економічним простором, в якому формуються, функціонують та ліквідуються соціально-економічні системи меншого масштабу (підприємства) [3, с. 4-5]. Іншими словами, одна соціально-економічна система одночасно є елементом та фактором формування іншої соціально-економічної системи.

Виходячи з цього, фактор впливу простору на поширення чи усунення прояву відторгнення варто трактувати через призму принципу супідрядності. Супідрядність вказує на те, що нижчий рівень є ланкою верхнього рівня організації, що у свою чергу, є вузлом більш загальної конструкції (рис. 3).

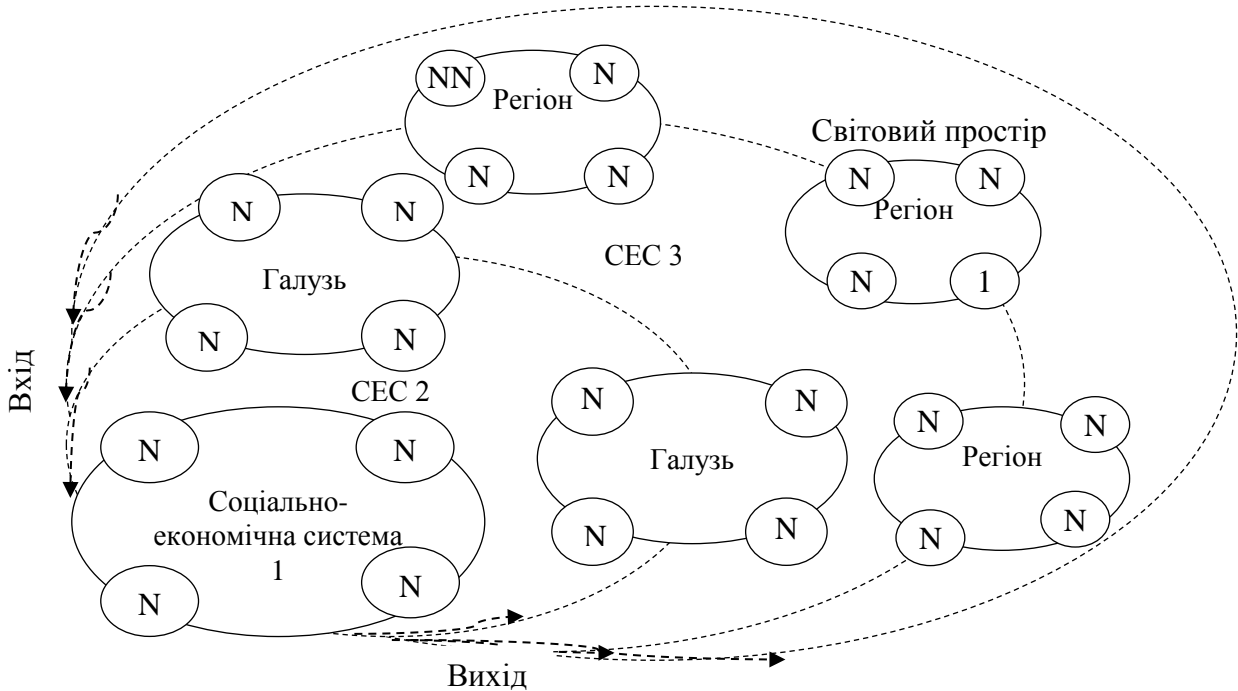

Рис. 3. Ієрархічний простір, як фактор усунення відторгнення підприємства
Джерело: розроблено автором

Наочно такий принцип супідрядності демонструє соціально-економічні відносини: починаючи від вузла окремого підприємства, закінчуючи вузлом світової економіки. Причому всі ці вузли та ланки, кожна з яких є ієрархічним рівнем, формуються в умовах вільної кооперації та самоорганізації на умовах взаємовигідності, взаємодоповнення та взаємообумовленості. Соціально-економічні системи низового рівня (вузол підприємства) (СЕС 1) – формуються в результаті симбіозу факторів соціально-економічного та психологічного характеру, що зумовлюють мотивацію працівників до праці та об'єднання для цього в колективи. Завдяки «входу» та «виходу» кожна з цих систем взаємодіє відповідно з «входом» та «виходом» інших систем наступного більш високого рівня: вузол галузь (СЕС 2) → вузол регіон (СЕС 3) і так далі до рівня світової економічної системи. Таким чином, вузол взаємодіючи з іншим вузлом формує єдину функціонуючу відкриту складну систему. Іншими словами, кожний виробник, що задовольняє потреби споживачів, стає провідним суб'єктом соціально-економічної системи. Звідси, можна констатувати наявність дії принципу біоцентризму в соціально-економічній системі, коли в центрі світової економіки знаходиться найвищий її вузол – підприємство та споживач його продукції, що у кінцевому варіанті визначає витоки матеріально-інформаційних потоків, тобто вектори та напрями динаміки та розвитку в цілому.

Біоцентризм є основним індикатором наступного фактору усунення відторгнення на підприємстві – саморозвитку, як частого явища більш загальної категорії – самоорганізації. Інші складові процесу самоорганізації підприємства [8, с. 127]: самоуправління, самоконтроль, самоокупність, саморегулювання, самовідтворення, самовдосконалення тощо обґрунтувати досить легко.

Сукупна дія означених складових призводить до формування структурного паритету всередині підприємства та його ентропійного балансу, який складається принаймні з трьох складових: метаболістичної, гомеостатичної та дисипативної.

Метаболістична складова ентропійного балансу підприємства обумовлена основними технологічними видами витрат на виробництво продукції – середній залишок обігових коштів на підприємстві за вирахуванням накладних витрат.

Гомеостазну складову балансу формують витрати, що пов'язані з придбанням та утриманням пасивної частини основних коштів, утриманням управлінського та допоміжного персоналу та інші види накладних витрат. Саме вони здатні виконувати функції механізму зворотного зв'язку, утримуючи динамічний стан рівноваги підприємства в рамках досягнутої номенклатури продукції, що виготовляється, яка в кінцевому підсумку визначає і сам стан гомеостазу підприємства.

Дисипативна складова ентропійного балансу підприємства являє собою податкові платежі, збори, певні види збитків, неустойки, різниці між максимально можливим та фактично досягнутим обсягом доходу (втрачена вигода).

Дисипативну складову, безумовно, збільшують і низька ефективність основних технологічних та виробничих процесів. Оскільки перевищення витратних виробничих матеріалів (матеріаломісткість, енергомісткість) може бути віднесено до пасиву ентропійного балансу або в актив його дисипативної складової.

Таким чином, формування ентропії всередині підприємства обумовлене продуктивною діяльністю самого підприємства, опосередковано характеризує і зовнішню обмінну складову виробництва ентропії підприємства. Оскільки зовнішній обмін може активно відбуватися лише при інтенсивній внутрішній діяльності підприємства. Інтенсифікація останньої активізує і виробництво ентропії. Тому можна сказати, що зовнішня діяльність підприємства по створенню негативної ентропії обумовлює створення ентропійної компоненти (dS_{06}) і може бути функцією продуктивної дисипативної активності підприємства, що, у свою чергу і вказує на ступень усунення відторгнення (δ_B) (6):

$$d\psi_{06} = f(\delta_B) \quad (6)$$

Значимо, що обмінна складова створення ентропії підприємства

($\Delta S_{об}$ або $dS_{об}/dt$) для усунення відторгнення та побудови впорядкованого стану підприємства повинна мати негативне значення, щоб компенсувати створення ентропії всередині підприємства ($\Delta S_{вс}$ або $dS_{вс}/dt$), яка завжди буде позитивною величиною.

Отже, джерелом усунення відторгнення через зниження ентропії може бути позитивний обмін із зовнішнім середовищем (наприклад, підвищення кваліфікації персоналу підприємства), що може бути виражено формулою (7):

$$d\psi_{об} = \frac{dE}{T} \quad (7)$$

Де dE – приріст кількості енергії, яку підприємство отримує із зовнішнього середовища (різниця якості продукції, що вироблялася до проведення процедури підвищення кваліфікації персоналу та після неї);

T – параметр, що характеризує досягнутий рівень усунення відторгнення та впорядкованості підприємства.

Величину dE Г. М. Алексєєв [9, с. 118] пропонує визначати виходячи з двох параметрів: потоку отримуваної енергії та її рушійної сили (8):

$$dE = \frac{1}{T} \int j_i \times dX_i, \quad (8)$$

Де, j_i – потоки енергії різних джерел та ступеня походження (обсяг продукції, що реалізується при заданому рівню кваліфікації персоналу);

dX_i – ентропійні рушійні сили, питомі різниці концентрацій (різниця економічних потенціалів виробника та споживача), що обумовлена відсутністю у одних нереалізованої потреби в певній групі товарів та готовності за них сплатити означену ціну, а у інших – надлишком таких товарів та бажанням отримати відповідну суму коштів від їхнього продажу.

Параметр T в формулі 8 характеризує досягнутий рівень усунення відторгнення на підприємстві та впорядкованості його діяльності, що за своєю сутністю є інформаційним параметром. Виходячи з формули 8 можна трактувати параметр T як такий стан підприємства, підтримання якого забезпечує більш високий рівень організа-

ції підприємства, але при цьому стає для нього більш витратним функціонуванням. При збільшенні T , щоб не змінилося dE має бути більш вагоме сумарне значення добутку потоків та рушійних сил ($j_i \times dX_i$) за різними підрозділами підприємства та його взаємодії із зовнішнім середовищем в цілому. Іншими словами, чим вище рівень досягнутого виробництва на підприємстві, тим більш витратніше в абсолютному значенні стає це саме виробництво.

Але саме таке виробництво здатне залучити всередину підприємства більшу кількість вільної енергії (вільних потенціалів), тобто на одиницю вільної енергії, яку цілеспрямованою діяльністю вдається залучити до підприємства, питомі витрати, необхідні для цього, як правило, знижуються. Підвищення обсягів виробництва (в рамках зони ефективної віддачі) дає можливість збільшити обсяг виробництва так, що темпи його збільшення будуть випереджати темпи зростання витрат на перекладання підприємства. Внаслідок цього питомі витрати виробництва (собівартість одиниці продукції) знижуються, а ефективність виробництва збільшується.

Проте усунення проявів відторгнення та накопичення впорядкованості підприємства, як правило, забезпечує не лише кількісні, але й якісні трансформації.

Якісна зміна метаболізму підприємству надає можливостей щодо суттєвих змін характеру (властивостей) та структури підрозділів підприємства, що здійснюють обмінні функції. А саме: менш досконалі, тобто більш відходомісткі, екологічно шкідливі, більш матеріаломісткі можуть бути замінені більш досконалими аналогами. В діяльності підприємства це буде проявлятися в тому, що обсяг реалізації продукції буде збільшуватися, а потоки сировини та матеріалів, що проходять через підприємство, будуть, навпаки, знижуватися. Виготовляючи більш складну продукцію, яка може бути реалізована за більш значною ціною, підприємство може забезпечувати той самий обсяг реалізації за меншим обсягом необхідних ресурсів.

Ще одним результатом, безумовно, є підвищення ефективності функціонування. При підвищенні досягнутого рівня (T) ви-

никають передумови підвищення рівня ефективності, а значить, може бути знижена потреба в певних підрозділах підприємства, що призводить до організаційного самонастроювання підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, соціально-економічне відторгнення на підприємстві є багатовимірним феноменом, який можна і потрібно вимірювати. Необхідно розірвати замкнене коло соціально-економічного відторгнення на всіх можливих рівнях його виникнення і забезпечити сприятливі умови реалізації заходів соціально-економічного залучення працівників та підприємства в цілому до нового рівня еволюційного розвитку. Зосередження уваги лише на скороченні витрат підприємства чи навпаки на збільшенні доходів не сприятиме вирішенню проблем соціально-економічного відторгнення підприємства. Новітні виробничі, інформаційні, енергетичні вимоги часу вимагають від підприємства нових гнучких форм організаційного налаштування, спираюсь саме на самоорганізаційні важелі як процеси, що здатні забезпечити функціонування та розвиток підприємства, як обумовлюють його впорядкованість в просторі та в часі.

Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування апроксиматичного дискурсу уникнення соціально-економічного відторгнення з аналізом можливостей соціально-економічного залучення працівників підприємства.

Література

1. *Гриценко А. А.* Институциональные деформации и пути их преодоления / А. А. Гриценко, Е. А. Гриценко, В. Г. Яремченко // Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований: кол. монография под ред. А. А. Гриценко. – Харьков: Форд, 2008. – С. 819 – 853.
2. *Мельник Л. Г.* Экономика развития: учебник / Л. Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2013. – 784 с.
3. *Клейнер Г. Б.* Экономика должна быть гармоничной / Г. Б. Клейнер // Контроллинг. – 2008. № 3. – С. 3–9.
4. *Лихоносова Г. С.* Системы формаций соціально-економічного відторгнення сучас-

ного інформаційного суспільства / Г.С. Лихоносова // Часопис економічних реформ. – 2016. - № 4(24). – С. 71 – 84.

5. *Акофф Р.* Планирование корпорации будущего / Р. Акофф. – М. : Прогресс, 1985. – 326 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2009. – 1024 с.

7. *Быстряков И.* Эстетическая парадигма управления Урбанизированным пространством / И. Быстряков // Досвід та перспективи розвитку міст України. – 2012. - № 22. – С. 122–135.

8. Самоорганізація підприємств: тенденції соціалізації економіки : монографія / [Т. В. Калінеску, Г. С. Лихоносова, Г. О. Надьон, С. П. Кілінкаров]. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. – 396 с.

9. *Алексеев Г. Н.* Энергоэнтропика / Г. Н. Алексеев. – М.: Знание, 1983. – 304 с.

10. *Коулман П. Т.* Результативний конфлікт / Пітер Т. Коулман, Роберт Фергюсон: пер. з англ. Інни Софійенко. – К.: Наш формат, 2016. – 320 с.

References

1. *Gritsenko, A. A. & Gritsenko, E. A. & Yaremchenko V. G.* (2008). Institutional deformations and ways to overcome them. Institutional architectonics and dynamics of economic transformations: col. monograph ed. A. A. Gritsenko. Kharkov: Ford, 819-853.
2. *Melnik, L. G.* (2013). Development Economics. Sumy: University book, 784.
3. *Kleiner, G. B.* (2008). The economy should be harmonious. Controlling, 3, 3-9.
4. *Likhonosova, G. S.* (2016). Systems of formation of socio-economic rejection of modern information society. Time disrtiction of economic reforms, 4(24), 71-84.
5. *Akoff, R.* (1985). Planning of the Corporation of the Future. Moscow: Progress, 326.
6. *Buzel, V. T.* (2009). Large Dictionary of Contemporary Ukrainian Language. Kyiv; Irpen: "Perun", 1024.
7. *Bystryakov, I.* (2012). Aesthetic paradigm of management of the Urbanized space. Experience and prospects of developm - nt of Ukrainian cities, 22, 122-135.

8. Calinescu, T. V. & Likhonosova, G. S. Nadion, G. O. & Kilinkarov, S. P. (2012). Self-organization of enterprises: trends of economic socialization: monograph. Luhansk: V. Dahl East Ukrainian National University, 396.

9. Alekseev, G. N. (1983). Energoentropic. Moscow: Knowledge, 304.

10. Coleman, P. T. & Ferguson, R. (2016). The Effective Conflict. Kyiv: Our format, 320.

Лихоносова А. С.

Энтропийное балансирование: инструмент устранения социально-экономического отторжения на предприятии

В статье предложена авторская трактовка сущности и составляющих энтропийного баланса предприятия, обоснован уровень риска проявления на предприятии отторжения; определены факторы системного действия (уровень метаболизма предприятия, степень погружения социально-экономического пространство, эффективность использования временных лагов, устранения растущей энтропии, саморазвитие и гомеостаз), внедрение которых способно устранять или нейтрализовать отторжения и обеспечивать совершенство системного позиционирования предприятия. Предложено энтропийное балансирование предприятия, как инструмент формирования внутренней энтропии, что будет сопровождаться снижением энтропии за счет обменных процессов с внешней средой.

Ключевые слова: отторжение, предприятие, системные характеристики, энтропия предприятия, факторы устранения, метаболизм предприятия.

Likhonosova G.

Entropy balancing: a tool for eliminating social-economic exclusion on enterprise

The article proposes an author's interpretation of the essence and components of the entropy balance of the enterprise, which determines the level of risk of manifestation in the enterprise rejection; the factors of systemic action (the level of metabolic activity of the enterprise, the degree of immersion of the socio-economic space, the efficiency of the use of time lags, the elimination of the growing entropy, self-development and homeostasis) are determined. Their implementation can eliminate or neutralize rejection and ensure the perfection of the system positioning of the enterprise. The proposed entropy balance of the enterprise, as an instrument for the formation of internal entropy, will be accompanied by a decrease in entropy due to exchange processes with the external environment.

Key words: exclusion, enterprise, system characteristics, enterprise entropy, elimination factors, enterprise metabolism..

Рецензент: Черниш І. В. – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Адміністрування» Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна.

Reviewer: Chernysh I. – Professor, Ph.D. in Economics, Associet Professor, Heard of Administaation Department Yuri Kondratyuk Poltava National Technical University, Poltava, Ukraine.

e-mail: irchernysh@gmail.com

*Стаття надійшла до редакції
16.05.2018 р.*

АУТСОРСИНГ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ: МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТ

В статті уточнюється співвідношення понять: промислова кооперація, аутсорсинг, субконтрактація. Доводиться, що промисловий аутсорсинг всередині країни має значний потенціал у вигляді субконтрактації. Аналізуються світові тенденції промислового аутсорсингу і перспективи його застосування в Україні. Зазначається що розвиток інформаційних технологій активізує кооперацію підприємств, а низький рівень заробітної плати та вдале розташування, робить привабливим вітчизняний ринок аутсорсингу для іноземних замовників. Промисловий аутсорсинг має низку переваг з точки зору оптимізації бізнес процесів, але вимагає уваги маркетингових підрозділів і служб підприємства в сфері аудиту вибору субконтрактора, виконання замовлення і інтеграції його в ланцюг створення цінності для кінцевого споживача. З огляду на це, в статті структуровано види маркетингової діяльності відповідно до етапів процесу промислового аутсорсингу.

Ключові слова: кооперація, промислові підприємства, аутсорсинг, субконтрактація, ринок аутсорсингу, маркетингова діяльність.

Постановка проблеми. Останнім часом проблеми аутсорсингу і субконтрактації набули не аби якої популярності в закордонній і вітчизняній економічній літературі. Пов'язано це з процесами глобалізації економіки і розвитком кооперації підприємств в світовому масштабі. Мобільність організації виробництва, інформаційних і логістичних послуг надають підприємствам додаткові переваги на ринку, а революційні перетворення в суспільстві, пов'язані, з так званою, Industry 4.0 прискорюють зазначені процеси. Найбільш активно аутсорсинг зараз розвивається в сфері інформаційних технологій, та промислових послуг. За даними світових рейтингових агентств в 2017 році Україна посіла перше місце серед країн Європи за обсягами надання ІТ послуг за аутсорсингом. Серед їх споживачів перші сходинки займають Америка та Великобританія. Натомість, в сфері промислового виробництва субконтрактація як форма кооперації і аутсорсингу, використовується ще недостатньо активно. Крім того, потребують упорядкування та узагальнення організаційні і маркетингові аспекти її впровадження. Саме це і пояснює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми організації аутсорсингу є предметом наукових досліджень як закордонних, так і вітчизняних вчених. В розвиток теоретичних аспектів, вагомий вклад внесли Аалдерс Р. [1], Бравар Ж.-Л. [2], Спарроу Е. [3], Анікін Б. А. [4], запровадженню світового досвіду аутсорсингу в

практику діяльності вітчизняних підприємств присвятили свої роботи Матвій І. Є. [5], Кошкарьова Є. Л. [6], Герасимчук Ю. О. [7], Дергачова В. В., Островерха Д. В. [8]. Особливості субконтрактації, як форми промислового аутсорсингу розглядалися в наукових працях Литовченко І. Л., Хмелярова Я. А. [9,10]. Водночас, зазначені дослідження більше стосуються організаційним питанням аутсорсингу, як інструменту оптимізації бізнес – процесів підприємства з метою скорочення власних витрат. Маркетингові ж аспекти цього складного явища в основному залишаються поза увагою науковців і не достатньо розроблені.

Метою статті уточнення понятійного апарату теорії організації аутсорсингу, дослідження сучасних світових і вітчизняних тенденцій в цій сфері та з'ясування ролі маркетингу в налагодженні партнерських відносин між підприємствами, що беруть участь в промисловому аутсорсингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчать численні дослідження, аутсорсинг уперше був визнаний як бізнес-стратегія з кінця 80- х років минулого століття, хоча інструментарій аутсорсингу було використано набагато раніше в автомобілебудівній галузі. Журнал Fortune стверджує, що як мінімум 90% сучасних підприємств використовують аутсорсинг хоча б одного бізнес-процесу. Toyota, Honda, Chrysler делегують стороннім підрядникам приблизно 70% бізнес-процесів [8]. Новий сплеск аутсорси-

нгу дав розвиток інформаційних і комп'ютерних технологій.

За даними міжнародних рейтингових агентств і експертів, за період з 2012 по 2016 рік індустрія глобального аутсорсингу бізнес процесів (Business process outsourcing -BPO) демонструвала середньорічні темпи зростання на рівні 4,4% і в 2016 році досягла обсягів 140,3 млрд. долл. США. Хоча на початку 2017 року виникли проблеми через посилення торговельного протекціонізму деяких країн, зазначені тенденції продовжились і учасники ринку налаштовані оптимістично. В 2018 році передбачаються наступні глобальні тренди ринку BPO:

1. Впровадження новітніх технологій (автоматизація процесів аутсорсингу в процесі вибору постачальників і їх взаємодії; задіяння соціальних медіа і хмарних технологій для мультимедіальної взаємодії);

2. Багатозадачність для подолання дефіциту навичок персоналу (скорочення персоналу через автоматизацію процесів актуалізує питання підготовки багатofункціональних кадрів);

3. Стартапи становляться клієнтами BPO (Стартапи більш «взаємозалежні» через обмежені обсяги власних ресурсів тому прагнуть до кооперації з іншими, особливо в сфері комерціалізації ідей і продуктів. В 2014 році майже \$ 462 млн було інвестовано в BPO стартапами);

4. Підвищена «прозорість» угод і відносин на ринку BPO (асиметричність інформації, зрозумілість цілей і учасників угод в сфері аутсорсингу);

5. Вплив політики на ринок BPO (Декларована Трампом політика захисту вітчизняних виробників може викликати падіння обсягів виробництва на азіатському ринку, темп зростання якого в 2017 році за попередніми даними склав 6,5 – 7,5 %. Згідно прогнозам, очікується, що до 2022 року тільки філіппінський внесок в глобальний сектор BPO складе 38,9 млрд. долл. США);

6. Продовження зростання обсягів аутсорсингу в країнах – лідерів ринку BPO (лідуючі позиції збережуть Індія, Малайзія, Філіппіни);

7. Актуалізуються нові локації світового аутсорсингу (в якості нових фаворитів слід розглядати Болгарію, Румунію, Єгипет, Мексику, Колумбію).

В цілому, за прогнозами фахівців, світовий ринок аутсорсингу до 2020 року досягне обсягів 262 млрд. долл. США [11].

Щодо позицій Україна і її перспектив участі в світовому ринку аутсорсингу, то з 2014 вона року піднялася із 41-го на 24-те місце в глобальному рейтингу аутсорсингової привабливості (Global Services Location Index, GSLI), який включає 55 країн. Про це йдеться у звіті американської консалтингової компанії А.Т.Кearney [12].

На тлі зростання обсягів світового ринку, активно розвивається ринок європейського аутсорсингу. На рис 1 - 3. наведено діаграми, які свідчать про розповсюдженість аутсорсингу в провідних європейських країнах, галузі та ринки, де найчастіше використовується аутсорсинг [13].

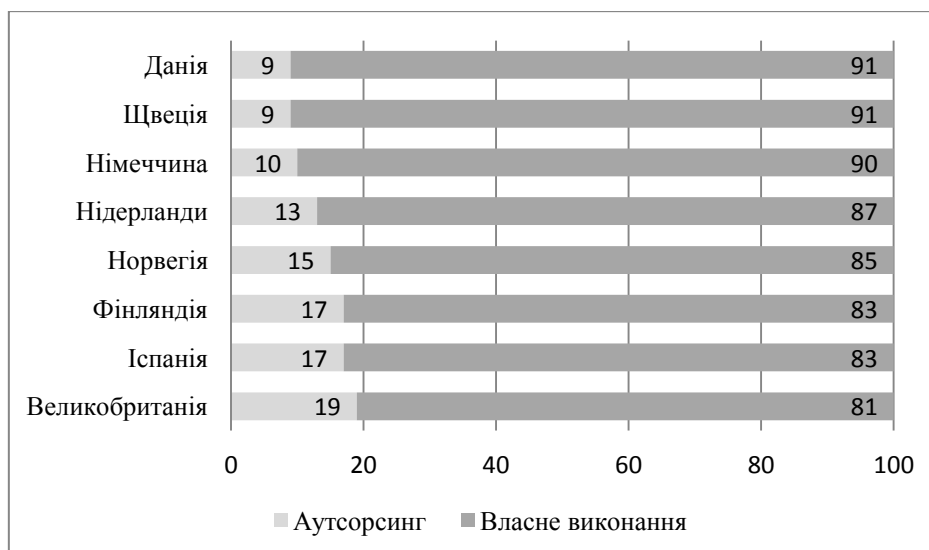

Рис. 1. Частка аутсорсингу в провідних європейських країнах, %

Джерело: узагальнено автором на підставі [13]

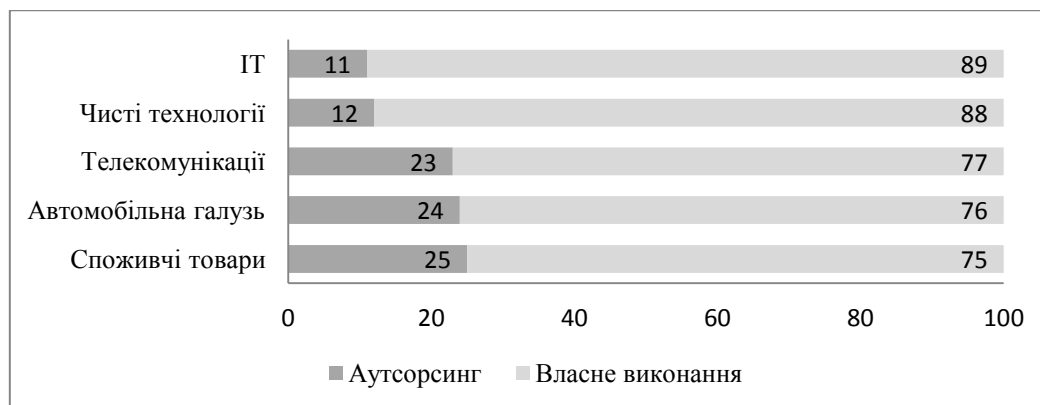

Рис. 2. Галузева структура європейського аутсорсингу, %

Джерело: узагальнено автором на підставі [13]

Рис. 3. Аутсорсинг бізнес послуг європейських підприємств, %

Джерело: узагальнено автором на підставі [13]

Стабільне зростання ринку аутсорсингу відбувається навіть в періоди економічної кризи, оскільки, він дозволяє скоротити власні витрати. Наприклад передача на аутсорсинг функцій обліку кадрів і розрахунку заробітних плат дозволяє зекономити біля 18 % коштів на утримання персоналу [14]. В Україні ж аутсорсинг асоціюється в першу чергу зі сферою ІТ послуг. Майже 90 % зазначених послуг надається закордонним замовникам. За темпами зростання ІТ аутсорсингу Україна займає друге місце в світі після Індії, а обсяг ринку оцінюється в понад 1 млрд. долл. США. Промисловий же аутсорсинг ще не знайшов достатнього розповсюдження і має значний потенціал. Перш ніж перейти до маркетингових інструментів його впровадження, уточнимо ієрархію деяких теоретичних категорій.

Промисловий аутсорсинг (англ. outsourcing: out – зовнішній, той, що перебуває за межами, source – джерело) означає

комплекс заходів, спрямованих на передачу промисловим підприємством певних процесів і функцій іншій організації. Він базується на принципах промислової (виробничої) кооперації. Як зазначають фахівці і експерти цієї галузі, зараз перспективними напрямом розвитку промислового аутсорсингу в Україні є кооперація з іноземними компаніями – виконання їх замовлень і постачання готової продукції та комплектуючих вузлів. В цілому така макроекономічна ситуація, на думку президента Центру ринкових реформ, експерта економіки Володимира Ланового, є сприятливою для України: дешева нафта, послаблення Китаю. У таких умовах, за його словами, допомогти подолати кризу української економіки може тісна промислова кооперація з підприємствами на європейських ринках. [15]

В то же час, втрата економічних зв'язків з російськими підприємствами, які історично склалися, актуалізують питання

налагодження кооперації і субконтрактації в середині країни. Більшість вчених вважають субконтрактацію формою виробничої кооперації, яка передбачає довгострокові партнерські відносини між підприємствами крупного і малого бізнесу. Такої думки дотримується і проф. Літовченко І.Л., яка в своїх роботах досліджує становлення понятійного апарату і пропонує класифікацію субконтрактних відносин промислових підприємств [10]. Проблема кооперації крупного і малого бізнесу в межах окремих територій є зараз дуже актуальною оскільки саме невеликі підприємства найбільш зацікавлені в пошуку споживачів своєї продукції і наданні послуг, а обмежені ресурси і недостатній комерційний досвід не дозволяють їм вийти на міжнародний і навіть, національний ринок. За даними вітчизняних експертів, основним внутрішнім замовником і виробником аутсорсингових послуг сьогодні є малий і середній бізнес [14]. Така ситуація корелює із зазначеною раніше глобальною світовою тенденцією в сфері аутсорсингу, щодо активної участі в цьому процесі «стартапів», оскільки останні відносяться, головним чином, до малих підприємств.

Промисловий аутсорсинг має низку переваг з точки зору оптимізації бізнес процесів. За даними, що наводять європейські дослідники, серед чинників на його користь є наступні: скорочення витрат (42 % опитаних респондентів), покращення якості (36%), можливість зосередитися на основному виду діяльності (26%), зменшення об'ємів роботи (24%), доступ до спеціалізованих знань і компетенцій (23%). Серед ризиків аутсорсингу зазначаються: залежність від контрагента (51%), втрата контролю за частиною процесу (43%), вплив на якість (35%), втрата знань і компетенцій персоналу (29%), втрата конфіденційності (29%) [13]. Як можна помітити, більшість ризиків лежить в площині організації процесу аутсорсингу, тому вимагає уваги маркетингових підрозділів і служб підприємства в сфері аудиту вибору субконтрактора, виконання замовлення і інтеграції його в ланцюг створення цінності для кінцевого споживача.

Узагальнюючі зазначені вище глобальні тенденції розвитку аутсорсингу і результати досліджень європейських фахівців, доцільно визначити завдання і види маркетингової діяльності відповідно до етапів процесу аутсорсингу (табл. 1).

Таблиця 1

Завдання маркетингу на відповідних етапах аутсорсингу

Основні етапи аутсорсингової діяльності	Функції і завдання маркетингу		
1. Підготовчий – вибір субконтрактора (виконавця) оформленні угоди	Проведення маркетингових досліджень, налагодження ланцюга поставок, формування партнерських відносин із виконавцями на основі економічної і інформаційної симетрії.		
2. Виконання замовлення	4P (функції)	product	Організація контролю за якістю комплектуючої продукції
		price	Моніторинг і контроль рівня ціни відповідно до узгодженого зі споживачем рівня
		place	Своєчасне постачання відповідно до умов контракту
		promotion	Постійні комунікації зі всіма учасниками ланцюга поставок
3. Продаж готової продукції споживачу	Надання гарантій якості і сервісу споживачеві від імені всіх учасників ланцюга поставок продукції і її комплектуючих (колективна відповідальність)		

Джерело: розроблено автором

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Процеси інформатизації суспільства в умовах Industry 4.0 сприяють подальшому розвитку ринку світового аутсорсингу. Основним

продуктом, який зараз Україна пропонує світового ринку є ІТ технології і програмні продукти, але зміна стратегічного політичного вектору країни актуалізує питання промислової кооперації і аутсорсингу з європей-

ськими країнами. Серед світових тенденцій глобального ринку аутсорсингу зазначено необхідність підвищення «прозорості угод» і відносин його учасників, необхідність надання симетричної (рівної для всі учасників) інформації щодо виконавців, оплати і умов праці, крім того активізується участь стартапів в процесах аутсорсингу. Все це вимагає адаптації маркетингової діяльності підприємств і участі їх підрозділів в процесі формування ланцюгів поставок і контролю їх діяльності в процесі виконання замовлень. Подальші дослідження будуть спрямовані на детальну регламентацію зазначених маркетингових функцій і видів діяльності.

Література

1. *Аалдерс Р.* Аутсорсинг: практичне керівництво / пер. з англ. / Р. Аалдерс. – М. : Альпіна Бізнес Букс, 2003. – 147 с.
2. *Бравар Ж.-Л.* Ефективний аутсорсинг: розуміння, планування та використання успішних аутсорсингових відносин/ Бравар Жан Луї, Морган Роберт: [пер. з англ.]. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2007. – 288 с.
3. *Спарроу Е.* Успішний ІТ-аутсорсинг. Пер. з англ. / Є. Спарроу. – М.: Кудіц-образ, 2009. – 322 с.
4. *Анікін Б. А.* Аутсорсинг і аутстафінг: високі технології менеджменту / Б. А. Анікін, І. Л. Руда. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 71.
5. *Матвій І. Є.* Особливості розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні / І. Є. Матвій // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 754. – С. 185 – 191.
6. *Кошкарьова Є. Л.* современные тенденции мирового рынка it-аутсорсинга / Є. Л. Кошкарьова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна». – 2016. Випуск 91. – С. 153.
7. *Герасимчук Ю. О.* Історичний розвиток аутсорсингу, переваги та можливості, ризики аутсорсингу / Ю. О. Герасимчук // Збірник наукових праць ДЕДУТ. Серія «Економіка і управління». – К., 2004. – № 23-24. – С. 284.
8. *Дергачова В. В.* Роль та значення міжнародного аутсорсингу: зарубіжний досвід та перспективи його впровадження в Україні / В. В. Дергачова, Д. В. Островерха // Економічний вісник НТТУ «КПІ». 2017. – № 14. – С. 93–99.

9. *Литовченко І. Л.* Экономическая эффективность применения субконтрактации в производственной кооперации / И. Л. Литовченко, Я. А. Хмелярова // Економічні студії. – 2016. – №. 5. – С. 169 – 175.

10. *Литовченко І. Л.* Субконтрактация как современная форма промышленной кооперации / И. Л. Литовченко, Я. А. Хмелярова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні неконотмічні відносини та світове господарство. – 2016. – №. 10 (2). – С. 6 – 12.

11. Business Process Outsourcing: 7 Trends to Expect in 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://timedoctor.com>

12. Україна вперше потрапила в ТОП-25 найпривабливіших країн світу в сфері аутсорсингу. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://watcher.com.ua>

13. Outsourcing in Europe. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ey.com/>

14. Ринок аутсорсинга в Україні становив \$10 млрд і продовжує рости. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ubr.ua/business-practice/>

15. Промислова кооперація як шанс виходу з кризи. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/article>

References

1. *Aalders, R.* (2003). Outsourcing: Practical Guide / Transl. from english. Moscow: Alpina Business Bouks, 147.
2. *Bravar, J.-L.* (2007). Effective outsourcing: Understanding, planning and using successful outsourcing / Bravar Jean Louis, Morgan Robert: [trans. from English.] Dnipropetrovsk: Balance Business Book, 288.
3. *Sparrow, E.* (2009). Successful IT outsourcing. Transl. from english E. Sparrow. Moscow: Kudrizh-oblaz, 322.
4. *Anikin, B. A. & Rud, I. L.* (2006). Outsourcing and outstaffing: high technology management. Moscow: INFRA-M, 71.
5. *Matvey, I. E.* (2003). Features of the development of IT outsourcing in Ukraine. National University "Lviv Polytechnic", 754, 185-191.
6. *Koshkareva, Ye. L.* (2016). Current trends of the global market for IT outsourcing. Bulletin of Kharkiv National University named after VN Karazin. The series "Economic, 91, 153.
7. *Gerasimchuk, Yu. O.* (2004). Historical development of outsourcing, advantages and opportunities, risks of outsourcing. Collection of

scientific works DETUT. Series "Economics and Management", 23-24, 284.

8. Dergacheva, V. V. & Ostroverha, D. V. (2017). The role and importance of international outsourcing: foreign experience and prospects for its implementation in Ukraine. Economic Newsletter of NTTU "KPI", 14, 93-99.

9. Litovchenko, I. L. & Khmelyarova, J. A. (2016). Economic efficiency of subcontracting in production cooperation. Economic Studies, 5, 169-175.

10. Litovchenko, I. L. & Khmelyarova, J. A. (2016). Subcontracting as a modern form of industrial cooperation. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International non-economic relations and world economy, 10 (2), 6-12.

Решетникова И. Л.

Аутсорсинг в деятельности промышленных предприятий: маркетинговый аспект

В статье уточняется соотношение понятий: промышленная кооперация, аутсорсинг, субконтракция. Доказывается, что промышленный аутсорсинг внутри страны имеет значительный потенциал в виде субконтракции. Анализируются мировые тенденции промышленного аутсорсинга и перспективы його использования в Украине. Указывается, что развитие информационных технологий активизирует кооперацию предприятий, а низкий уровень оплаты труда и удачное месторасположение, делает привлекательным отечественный рынок для иностранных заказчиков. Промышленный аутсорсинг имеет ряд преимуществ с точки зрения оптимизации бизнес процессов, но требует внимания маркетинговых подразделений и служб предприятий в сфере аудита выбора субконтрактора, исполнения заказа и интеграции его в цепь создания ценностей для конечного потребителя. Учитывая это, в статье структурировано виды маркетинговой деятельности в соответствии с этапами промышленного аутсорсинга.

Ключевые слова: кооперация, промышленные предприятия, аутсорсинг, субконтракция, рынок аутсорсинга, маркетинговая деятельность.

Reshetnikova I.

Outsourcing in the activities of industrial enterprises: marketing aspect

The ratio of key terms such as industrial cooperation, outsourcing, subcontracting has been clarified in this article. It is proved that industrial outsourcing within the country has significant potential in the form of subcontracting. The analysis of world tendencies of industrial outsourcing and prospects of its application in Ukraine is analyzed. It is noted that the development of information technology activates the cooperation of enterprises, and low wages and good location makes an attractive domestic outsourcing market for foreign customers. Industrial outsourcing has a number of advantages in terms of optimizing business processes, but requires the attention of marketing subdivisions and services of the enterprise in the field of audit of the choice of a subcontractor, the execution of the order and its integration into the value chain for the final customer. According to this information, the article describes the types of marketing activities that have been structured according to the stages of the process of industrial outsourcing.

Key words: co-operation, industrial enterprises, outsourcing, subcontracting, outsourcing market, marketing activity.

Рецензент: Костирко Р. О. – доктор економічних наук, професор кафедри «Облік і оподаткування» Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи», м. Київ, Україна.

Reviewer: Kostyrko R. – Professor, Ph.D. in Economics, Professor of Accounting and Taxation Department State Higher Educational Institution "University of Banking", Kyiv, Ukraine.

e-mail: ruslankostyrko@gmail.com

*Стаття надійшла до редакції
20.05.2018 р.*

УДК 336.1.003.13
JEL Classification: G32

КОСТИРКО Л. А., КУКСА І. М.

ПРІОРИТЕТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ПІДПРИЄМСТВ

В статті висвітлено передумови, сформована парадигма та принципи механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств. Доведена доцільність використання спеціальних методів та моделей для оцінки вартості підприємства. Розкрито основні інструменти механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств, до яких віднесено: фінансова стратегія, мотивація, гудвіл. Запропоновано підхід до вибору фінансової стратегії на основі стратегічної вартості підприємства. Наведені рекомендації щодо фінансової мотивації менеджерів. Обґрунтовано оцінку синергетичного ефекту механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств на основі гудвілу.

Ключові слова: механізм, механізм вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств, стратегічна вартість, інструменти, важелі, мотивація, синергетичний ефект, гудвіл.

Постановка проблеми. Активізація ринкових процесів, посилення глобалізації та інтеграції вітчизняної економіки в світовий простір обумовлює необхідність пошуку ефективних методів фінансового управління, які дозволяють адекватно реагувати на зміни ринкових умов та орієнтовані на забезпечення сталого розвитку підприємств. Виходячи з того, що вартість підприємства, з одного боку, є індикатором сталого розвитку, а з іншого - регулятором розподілу цінності для різних учасників економічних відносин, безперечно механізм управління повинен фокусуватися на ключових факторах створення цінності. Впровадження вартісно-орієнтованої концепції управління фінансами підприємств передбачає вибір на всіх рівнях управління доцільних методів та інструментів, спрямованих на стабільне відтворення вартості. Орієнтація на створення і збереження вартості підприємства відображає не тільки інтереси власника (інвестора), а й інших заінтересованих осіб. Тому необхідним є формування ефективного механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємства, який дозволить забезпечити конкурентні переваги, максимальний добробут власників (акціонерів) та зростання ринкової вартості бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вартісна концепція визнана економічною спільнотою в якості базової парадигми розвитку бізнесу. Фундаментальні основи вартісно-орієнтованого підходу до управління розкрито в наукових працях за-

рубіжних вчених, серед яких А. Дамодаран,, Т. Коллер, Т. Коупленд, М. Скотт, Р. Дж. Екклз. Серед відомих вітчизняних науковців, роботи яких присвячені проблематиці управління вартістю та розкриттю методів оцінювання вартості підприємств слід відзначити таких: Вишневський В. [1], Говорушко Т.А. [2], Гриньова В. М., Корягін М.В. [3], Климаш Н.І. [2], Мендрул О.Г. [4], Терещенко О.О. [5]. Водночас, зважаючи на багатогранність проблеми управління вартістю підприємства, слід зазначити, що потребують подальшого дослідження такі важливі питання як формування механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств, вибір ефективних інструментів і важелів, формування фінансової стратегії зростання вартості, оцінка стратегічної вартості та синергетичного ефекту підприємства.

Мета статті. Розкриття пріоритетних напрямків формування механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств з позицій забезпечення їх сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економічна ситуація в Україні свідчить про наявність асиметрії та фінансових проблем в розвитку промислових підприємств, зокрема збитковість, дефіцит власних коштів, обмеженість інвестиційних ресурсів, диспропорції структури капіталу, високі фінансові ризики. Цим обґрунтовується необхідність використання сучасних методів і інструментів управління

на основі вартісної теорії для вибору пропорцій відтворення капіталу та стратегічних орієнтирів сталого розвитку підприємств.

Система вартісно-орієнтованого управління (Value Based Management – VBM), яка виникла в 70-х роках в рамках стратегічного менеджменту і набула розповсюдження в країнах з розвинутою економікою, є актуальною для впровадження в практику вітчизняних підприємств. Передумовами переходу до вартісної моделі в Україні є глобалізація і конкуренція на продуктових і фінансових ринках; перехід українських фінансово-промислових груп до моделі фондів прямих інвестицій; розвиток в Україні професійних акціонерів, орієнтованих на створення вартості бізнесу.

Парадигма механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств базується на таких постулатах:

1) розгляд сталого розвитку підприємства на основі єдності таких функцій підприємницької діяльності: корисності, здатності до стабільного відтворення та збереження вартості з мінімальним ризиком; узгодженості інтересів різних груп зацікавлених осіб на основі рівноправного розподілу цінності;

2) орієнтованість на управління за ключовими факторами створення вартості за підрозділами і підприємства в цілому з позицій забезпечення його ефективності (система ЕВМ);

3) раціональний вибір методів та інструментів з позицій забезпечення зростання ринкової вартості підприємств, до яких віднесено: ключові показники ефективності (КПЕ), методи оцінки доданої вартості, фінансова стратегія, мотивація, гудвіл;

4) спрямованість на узгодження інтересів стейкхолдерів на основі формування інтегрованої корпоративної звітності щодо результативності економічної, соціальної і екологічної діяльності підприємств та розробки стандарту корпоративного управління.

Сформована парадигма є основою розвитку методології механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств, яка в подальшому реалізується у відповідних положеннях за визначеними його пріоритетними напрямками.

Робочу гіпотезу розвитку методології механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств подано у вигляді припущень про доцільність вибору ключо-

вих факторів вартості, методів, інструментів і важелів оцінки вартості підприємств, серед яких: моделі оцінки доданої вартості, ефективності механізму управління, фінансова стратегія зростання вартості, гудвіл, мотивація, узгодженість інтересів стейкхолдерів.

Концептуальна модель механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств наведена на рис. 1. Методологічним базисом механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств є такі основні принципи: стратегічної орієнтованості, інтегрованого мислення, узгодженості інтересів стейкхолдерів, мотивації, ефективності.

Принцип стратегічної орієнтованості підприємства означає фокусування управління на максимізацію вартості очікуваних грошових потоків або економічного прибутку на довгострокову перспективу. Для реалізації цього принципу пропонується прогнозування сталого розвитку підприємств на основі результатів оцінки стратегічної вартості залежно від потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства. Послідовність розрахунку стратегічної вартості передбачає такі етапи: 1) формування інформаційної бази; 2) вибір методів оцінки вартості підприємства; 3) оцінка стратегічної вартості підприємства; 4) аналіз впливу ключових факторів на стратегічну вартість підприємства; 5) визначення параметрів фінансової стратегії сталого розвитку підприємства на основі його стратегічної вартості [6, с. 305].

Принцип інтегрованого мислення означає розгляд підприємства у взаємозв'язку між його операційними і функціональними одиницями і капіталами, які підприємство використовує або на які він впливає з точки зору створення вартості. Звідси, створення вартісного мислення є фундаментальним завданням управління вартістю підприємства [7, с. 107]. Тобто, інтегроване мислення безпосередньо впливає на ефективність формування внутрішнього механізму створення та збереження вартості в поточному і майбутньому періодах.

Принцип узгодженості інтересів стейкхолдерів щодо створення цінності означає, що сталий розвиток підприємства забезпечується збалансованістю інтересів різних груп:

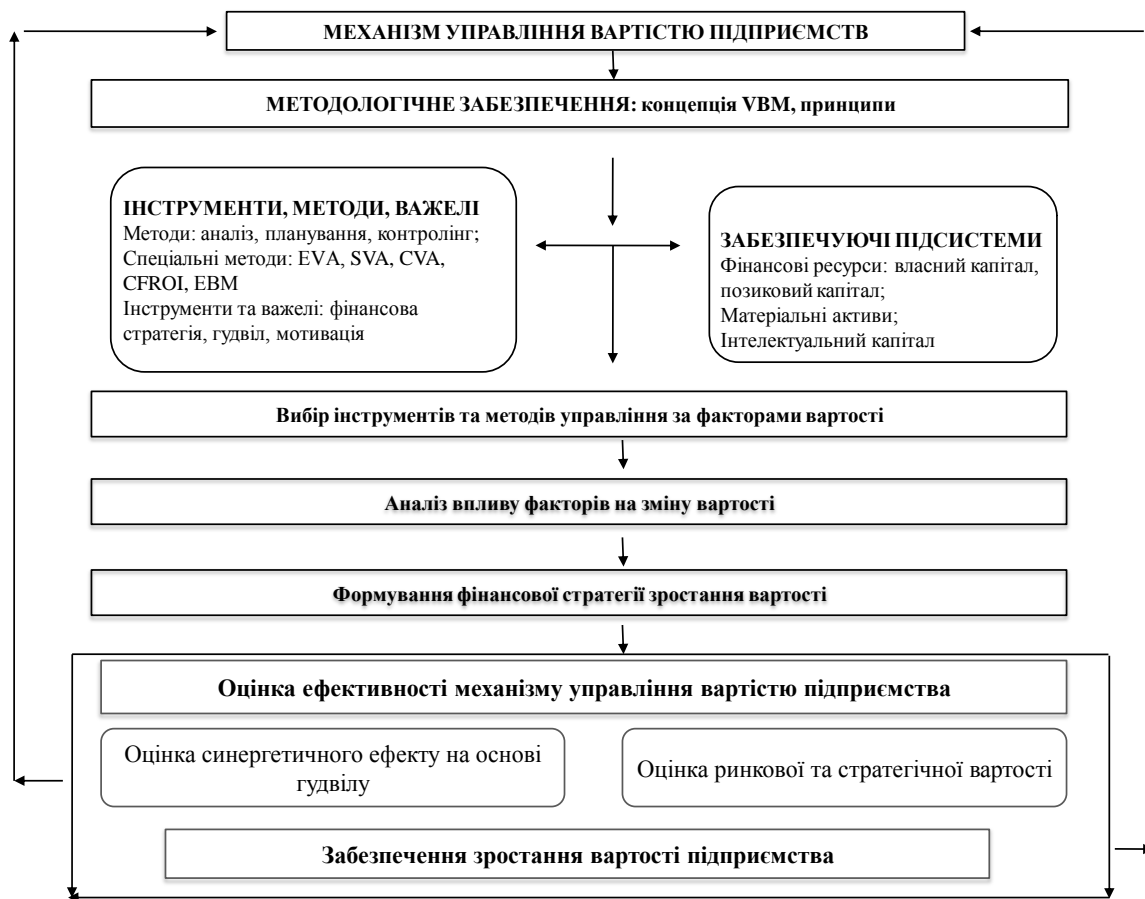

Рис. 1. Концептуальна модель механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств
Джерело: розроблено авторами

1) зацікавлені особи впливають на конкурентні позиції підприємства; 2) зацікавлені особи можуть вносити вклад в унікальні ресурси і репутацію підприємства – джерело її конкурентних переваг; 3) зацікавлені особи здатні виступити в якості соціально-політичного суб'єкта. Цей принцип необхідно розглядати у взаємозв'язку з принципом мотивації.

Принцип мотивації менеджменту означає, що вона повинна бути прив'язана до показників вартості підприємства та сфокусована на ринку капіталу. Реалізація цього принципу означає, що ключем до успішного перетворення менеджера, що мислить як співробітник, у менеджера, що мислить як власник підприємства, є оцінка його діяльності й призначення винагороди з використанням методів, які аналогічні методам оцінки винагород. Для цього потрібно, щоб внутрішня система мотивації підприємства максимально точно відображала зовнішню систему (ринок капіталу). Система оцінки

винагороди базуватиметься на чинниках вартості для відповідного рівня управління.

Формування ефективного механізму управління вартістю підприємств залежить від раціонального вибору методів, інструментів та важелів. Основні методи управління вартістю підприємств (аналіз, планування і контролінг) достатньо повно висвітлені в літературі [2, 6, 4, 8, 10].

Спеціальні методи та інструменти управління за факторами вартості мають першочергове значення для оцінки доданої вартості підприємства [7, 9, 5, 12-17]. Ф. Моділі'яні та М. Мілер уперше довели, що вирішальну роль у формуванні вартості фірми грають майбутні доходи [11, с. 36-73]. Структура ж капіталу підприємства має значення остільки, оскільки впливає на витрати на страхування ризиків і, відповідно, перспективну дохідність фірми. На майбутню вартість впливають часові, якісні і кількісні характеристики того чи іншого фактора з можливістю діалектичних переходів кількості в якість і навпаки. Тому межі між фун-

даментальними і кон'юнктурними факторами перебувають в постійному русі і однозначне визначення якого-небудь з факторів неможливе. З огляду на це, у теорії фінансів ринкова вартість підприємства розглядається як альтернативне явище. [6, с. 93]. Орієнтація на ринкову вартість докорінно змінює вектор управління вартістю. Тому з метою адаптації до змін ринкового середовища, необхідно постійно переглядати стратегічні пріоритети і методи оцінки вартості підприємства.

Вибір моделі оцінки вартості залежить від: по-перше, цілі, яку ставить перед собою користувач такої інформації; по-друге, якій інформаційній бази розрахунку показників вартості. Недостовірність чи недостатність інформації може призвести до помилкових результатів оцінки вартості підприємства. Тому важливим є дослідження придатності використання моделей оцінки вартості підприємства на основі попереднього розгляду сутності та порівняльного аналізу моделей економічної доданої вартості (EVA), акціонерної доданої вартості (SVA), рентабельності грошових потоків від інвестицій (CFROI), грошової доданої вартості (CVA), ринкової доданої вартості (MVA).

Метод економічної доданої вартості (EVA), який був розроблений Б. Стюартом і Д. Стерном та запатентований компанією Stern Stuart & Co став популярним з 80-х років. Цей метод ґрунтується на припущенні, що капітал компанії повинен працювати з віддачею, щоб забезпечити норму прибутковості на вкладений капітал інвесторам та акціонерам. На відміну від інших вартісних показників, EVA дозволяє комплексно оцінити ефективність використання капіталу, оскільки узагальнює результати трьох основних видів діяльності: операційної, інвестиційної та фінансової. Тому першочерговим завданням є вибір та ідентифікація ключових факторів створення вартості, які безпосередньо впливають на показник EVA. Перевагою зазначеної моделі в умовах вітчизняної економіки є її універсальність як для компаній, акції яких котируються на ринку так і для приватних підприємств. Результати дослідження засвідчили, що він є придатним для оцінки ефективності діяльності підприємства та бізнес-підрозділів, доданої вартості, створеної інвестиціями, якості

управлінських рішень, ефективності використання капіталу.

Модель доданої вартості акціонерного капіталу SVA базується на концепції залишкового доходу і передбачає, що створення доданої вартості для акціонерів (позитивна величина SVA) відбувається за умови перевищення рентабельності нових інвестицій компанії над середньозваженими витратами на капітал ($ROIC > WACC$). Основними припущеннями щодо використання SVA є: термін життя бізнесу компанії нескінченний; прогнозний період обмежений періодом конкурентних переваг; величина амортизації дорівнює величині поточних (нестратегічних) капітальних вкладень; додана вартість від нових інвестиціями, враховується в тому ж році, в якому вони були здійснені.

При розрахунку SVA слід враховувати такі фактори: капіталізована зміна прибутку (темп зростання виручки, витрати, ставка оподаткування), поточна вартість стратегічних інвестицій (збільшення інвестицій в основний капітал, середньозважена вартість капіталу)

На відміну від показника EVA модель SVA дозволяє: 1) ідентифікувати резерви зростання вартості підприємства за рахунок: підвищення прибутковості бізнесу (збільшення доходу, оптимізація витрат), зменшення поточної вартості стратегічних інвестицій (оптимізація витрат на капітал); 2) обґрунтувати ефективність інвестицій на майбутнє з урахуванням нерівномірного розподілу доданої вартості у часі. Тобто, переваги цієї моделі полягають в оцінці початкового інвестованого капіталу на основі ринкової інформації.

Модель грошової доданої вартості (CVA) базується на принципі поділу інвестицій на стратегічні і підтримуючі (нестратегічні) та орієнтована на оцінку залишкового грошового потоку. Принцип поділу інвестицій є виправданим, тому що дозволяє визначити показники, на основі яких формується внесок в створення вартості.

Модель CVA надає більш точні характеристики вартості підприємств за таких обставин:

1) грошові потоки, що генеруються бізнесом, виражені в поточних цінах, тобто враховується чинник інфляції;

2) базується на грошових потоках компанії, а не на бухгалтерському прибутку, ре-

зультати моделі CVA не залежать від облікової політики та бухгалтерських стандартів, прийнятих на підприємстві;

3) враховуються реальні витрати на залучення і обслуговування капіталу з різних джерел, тобто середньозважена ціна капіталу.

Ф. Вайссенрідер та Е. Оттосон виділяють три принципово різних типи інвестицій: нові великі стратегічні інвестиції; маржинальні стратегічні інвестиції; нестратегічні (підтримуючі) інвестиції [18]. Для розрахунку CVA використовується прямий метод (1):

$$CVA = OCF - OCFD, \quad (1)$$

де OCF – фактичний операційний грошовий потік;

OCFD – необхідний операційний грошовий потік.

Необхідний операційний грошовий потік OCFD - це точка стратегічної безбитковості, при досягненні якого окупаються інвестиції. За умови, коли стратегічні інвестиції не відбудуться або виявляться не рентабельними, ринкова вартість майбутніх стратегічних інвестицій оцінюється на основі оцінки ризику та очікуваної прибутковості.

Модель рентабельності інвестицій за грошовими потоками (CFROI) є

модифікацією показника внутрішньої норми дохідності (IRR). Рентабельність інвестицій за грошовими потоками CFROI є результатом діяльності компанії та індикатором створення нової вартості для акціонерів. Компанія вважається фінансово ефективною з позицій створення приросту вартості для акціонерів, коли значення CFROI перевищує ставку середньозважених витрат на капітал. Модель CFROI ґрунтується на наступних припущеннях:

- термін корисного використання амортизованих активів вважається терміном функціонування бізнесу, по закінченню якого він ліквідується;

- активи компанії генерують операційні грошові потоки протягом всього терміну корисного використання амортизованих активів.

Головною відмінністю моделі CFROI від розглянутих вище моделей (SVA, EVA і CVA) є те, що вона дозволяє оцінити дохідність підприємства від наявних інвестицій. Тому вона є придатною для розробки прогнозних бюджетів підприємства. Напрямки використання спеціальних методів і моделей оцінки вартості підприємств наведено в табл. 1.

Т а б л и ц я 1

Напрямки використання моделей оцінки вартості

Індикатор	Напрямки використання
Економічна додана вартість (EVA)	оцінка ефективності підприємства та підрозділів; оцінка ефективності за видами діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової)
Акціонерна додана вартість (SVA)	оцінка доданої вартості для акціонерів; оцінка очікуваного ефекту від нових стратегій; визначення рівня винагороди менеджерів компанії
Грошова додана вартість (CVA)	прогнозування майбутнього розвитку ринку
Рентабельність грошових потоків від інвестицій (CFROI)	оцінка грошових потоків, генерованих поточними та майбутніми активами

Джерело: розроблено авторами

Визначення керівних параметрів збереження та створення вартості підприємства обумовлює необхідність розробки фінансової стратегії, яка орієнтована на максимізацію його вартості. Головною метою фінансової стратегії є визначення оптимальної структури капіталу, що забезпечує формування активів, необхідних для реалізації довгострокових планів діяльності підприємства. Формуванню фінансової стратегії передує комплексна оцінка стратегічної фінансової позиції підприємства, яка надає чітке уявлення щодо основних параметрів фінан-

сової діяльності підприємства, а саме: рівень стратегічного мислення власників, фінансових менеджерів про динаміку найважливіших елементів зовнішнього середовища, потенціалу фінансово-економічної стійкості та ключових факторів, що впливають на стратегічну вартість підприємства. В даному випадку стратегічна вартість підприємства розглядається як індикатор вибору фінансової стратегії зростання вартості.

Основними принципами оцінки стратегічної вартості підприємства є: збалансо-

ваність інтересів; адекватність; гнучкість; якість.

При обґрунтуванні цільових векторів фінансової стратегії особливого значення набуває визначення обмежень потенціалу зростання ринкової вартості підприємств. Причини цих обмежень можуть бути як за межами підприємства (ринкове середовище), так і диктуватися внутрішніми можливостями створення і збереження вартості підприємства. Вибір фінансової стратегії зростання вартості здійснюється залежно від стадії розвитку підприємства та його фінансового потенціалу на майбутнє. При цьому необхідно орієнтуватися на раціональний вибір джерел фінансування та фінансових інструментів, в тому числі публічного первинного розміщення (ІРО), що забезпечують зростання ринкової вартості підприємства.

Управління вартістю підприємства потребує створення фінансової основи мотивації персоналу. Розробці системи мотивації персоналу передують об'єктивний аналіз внутрішніх факторів підприємства і зовнішніх – порівняння схем винагород компаній-конкурентів на ринку праці. Система мотивації менеджменту підприємства повинна бути орієнтована на досягнення основних цілей: збалансованість інтересів менеджерів і акціонерів; достатність мотивації; обмеження ризику звільнень менеджерів; ефективність.

Збалансованість конфлікуючих цілей акціонерів і менеджменту забезпечується шляхом системи преміювання на основі показника економічної доданої вартості (EVA). За умови перевищення очікуваного показника EVA, частина додаткових доходів акціонерів в певній пропорції йде на виплату винагород менеджерам підприємств. І навпаки, менеджери поділяють відповідальність з акціонерами, у розмірі частини втрат коли не забезпечена запланована ефективність. Такий підхід забезпечує тісний зв'язок між створенням доданої вартості і мотивацією.

У більшості західних компаній гудвіл є значущим важелем створення нової вартості. Для оцінки гудвілу використовуються наступні методи: ділової активності, додаткових прибутків, надлишкових прибутків, залишкової вартості. Позитивний гудвіл надає такі переваги: - підсилює конкурентоспроможність, сприяє довгостроковому розвитку компанії, забезпечує інвестиційну привабливість, збільшує рентабельність і прибутко-

вість підприємства. Вплив гудвілу на вартість підприємства оцінюється за двома напрямками. Перший напрямок - оцінка впливу гудвілу на взаємовідносини зі стейкхолдерами. Позитивна ділова репутація забезпечує довіру і співпрацю з персоналом, споживачами, постачальниками, інвесторами. Другий напрямок – оцінка впливу гудвілу на результативність діяльності підприємства: обсяги реалізації продукції, прибуток, рентабельність та вартість інвестованого капіталу, доходи акціонерів (власників). Звідси, можна зробити висновок, що гудвіл це індикатор внутрішнього і зовнішнього потенціалу створення вартості, який дозволяє оцінити синергетичний ефект механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зміни ринкових умов господарювання промислових підприємств диктують нові вимоги до формування адекватного механізму фінансового управління, спрямованого на забезпечення їх сталого розвитку. Виходячи з цього, запропонований підхід до механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств інтегрує такі пріоритетні напрямки: методологічне забезпечення, забезпечуючі підсистеми, вибір інструментів та методів, фінансова стратегія зростання вартості, оцінка ефективності механізму. Принципова особливість механізму управління вартістю підприємства полягає у виділенні значущих його сегментів, таких як системи оцінки доданої вартості (EVA, SVA, CVA, CFROI, EBM), стратегічної вартості, узгодженість інтересів стейкхолдерів, мотивація менеджерів і співробітників, оцінка синергетичного ефекту механізму. Впровадження спеціальних методів і інструментів механізму вартісно-орієнтованого управління фінансами підприємств сприятиме забезпеченню зростання ринкової вартості та сталого розвитку підприємств.

Подальшим напрямком дослідження є розкриття механізму реалізації фінансової стратегії сталого розвитку підприємств в умовах невизначеності.

Література

1. Вишневецький В. Теорія вартості в економічній науці / В. Вишневецький // Економіст, 2007. – №5. – С. 35-46

2. *Говорушко Т. А.* Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу: монографія / Т. А. Говорушко, Н. І. Климаш. – К.: Логос, 2013. – 204 с.
3. *Корягін М. В.* Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства: теоретико-методологічні концепції: монографія / М. В. Корягін. – Львів: ЛІКА, 2012. – 389 с.
4. *Мендрул О. Г.* Управління вартістю підприємств: монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 272 с.
5. *Терещенко О. О.* Управління вартістю підприємства в системі фінансового менеджменту / О. О. Терещенко, М. В. Стецько // *Фінанси України.* – 2007. – № 3. – С. 91–99.
6. *Костирко Л. А.* Фінансовий механізм сталого розвитку підприємств: стратегічні орієнтири, системи забезпечення, адаптація: монографія. / Л. А. Костирко – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – 474 с.
7. *Коупленд Том.* Стоимость компании: оценка и управление/ Пер с англ. / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2005. — 576 с.
8. *Момот Т. В.* Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: від теорії до практичного впровадження: монографія / Т. В. Момот. – Харків: ХНАМГ, 2006. – 380 с.
9. *Мартин Д. Д.* VBM – управление, основанное на стоимости : Корпоративный ответ революции акционеров / Д. Д. Мартин, Дж. В. Петти; Пер.с англ. О. В. Теплых; Науч.ред. О. Б. Максимова; И. Ю. Шаропова. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2006. – 243 с.
10. *Дамодаран А.* Инвестиционная оценка. Инструменты и техника оценки любых активов: пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 1342 с.
11. *Модильяни Ф.* Сколько стоит фирма? Теорема ММ / Ф. Модильяни, М. Миллер: пер. с англ. – М.: Дело, 1999. – 372 с.
12. *Ehrbar Al and Stewart I. B* (1999), "The EVA Revolution." *Journal of Applied Corporate Finance*, 12 (Summer 1999): p. 18-31.
13. *Knight J.* Value-Based Management: Developing a Systematic Approach to Creating Shareholder Value. McGraw-Hill: N.Y., 1998.
14. *Modigliani F.* The Cost of Capital, Corporation Finance, and the Theory of Investment / *F. Modigliani, M. Miller* // *American Economic Review.* June 1958. – Vol. 48. №3. – P. 261-297.
15. *Morin R., Jarell S.* Driving Shareholder Value: Value-Building Techniques for Creating Shareholder Wealth. McGraw-Hill: N.Y., 2001.
16. *Rappaport A.* Creating shareholder value: a guide for managers and investors. - Rev. and updated ed. New York: Free Press, 1998. – 205 p.
17. *Stewart B.* The quest for value: a guide for senior managers / B. Stewart. — Harper Business, 1990. – p.56
18. *Weissenrieder F.* Cash Value Added – a new method for measuring financial performance / *F. Weissenrieder, E. Ottoson* // *Gothenburg Studies in Financial Economics, Study.* – New York: Social Science Electronic Publishing, Inc. – 1996. – Vol. 1. – P. 34-46., с. 37-40.

References

1. *Vishnevsky, V.* (2007). Theory of Value in Economic Science. *Economist*, 5, 35-46.
2. *Govorushko, T. A. & Govorushko, T. A. & Klymash, N. I.* (2013). Managing the effectiveness of enterprise activity on the basis of the value-oriented approach: monograph. Kyiv: Logos, 204.
3. *Koryagin, M. V.* (2012). Accounting in the system of management of the value of the enterprise: theoretical and methodological conceptions: monograph. Lviv: LIKA, 389.
4. *Mendrul, O. G.* (2002). Management of the value of enterprises: a monograph. Kyiv: KNEU, 272.
5. *Tereschenko, O. O. & Stetsko, M. V.* (2007). Management of the value of the enterprise in the system of financial management. *Finances of Ukraine*, 3, 91-99.
6. *Kostyrko L. A.* (2012). Financial mechanism of sustainable development of enterprises: strategic landmarks, systems of provision, adaptation: monograph. Lugansk: View "Noulig", 474.
7. *Copeland, T. & Coller, T. & Murrin, J.* (2005). Cost of the company: assessment and management. 3 ed., Moscow: ZAO "Olympus Biznes", 576.
8. *Momot, T.* (2006). Value-oriented corporate governance: from theory to practical introduction: monograph. Kharkiv: KSAME, 380.
9. *Martin, D. D. & Petty, J. V.* (2006). VBM - Cost-Based Management: A Corporate Response to the Shareholders' Revolution. Dnepropetrovsk: Balance Business Business, 243.
10. *Damodaran A.* (2004). Investment valuation. Instruments and techniques for

estimating any assets: per. from english. Moscow: Alpina Biz-ness Bouks, 1342.

11. *Modigliani, F. & Miller, M.* (1999). How much is firm? Moscow: Case, 372.

12. *Ehrbar, A. & Stewart, I.* (1999). The EVA Revolution. *Journal of Applied Corporate Finance*, 12 (Summer 1999), 18-31.

13. Knight, J. (1998). Value-based management: developing a systematic approach to creating shareholder value. N.Y.: McGraw-Hill.

14. *Modigliani, F. & Miller, M.* (1958). The cost of capital, corporation finance, and theory of investment. *American Economic Review*. June 1958, Vol. 48, 3, 261-297.

15. *Morin, R. & Jarell, S.* (2001). Driving shareholder value: value-building techniques for creating shareholder wealth. N.Y.: McGraw-Hill.

16. *Rappaport, A.* (1998). Creating a shareholder value: a guide for managers and investors. New York: Free Press, 205.

17. *Stewart, V.* (1990). The quest for value: a guide for senior managers. Harper Business, 56.

18. *Weissenrieder, F. & Ottoson E.* (1996). Cash Value Added – a new method for measuring financial performance. *Gothenburg Studies in Financial Economics*, Study. New York: social science electronic publishing, 1, 34-46.

Костырко Л. А., Кукса И. Н.

Приоритеты формирования механизма стоимостно-ориентированного управления финансами предприятия

В статье освещены предпосылки, сформирована парадигма и принципы механизма стоимостно-ориентированного управления финансами предприятий. Доказана целесообразность использования специальных методов и моделей для оценки стоимости предприятия. Раскрыты основные инструменты механизма стоимостно-ориентированного управления финансами предприятий, к которым отнесены: финансовая стратегия, мотивация, гудвилл. Предложен подход к выбору финансовой стратегии на основе стратегической стоимости предприятия. Приведены рекомендации по финансовой мотивации менеджеров. Обоснованна оценка синергетического эффекта механизма стоимостно-ориентированного управления финансами предприятий на основе гудвилла.

Ключевые слова: механизм, механизм стоимостно-ориентированного управления финансами предприятий, стратегическая стоимость, инструменты, рычаги, мотивация, синергетический эффект, гудвилл.

Kostyrko L, Kuksa I.

Priorities of formation of the mechanism of value-oriented control of enterprise finances

In article preconditions are covered, paradigm and the principles of the mechanism of value-oriented control of enterprises finances is generated. Expediency of use of special methods and models for enterprise estimation of cost is proven. The main tools of the mechanism of value-oriented control of enterprises finances are opened, to which they are related : financial strategy, motivation, goodwill. Approach to choice of financial strategy on the basis of strategic cost of the enterprise is offered. Recommendations to managers' financial motivation are presented. The evaluation of synergistic effect of the mechanism of value-oriented control of finances of enterprises on the basis of goodwill is justified.

Key words: mechanism, the mechanism of value-oriented control of enterprises finances, strategic cost, tools, levers, motivation, synergistic effect, goodwill.

Рецензент: Тарасенко І. О. – доктор економічних наук, професор кафедри «Фінанси та фінансово-економічна безпека» Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, Україна.

Reviewer: Tarasenko I.O. – Professor, Ph.D. in Economics, Professor of finance and financial and economic security Department Kyiv national university of technologies and design, Kyiv, Ukraine.

e-mail: irataras@ukr.net

*Стаття надійшла до редакції
20.05.2018 р.*

УДК 338.24.01
JEL Classification: J11

АСАДУЛЛИНА Н. Р.

РАЗВИТИЕ И УКРЕПЛЕНИЕ ЗДОРОВОГО ПОКОЛЕНИЯ НАЦИИ

В статье обосновывается последовательность достижения долгосрочного эффекта по продолжительности и качеству жизни населения по созданию благоприятных условий для рождения и воспитания здорового поколения, и анализируются приоритетные особенности укрепления здоровой семьи, охрана материнства и детства, повышение продолжительности жизни населения. При этом оперируют категорией «благополучие», которая в отличие от понятия «благосостояние» отражает не только материальную обеспеченность, но и духовные ценности для благополучия семьи, укрепление и развитие семейного образа жизни.

Ключевые слова: укрепление, здоровья матери и ребенка, семейный образ жизни, качество жизни, воспитания здорового поколения, охрана здоровья членов семьи, здравоохранения, охрана материнства и детства, профессиональные навыки.

Постановка проблемы. В Республике Узбекистан традиционно большое внимание уделяется поддержке института семьи и формированию здорового поколения. Социальная политика, реализуемая за годы независимости, учитывает специфику переходного периода, менталитет и нравственные ценности населения страны. Задачами семейного законодательства являются укрепление семьи, построение семейных отношений на основе доверия и взаимного уважения, сотрудничества, взаимопомощи и ответственности перед семьей всех ее членов, обеспечение беспрепятственного осуществления членами семьи своих прав.

Можно отметить, что традиционная семья в Узбекистане основана на равноправии супругов, сознательном регулировании деторождения, усилении межличностного общения и общения с детьми, сохранении опекунской функции взрослых детей по отношению к престарелым родителям.

Целью семейной политики в Республике Узбекистан является благополучие семьи, укрепление и развитие семейного образа жизни. При этом оперируют категорией «благополучие», которая в отличие от понятия «благосостояние» отражает не только материальную обеспеченность, но и духовные ценности. В настоящее время семейная политика в Узбекистане подразумевает, наряду с деятельностью государства, деятельность политических партий, Комитета женщин Узбекистана, махаллинских комитетов и других общественных организаций.

Правительство страны поддерживает меры по вовлечению женщин в общественное производство, созданию условий для эффек-

тивного сочетания активной трудовой деятельности с воспитанием детей.

Таким образом, социальной основой семьи, поддерживаемой на всех уровнях, является обеспечение условий для стабильности брака, поддержка родственных связей и семейных традиций, охрана здоровья членов семьи, рождение и воспитание детей, самореализация личности в обществе.

В сфере охраны материнства и детства реализуется концепция «Здоровая мать – здоровый ребенок», результаты которой широко признаны мировым сообществом. Важнейшим достижением национальной модели здравоохранения Узбекистана является создание принципиально новой системы оказания экстренной медицинской помощи населению, отвечающей самым высоким требованиям и международным стандартам, состоящей из Республиканского научного центра экстренной медицинской помощи, его областных филиалов и районных подразделений со службой скорой медицинской помощи.

Анализ последних исследований и публикаций. В целях охраны материнства и детства, укрепления института семьи как основы устойчиво развивающегося общества была усилена законодательная и нормативно-правовая база. В частности, в принятом в нынешнем году Законе «О государственной молодежной политике» определены конкретные социальные, экономические, правовые и организационные меры по основным направлениям в этой сфере.

Проведена системная работа по укреплению репродуктивного здоровья населения как важного фактора рождения здоровых де-

тей, предотвращения появления на свет детей с недостатками развития и врожденными заболеваниями, дальнейшему укреплению материально-технической базы и кадрового состава медицинских учреждений. В 2016 году на оснащение медицинских учреждений страны современным диагностическим и лечебным оборудованием были направлены кредитные и грантовые средства в размере 80 миллионов долларов [1].

В ходе мероприятий, проведенных в рамках реализации программы, осуществлен медицинский осмотр около 9 млн. женщин фертильного возраста и почти 10 млн. детей, приняты меры по их оздоровлению.

В частности, в Республиканском специализированном научно-практическом медицинском центре педиатрии более чем 350 слабослышащим детям были проведены операции по кохлеарной имплантации. На это были затрачены средства в 21 млрд. сумов.

Наряду с этим проведена вакцинация 700 тыс. детей от пневмококковой инфекции и других инфекционных заболеваний.

В рамках программы также осуществлена значительная работа по созданию необходимых социально-бытовых условий для женщин, возведению в сельской местности современных жилых домов по типовым проектам, объектов социальной инфраструктуры.

Вместе с тем с участием иностранных инвесторов привлечены 100 млн. долл. США с целью обеспечения сельских жителей питьевой водой, модернизации водопроводных сетей в районах и городах.

Как продолжение работы по развитию детского спорта в стране, особенно популяризации его среди девочек, построено более 220 спортивных залов в общеобразовательных школах. Для поддержки молодых семей, женщин-предпринимателей, выпускников колледжей, представителей семейного бизнеса и ремесленничества коммерческими банками в течение года выделены кредиты в целом более чем на 2 трлн. сумов.

Сформирована новая модель медицинского обслуживания сельского населения не имеющая аналогов в мировой практике. В Узбекистане вместо ранее существовавшей многоступенчатой системы первичного здравоохранения, где услуги оказывались медицинским персоналом, не имеющим высшего медицинского образования, создана современная и эффективная служба бесплатной первичной медицинской помощи, состоящая из сети сельских врачебных пунктов и районных/городских поликлиник. При этом важ-

нейшим достижением отечественного здравоохранения является то, что первичную помощь населению оказывают специалисты с высшим образованием – врачи общей практики [2].

Цель статьи – дать рекомендации относительно развития и укрепления здорового поколения нации.

Изложение основного материала исследования. Во всех регионах страны организованы современные скрининг центры, оснащенные необходимым лабораторным оборудованием, диагностическими аппаратами, квалифицированными кадрами, деятельность которых направлена на профилактику врожденных и наследственных заболеваний.

Узбекская модель обеспечения охраны здоровья матери и ребенка рекомендована ЮНИСЕФ как наилучшая программа для стран Восточной Европы, Балтии и СНГ. Узбекистан вошел в число 4 стран, из 53 стран региона, определенных ВОЗ для реализации программы Европейской стратегии «Здоровье и развитие детей и подростков» [3].

На основе Постановления Первого Президента Республики Узбекистан Ислама Каримова «О Государственной программе по дальнейшему укреплению репродуктивного здоровья населения, охране здоровья матерей, детей и подростков в Узбекистане на период 2014-2018 гг.» от 1 августа 2014 г. и Государственной программы «Год здоровой матери и ребенка» еще более расширяются масштабы работы в этом направлении.

В реализации масштабных проектов по охране семьи, материнства и детства наряду с государственными организациями также активно участвуют и негосударственные организации. Примером тому служит работа, проводимая Комитетом женщин Узбекистана совместно с рядом государственных и негосударственных организаций на основе социального партнерства [4]. В рамках данного проекта в махаллях организованы секторы здоровья, усиливается работа по укреплению здоровья населения. В этом процессе уделяется особое внимание укреплению духовно-нравственной атмосферы в семье, выявлению и устранению факторов, негативно влияющих на здоровье матери и ребенка, всесторонней поддержке социально нуждающихся слоев населения.

Улучшение материнского здоровья, снижение материнской и младенческой смертности и заболеваемости являются Целями Развития Тысячелетия, принятыми на Саммите ООН в 2000 г. Республика Узбекистан приняла на себя обязательства – снизить показатель материнской и младенческой смертности к

2015 г. по сравнению с 1990 г. на три четверти. В результате осуществляемых в нашей стране широкомасштабных мер за последние пять лет на каждые почти 100 тыс. младенцев материнская смертность с 23,1 снизилась до 19, смертность среди детей до 5 лет – с 14,8 до 13,9, младенческая смертность – с 11 до 10,7 [5]. По этим показателям Узбекистан полностью достиг Целей развития тысячелетия ООН. Во многом результаты достигнуты благодаря ряду государственных программ и нормативно-правовых документов, направленных на охрану материнства и детства, формирование здорового поколения, укрепление репродуктивного здоровья населения, рождению здорового ребенка.

Создана соответствующая инфраструктура - Республиканский центр репродуктивного здоровья населения с 14 региональными филиалами, основными задачами которых являются повышение информированности среди населения об охране репродуктивного здоровья, а также содействие бесперебойному обеспечению населения медицинскими услугами.

Кроме этого центра политику укрепления репродуктивного здоровья осуществляют Республиканский специализированный научно-практический медицинский центр Педиатрии, Республиканский специализированный научно-практический медицинский центр Акушерства и гинекологии, Республиканский перинатальный центр, Республиканский и региональные Скрининг центры [6]. Этими учреждениями осуществляется целенаправленная работа по оздоровлению женщин фертильного возраста, удлинению интервала между родами, профилактике ранних и близкородственных браков, предупреждению нежелательной беременности. По оценкам специалистов система скрининга, своевременного выявления заболеваний, обеспечивает примерно 30-процентное снижение смертности.

Проводится широкая разъяснительная работа среди населения через неправительственные, общественные организации (Комитет женщин, Фонд «Махалля»), образовательные учреждения, созданы постоянно действующие рубрики в газетах и журналах, выпуск теле- и радиопередач, посвященных вопросам здорового образа жизни, рационального питания, репродуктивного здоровья, формирования здоровой семьи. Полученные результаты в области охраны материнства и детства высоко оценены рядом международных организаций и экспертов. Национальная модель охраны здоровья матери и ребенка в Узбекистане признана как одна из эффективных стратегий в до-

стижении Глобальных Целей развития тысячелетия.

В стране сформирована организационная структура здравоохранения, обеспечивающая единое организационно-методическое руководство и контроль за качеством медицинских услуг, предоставляемых матерям и детям, основанная на развитой законодательной и нормативно-правовой базе страны. Медицинскую помощь в области охраны материнства и детства оказывают самостоятельные детские и родовспомогательные учреждения и профильные отделения в составе других стационарных учреждений первичного, вторичного и третичного уровня медицинской помощи.

Все районные и городские родильные учреждения оснащены современным оборудованием: наркозно-дыхательной аппаратурой, ультра-звуковыми сканерами, мониторами жизнеобеспечения, аппаратами для неинвазивной вентиляции легких новорожденных, необходимым инструментарием и расходными материалами. В республике в рамках государственной программы «Скрининг матери и ребенка» во всех регионах созданы и оснащены современным оборудованием скрининг центры, что позволило поднять на высокий уровень профилактику и лечение широкого спектра наследственных болезней, уменьшить степень риска рождения детей с наследственными заболеваниями и врожденными пороками развития.

В республике сформирована единая структура оказания специализированной помощи детям, которая состоит из РСНПМЦ Педиатрии (на 380 коек и 200 посещений в поликлинику) и 13 региональных детских многопрофильных медицинских центров (ДММЦ), коечный фонд которых составляет 3638 коек. Для продолжения углубленного исследования влияния занятий спортом на развитие детей школьного возраста, учащихся профессиональных колледжей и академических лицеев в разрезе районов и городов сформирована и на постоянной основе дополняется база данных учащихся школ, профессиональных колледжей и академических лицеев, занимающихся спортом, с последующим ее постоянным обновлением во всех регионах республики.

В результате проводимых мероприятий, ключевые задачи, поставленные Узбекистаном в рамках достижения Целей Развития Тысячелетия – сокращение на две трети смертности среди детей в возрасте до 5 лет и снижение показателя материнской смертности на одну треть за период к 2015 году были достигнуты. На сегодняшний день нет мировых аналогов,

проводимым в нашем государстве профилактическим мероприятиям по охране репродуктивного здоровья населения, направленным на укрепление здоровья беременных женщин, путем обеспечения их специальными поливитаминными комплексами, содержащими необходимый спектр жизненно важных микронутриентов.

В Узбекистане в осуществляется государственная программа, направленная на улучшение здоровья беременных женщин и детей путем обогащения рациона питания витаминно-минеральными комплексами (ПК). Результаты проведенных исследований в некоторых регионах по изучению течения, исходов беременности и родов среди женщин, получавших поливитаминные комплексы, свидетельствуют о том, что реализация программы позволила снизить количество случаев врожденных аномалий развития плода на 15-20%, уменьшить показатели анемии беременных на 25-30%, количество осложненных родов в среднем на 20%, улучшить росто-весовые показатели новорожденных. Индекс массы тела (ИМТ), который вычисляется из веса и длины тела ребенка, был выше у новорожденных, матери которых принимали поливитаминные комплексы, в 1,9 раза. Ежегодно проводится 2 тура по саплементации витамина «А» с охватом более 2,7 млн (99,1%) детей в возрасте от 6 месяцев до 5 лет. Все эти мероприятия, а также увеличение доли детей в возрасте до 6 месяцев, находящихся на исключительно грудном вскармливании, позволили улучшить рост и развитие детей, значительно снизить показатели детской заболеваемости и смертности. Внедрение технологий ВОЗ/ЮНИСЕФ – интегрированного ведения болезней детского возраста (ИВБДВ), грудного вскармливания, мониторинга роста и развития детей, привели к увеличению доли детей, не нуждающихся в антибиотиках с 46,8% до 97,4%. Произошли изменения в увеличении доли детей в возрасте до 6 месяцев, находящихся на исключительно грудном вскармливании - с 50,1% до 54,3%.

За период с 2011 по 2015 гг. около 20 тыс. акушер-гинекологов, неонатологов и педиатров обучены по внедрению современных технологий в области охраны здоровья матери и ребенка, рекомендованных ВОЗ и по программам улучшения навыков эффективного консультирования персонала учреждений первичного звена здравоохранения по вопросам охраны репродуктивного здоровья. Особое внимание уделяется внедрению международных стандартов охраны материнского и детского здоровья. Министерство здравоохране-

ния также реализует программу по внедрению современного оборудования и инновационных материалов, вмешательств по реанимации новорожденных и детей в сотрудничестве с различными партнерами, донорами и международными организациями.

Реализуемые в стране меры по поддержке института семьи и формированию здорового поколения дают реальные практические результаты. Несмотря на изменения, наблюдаемые в социальных-экономических отношениях, видоизменения брачности в мировом сообществе, в Узбекистане сохраняются национальные традиции, менталитет и нравственные ценности населения. В стране разработана развращенная законодательная и нормативно-правовая база, регулирующая семейно-брачные отношения.

Семейное законодательство ориентировано на укрепление института семьи, построение семейных отношений на чувствах доверия и взаимного уважения, сотрудничества, взаимопомощи и ответственности перед семьей всех ее членов, обеспечение беспрепятственного осуществления членами семьи своих прав и их защиты. Можно констатировать, что социальной основой семейно-брачных отношений в Узбекистане является обеспечение условий для стабильности брака, поддержки родственных связей и семейных традиций, здоровья членов семьи, рождения и воспитания детей, материального достатка, самореализации личности в обществе.

В узбекских семьях считается очень важным «быть семейным» и находиться в официальном браке. Исходя из результатов опросов домохозяйств, проведенных фондом «Ижтимоий фикр», а именно респондентов целевой группы в возрасте 17-34 лет, можно представить портрет современной узбекской семьи (в основном респонденты – это титульное население (88,5% - узбеки, 4,3% - каракалпаки, 3,6% - таджики и др.) [7]. Из всей совокупности респондентов 71,2% составили женщины, 28,8% - мужчины. В опросах участвовали респонденты в возрасте до 20 лет – 8,8%, 20-30 лет – 62,1% и 30-34 лет – 29,2% (табл. 1).

Браки молодежи можно считать устойчивыми, так как по результатам опросов 98% респондентов состояли в браке только 1 раз. Устойчивость браков подкрепляется рождением детей. Первого ребенка женщины рожают преимущественно в первые годы брака - в 21-25 лет (78%). В молодых семьях в возрасте до 35 лет среднее количество детей составляет 2-3 детей: 27% респондентов имеют 1 ребенка,

33% - 2 детей, 20% - 3 детей, 6% - 4 детей, 1% - 5 детей и 13% - не имеют детей. Вариация количества детей в зависимости от места проживания и уровня благосостояния различна: большее количество детей сконцентрировано в малообеспеченных семьях в сельской местности. По уровню образования в молодых семьях преобладают члены семей со средним специальным, профессиональным образованием, с высшим образованием – 12,4% респондентов (молодежи с высшим образованием больше в городе Ташкенте - 23,3%). По уровню благосос-

стояния респонденты соотнесли себя к семьям со средним (71,5%) и выше среднего уровня достатком (19,2%). Таким образом, можно представить портрет современной молодой узбекской семьи – это традиционная семья (заключившая и оформившая свой брак в ЗАГСе), имеющая в среднем 2-3 детей, со средним специальным, профессиональным образованием и занятая в основном работой по найму и предпринимательством, по самооценке - со средним уровнем благосостояния.

Т а б л и ц а 1

Демографические характеристики респондентов, в %

Показатели	Пол		Возраст респондента		
	Мужской	Женский	до 20 лет	20-30 лет	старше 30 лет
Всего по обследованию	28,8	71,2	8,8	62,1	29,2
город	28,3	71,7	9,0	62,4	28,6
село	29,3	70,7	8,5	61,7	29,7

Источник: обобщено автором на основе [7]

Для жителей нашей страны семья играет важную роль, сохраняет свое социальное и нравственное значение. Важным фактором, влияющим на создание крепкой семьи, по мнению граждан, является возраст вступающих в брак. Мониторинг опросов свидетельствует об увеличении числа граждан, считающих оптимальным возрастом для создания семьи у юношей – 24–25 лет, а у девушек – 21–23 года. Многие справедливо считают, что, прежде чем создавать семью, молодые люди должны получить образование, профессию, стать самостоятельными и экономически независимыми. По мнению респондентов, готовность молодежи к созданию семьи определяется такими качествами, как моральная зрелость и ответственность.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Родители должны передавать опыт и навыки, необходимые для создания и сохранения прочной, благополучной семьи. Вместе с тем, при современном темпе жизни естественный механизм передачи таких знаний в семье недостаточен. Важную роль должны выполнять образовательные учреждения, махалля, специальные службы правовой и психологической помощи. Следует отметить, что в Узбекистане махалля почитается как очаг воспитания, бережно передающая из поколения в поколение национальные традиции, образ жизни и мышления. Под руководством Президента нашей страны Шавката Мирзиёева особое внимание уделяется дальнейшему укреплению, повышению роли и статуса института махалли во всех сферах жизни общества. Эти

задачи обозначены и в Стратегии действий на 2017-2021 годы. Полученные данные позволяют констатировать высокий статус в обществе института махалли и значительную роль этого уникального органа самоуправления граждан в жизни каждой семьи.

Литература

1. Обеспечение верховенства закона и интересов человека – гарантия развития страны и благополучия народа. Доклад избранного Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на торжественном собрании, посвященном 24-й годовщине принятия Конституции Республики Узбекистан, 2016г.
2. Узбекистан на пути к устойчивому развитию: национальное сообщество / под ред. Н. М. Умарова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sustainabledevelopment.un.org/>
3. Доклад по целям развития тысячелетия Узбекистан 2015 / под ред. Г. Саидовой. – Ташкент: Центр экономических исследований, 2015. – 100 с.
4. Нурулдинова А. Г. Эффективная социальная политика как фактор обеспечения стабильности и развития общества / А. Г. Нурулдинова // Наука в современном мире: теория и практика. – 2016. – № 1(4). – С. 117-119.
5. Рахимова Д. Н. Социальная политика в Узбекистане и ее изменения / Д. Н. Рахимов // Международная конференция «Евразийский вызов», 2016.

6. Факторы формирования крепкой семьи и репродуктивного здоровья в Республике Узбекистан.//Институт социальных исследований при Кабинете Министров Республики Узбекистан. – Ташкент, 2015г.

7. По данным Института социальных исследований при Кабинете Министров Республики Узбекистан.

References

1. Ensuring the rule of law and human interests is the guarantee of the development of the country and the well-being of the people (2016). Report of the elected President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the solemn meeting dedicated to the 24th anniversary of the adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan.

2. Umarova, N. M. Uzbekistan on its way to sustainable development: national communica-

tion. Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/>

3. Saidova, G. (2015). Report on the Millennium Development Goals Uzbekistan. Tashkent: Center for Economic Research, 100.

4. Nuruddinova, A. G. (2016). Effective social policy as a factor of ensuring stability and development of society. Science in the modern world: theory and practice, 1(4), 117-119.

5. Rakhimova, D. N. (2016). Social Politics in Uzbekistan and its Changes. International Conference "The Eurasian Challenge".

6. Factors of formation of a strong family and reproductive health in the Republic of Uzbekistan (2015). Institute for Social Research under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan. Tashkent.

7. According to the Institute of Social Research under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.

Асадулліна Н. Р.

Розвиток і зміцнення здорового покоління нації

У статті обґрунтовується послідовність досягнення довгострокового ефекту за тривалістю і якістю життя населення щодо створення сприятливих умов для народження і виховання здорового покоління, і аналізуються пріоритетні особливості зміцнення здорової сім'ї, охорона материнства і дитинства, підвищення тривалості життя населення. При цьому оперують категорією «благополуччя», яка на відміну від поняття «добробут» відображає не тільки матеріальну забезпеченість, а й духовні цінності для благополуччя сім'ї, зміцнення і розвитку сімейного способу життя.

Ключові слова: зміцнення, здоров'я матері і дитини, сімейний спосіб життя, якість життя, виховання здорового покоління, охорона здоров'я членів сім'ї, охорони здоров'я, охорона материнства і дитинства, професійні навички.

Asadullina N.

Developing and strengthening healthy generation in the republic of nation

In this article there justified sequence of achieving long-term effect on duration and quality of life of the population in creating favorable conditions for birth and upbringing healthy generation, and analyzing the priority features of strengthening healthy family, protecting maternity and childhood, and increasing life expectancy of the population. At the same time, there operated categories of "well-being" which, unlike "welfare" concept reflects not only material security, but also spiritual values for family well-being, strengthening and developing family way of life.

Key words: strengthening, maternal and child health, family way of life, quality of life, upbringing healthy generation, protecting health of family members, health, maternal and child health protection, professional skills.

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. in Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

Стаття надійшла до редакції 18.03.2018 р.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ ОПЛАТЫ ТРУДА

В последние годы были приняты решения, позволившие увеличить минимальный размер оплаты труда работников и определить направления по дальнейшему совершенствованию государственной социальной политики. В статье исследована динамика изменения среднемесячной номинальной начисленной заработной платы работников по полному кругу организаций в целом по экономике Российской Федерации в 2000-2016 гг., изменения величины минимальный размер оплаты труда в России за 2009-2017 гг., приведен обзор среднемесячной заработной платы в странах СНГ и других странах мира, средней заработной платы в регионах России в 2016 году. Также определены приоритетные задачи развития государственной политики в сфере оплаты труда.

Ключевые слова: минимальный размер оплаты труда, заработная плата, прожиточный минимум, рынок труда, социальная политика.

Постановка проблемы. В последние годы вырос интерес к теоретическим и методологическим вопросам развития и трансформации трудовых отношений. Наибольшее освещение получили вопросы трансформации трудовых отношений как фактора производства, рынка труда, социального партнерства как инструмента гармонизации отношений труда и капитала, социальных гарантий.

Несмотря на непростую финансово-экономическую ситуацию в 2016 году, проводимые правительством мероприятия позволили сохранить положительные тенденции в социально-демографической ситуации, занятости населения, повысить размеры оплаты труда ключевых категорий работников учреждений здравоохранения, образования, культуры, социального обслуживания и науки.

По ряду показателей социально-экономического развития страны удалось обеспечить положительные результаты, создана нормативно-правовая база для последующих, более активных действий по повышению качества жизни граждан. Однако, снижение основных показателей развития экономики и инвестиционной активности из-за падения цен на энергоносители и экономических санкций, введенных в отношении России, привело к падению уверенности бизнес-сообщества, ослаблению рубля и росту инфляции. Последнее обстоятельство повлекло за собой снижение реальных денежных доходов населения.

Анализ последних исследований и публикаций. В 2016 году были приняты решения, позволившие увеличить минимальный размер оплаты труда (далее - МРОТ) на 25,7%. Федеральным законом от 2 июня 2016 г. № 164-ФЗ «О внесении изменения в статью 1 Федерального закона «О минимальном размере оплаты труда» с 1 июля 2016 г. МРОТ повышен на 21% и установлен в размере 7500 рублей в месяц. Федеральный закон от 19 декабря 2016 г. № 460-ФЗ «О внесении изменения в статью 1 Федерального закона «О минимальном размере оплаты труда» предусматривает увеличение с 1 июля 2017 г. МРОТ на 4% до 7800 рублей, что составляет около 70% от величины прожиточного минимума трудоспособного населения в целом по Российской Федерации (рис. 1) [1,2,3].

Цель статьи – охарактеризовать перспективы развития государственной политики в сфере оплаты труда.

Изложение основного материала исследования. Повышение МРОТ будет способствовать снижению численности низкооплачиваемых работников, заработная плата которых за полностью отработанную норму рабочего времени ниже прожиточного минимума трудоспособного населения, усилению мотивации труда, росту его производительности.

В 2016 году осуществлялись меры по повышению заработной платы отдельных категорий работников бюджетной сферы, определенных Указами Президента Российской Федерации.

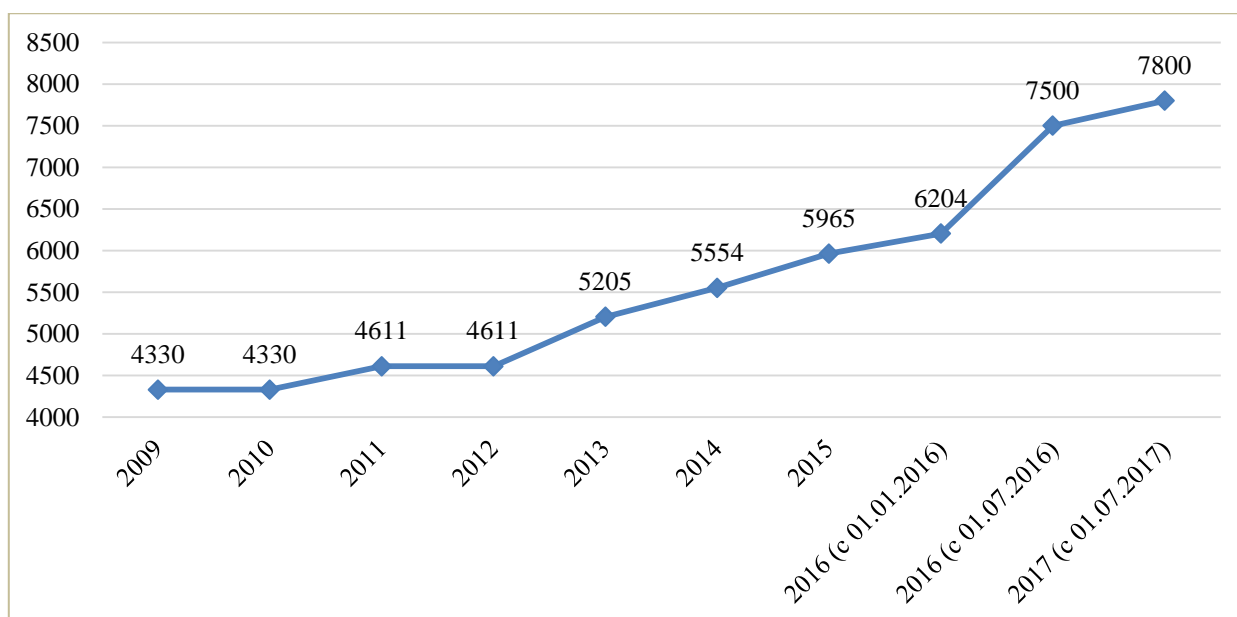

Рис. 1. Динамика изменения величины МРОТ в РФ за 2009-2017 гг., руб.

Источник: обобщено автором на основании [13]

Начиная с 2016 года, реализуется III этап (2016 – 2018 годы) Программы поэтапного совершенствования системы оплаты труда в государственных (муниципальных) учреждениях на 2012 - 2018 годы, утвержденной распоряжением Правительства Российской Федерации от 26 ноября 2012 г. № 2190-р, включающий:

- обеспечение мониторинга и методического обеспечения работы субъектов Российской Федерации по обеспечению доступности объектов социальной инфраструктуры для населения;

- продолжение работы по оптимизации структуры заработной платы в части увеличения доли условно-постоянной части с учетом Единых рекомендаций по установлению на федеральном, региональном и местном уровнях систем оплаты труда работников государственных и муниципальных учреждений;

- продолжение работы по внедрению «эффективного контракта» на уровне государственных (муниципальных) учреждений, а также по разработке и внедрению профессиональных стандартов;

- при проведении мероприятий по оптимизации сети, заблаговременного проведения разъяснительной работы в трудовых коллективах и среди населения на соответствующих территориях;

- обеспечение мониторинга оценки

достижения целевых показателей, установленных отраслевыми «дорожными картами», а также неснижения номинального уровня и своевременности выплаты заработной платы работникам бюджетных учреждений;

- обеспечение в 2018 году достижения целевых значений соотношения средней заработной платы работников, повышение оплаты труда которых предусмотрено Указами Президента Российской Федерации, к среднемесячной начисленной заработной плате наемных работников в организациях, у индивидуальных предпринимателей и физических лиц (среднемесячному доходу от трудовой деятельности) [10].

Обзор среднемесячной заработной платы в странах СНГ и других странах мира в 2016 году показывает, что в России уровень заработной платы, составляющий 450 долл. США, ниже таких стран как Грузия, Румыния, Турция, Словакия, Чили, Эстония, Греция, Польша, но выше, чем в Казахстане, Беларуси, Азербайджане, Украине и т.д. Самый высокий уровень заработной платы наблюдается в таких странах как Норвегия (4650 долл. США), США (4460 долл. США), Германия (4150 долл. США), Япония (4100 долл. США), Южная Корея (2560 долл. США) (рис. 2).

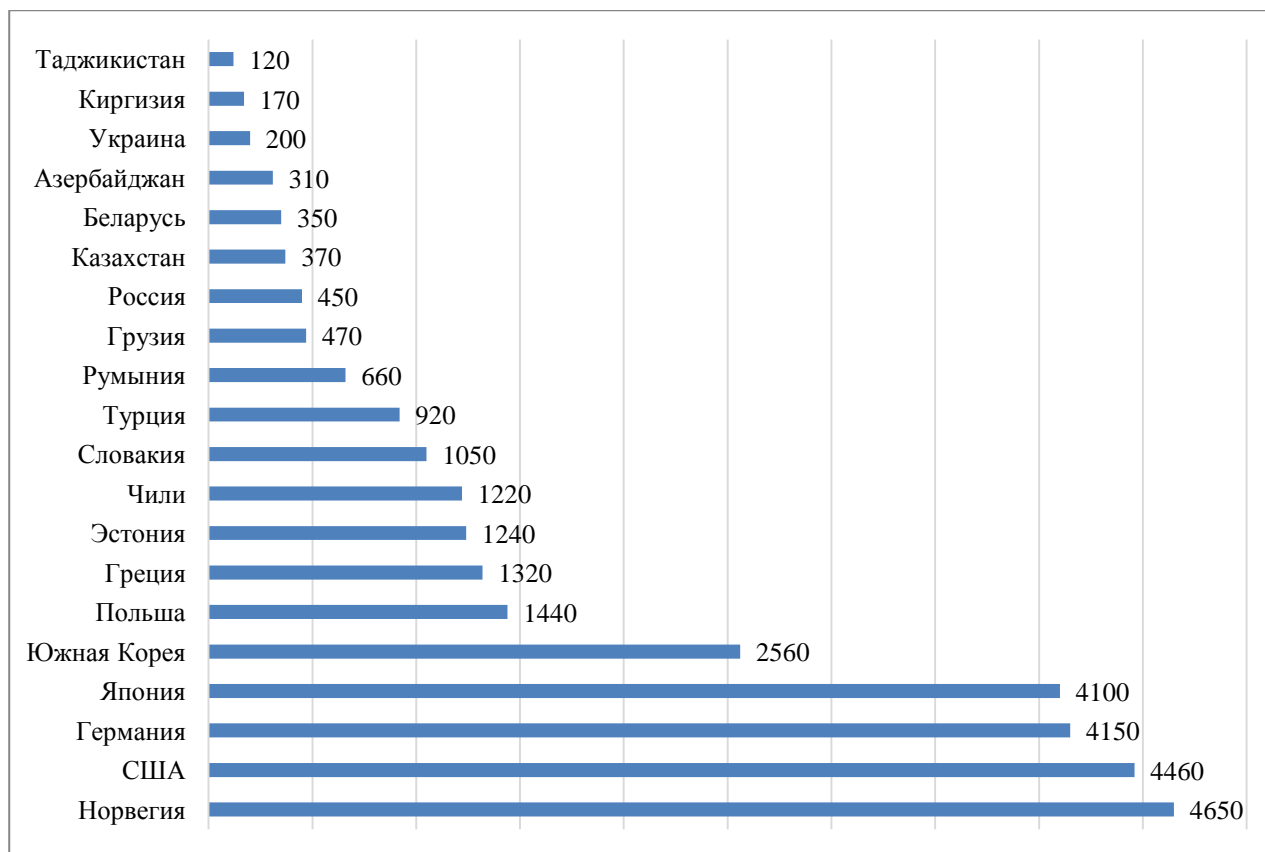

Рис. 2. Обзор среднемесячной заработной платы в странах СНГ и других странах мира в 2016 году, долл. США

Источник: обобщено автором на основании [13]

Среднемесячная заработная плата в России в 2016 году составила 36,2 тыс.руб. Ниже данного уровня заработная плата опустилась в таких федеральных округах как Южный, Северокавказский, Приволжский и Сибирский федеральный округ. Самый высокий уровень среднемесячной заработной платы согласно данным Росстата составил

43,78 тыс.руб. в Центральном федеральном округе (табл. 1).

Среднемесячная номинальная начисленная заработная плата работников по полному кругу организаций в целом по экономике Российской Федерации ежегодно увеличивается (рис. 3).

Таблица 1

Среднемесячная заработная плата по федеральным округам России в 2016 году

Федеральные округа Российской Федерации	Среднемесячная заработная плата, тыс. рублей
Российская Федерация	36,20
Центральный федеральный округ	43,78
Северо-Западный федеральный округ	39,16
Южный федеральный округ	25,08
Северокавказский федеральный округ	20,46
Приволжский федеральный округ	25,08
Уральский федеральный округ	39,16
Сибирский федеральный округ	30,03
Дальневосточный федеральный округ	39,16

Источник: обобщено автором на основании [13]

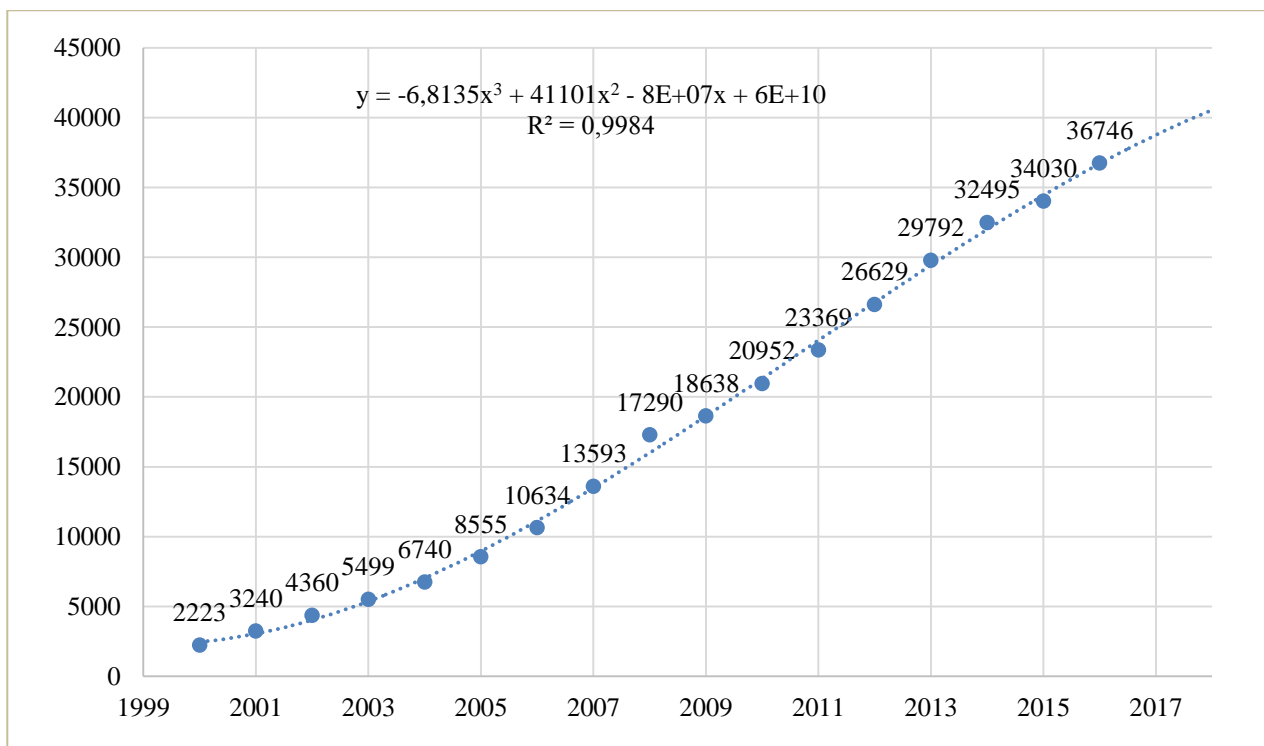

Рис. 3. Среднемесячная номинальная начисленная заработная плата в целом по экономике Российской Федерации в 2000-2016 гг., руб.

Источник: обобщено автором на основании [13]

В 2016 году она составила 36746 руб., что на 8% выше уровня 2015 года. Построив полиномиальную линию тренда 3-й степени, получили уравнение с величиной достоверности $R^2 = 0,9984$, что позволяет с высокой точностью прогнозировать уровень среднемесячной заработной платы на ближайшие 2 года.

В 2016 году среднемесячная номинальная заработная плата в образовании выросла на 4,3% (составила 28094 рубля или 76,5% к средней заработной плате по России), в культуре и искусстве - на 5,7% (составила 31079 рублей или 84,6% к средней заработной плате по России), здравоохранении - на 6,2% (составила 30992 рубля или 84,3% к средней заработной плате по России), предоставлении социальных услуг - на 4,3% (составила 23955 рублей или 65,2% к средней заработной плате по России), в сфере научных исследований и разработок на 9,6% (составила 64054 рубля или 174,3% к средней заработной плате по России).

По оценке Росстата, в 2016 году достигнуты целевые показатели соотношения заработной платы по педагогическим работникам дошкольных

образовательных учреждений к средней заработной плате в общем образовании (100%) в 71 регионе (в том числе в 33 регионах с учетом 5% отклонения). Более чем на 5% не достигнут целевой показатель по педагогическим работникам дошкольных образовательных учреждений в 14 регионах, что обусловлено структурными изменениями и более высокими темпами роста заработной платы в общем образовании, а также увеличением численности работников на 2,1% к 2015 г. в связи с решением задач по обеспечению доступности дошкольного образования.

По педагогическим работникам дополнительного образования детей достигнуты целевые показатели соотношения заработной платы к средней заработной плате учителей (90%) в 48 регионах (в том числе в 30 регионах с учетом 5% отклонения); по преподавателям и мастерам производственного обучения образовательных учреждений среднего профессионального образования достигнуты целевые показатели соотношения заработной платы к среднемесячному доходу от трудовой деятельности (90%) в 84 регионах (в том числе в 4 регионах с учетом

5% отклонения); по преподавателям образовательных учреждений высшего профессионального образования целевые показатели соотношения заработной платы к среднемесячному доходу от трудовой деятельности (150%) достигнуты в 78 регионах (в том числе в 3 регионах с учетом 5% отклонения).

По врачам достигнуты целевые показатели соотношения заработной платы к среднемесячному доходу от трудовой деятельности (159,6%) в 70 регионах (в том числе в 17 регионах с учетом 5% отклонения); по среднему медицинскому персоналу достигнуты целевые показатели соотношения заработной платы к среднемесячному доходу от трудовой деятельности (86,3%) в 78 регионах (в том числе в 12 регионах с учетом 5% отклонения); по младшему медицинскому персоналу целевые показатели соотношения заработной платы к среднемесячному доходу от трудовой деятельности (70,5%) достигнуты в 22 регионах (в том числе в 12 регионах с учетом 5% отклонения).

По работникам учреждений культуры достигнуты целевые показатели соотношения заработной платы к среднемесячному доходу от трудовой деятельности (82,4%) в 39 регионах (в том числе в 13 регионах с учетом 5% отклонения).

Показатели заработной платы в 2017 году составят по работникам учреждений культуры 90%, педагогическим работникам учреждений дополнительного образования детей, педагогам и мастерам производственного обучения учреждений среднего профессионального образования - 95%. С начала 2018 года у этих категорий планируется соотношение средней заработной платы на уровне 100% к среднемесячному доходу от трудовой деятельности по региону.

Показатели заработной платы преподавателей вузов, научных работников, врачей с 1 октября 2017 г. составят 180%, среднего и младшего медицинского персонала 90% и 80%, а начиная с 1 января 2018 г. – соответственно 200% и 100%.

В целях реализации постановления Правительства Российской Федерации, утвержденных постановлением Правительства Российской Федерации от 26 декабря 2015 г. № 1449 «О порядке

разработки, корректировки, осуществления мониторинга и контроля реализации планов деятельности федеральных органов исполнительной власти, руководство деятельностью которых осуществляет Правительство Российской Федерации» утвержден План деятельности Министерства труда и социальной защиты Российской Федерации на 2016 год и плановый период до 2021 года [5].

Приоритетные задачи Министерства труда и социальной защиты РФ на 2017 год определены Планом деятельности Министерства на 2016 год и плановый период до 2021 года, документах стратегического планирования, важнейших поручениях Президента Российской Федерации и Правительства Российской Федерации, а также в государственных программах Российской Федерации «Содействие занятости населения» (новая редакция утверждена постановлением Правительства Российской Федерации от 15 апреля 2014 г. № 298), «Социальная поддержка граждан» (новая редакция утверждена постановлением Правительства Российской Федерации от 15 апреля 2014 г. № 296), «Доступная среда» на 2011-2020 гг. (утверждена постановлением Правительства Российской Федерации от 1 декабря 2015 г. № 1297) [6,7,8].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проанализируем ход реализации государственной социальной политики в сфере оплаты труда на примере Чувашской Республики. Среднедушевые денежные доходы населения Чувашской республики в 2016 г. составили 264660,3 млн. рублей или 96,4% к соответствующему периоду предыдущего года, при этом реальные располагаемые денежные доходы населения составили 90,5%. В сложившихся экономических условиях в Чувашии, как и в целом по России, наблюдается снижение денежных доходов населения. Во всех субъектах Приволжского федерального округа в январе-ноябре 2016 г. не достигнут уровень соответствующего периода прошлого года по реальным располагаемым денежным доходам населения. При этом наименьший уровень показателя отмечен в Пермском крае (77,2%).

Ежегодно педагогические работники становятся лауреатами премии Президента России, грантов и премий Главы Чувашии (с 2006 года государственную поддержку из

федерального бюджета получили 519 учителей, из республиканского - 528 педагогов).

Ежегодно молодые люди становятся лауреатами стипендий за особую творческую устремленность. В 2017 году стипендии получают 27 молодых педагогов.

В ходе реализации Государственной программы «Содействие занятости населения» по цели «Достойный труд, справедливая заработная плата» в области заработной платы необходимо обеспечить выполнение следующих приоритетных задач:

1. Разработка законопроекта о повышении минимального размера оплаты труда до прожиточного минимума трудоспособного населения.

2. Завершение работы по внедрению «эффективного контракта» на уровне государственных (муниципальных) учреждений в рамках реализации III этапа (2016 - 2018 годы) Программы поэтапного совершенствования системы оплаты труда в государственных (муниципальных) учреждениях на 2012 - 2018 годы [10].

3. Проведение мониторинга оценки достижения целевых показателей, установленных Планом мероприятий «дорожной картой» «Обеспечение эффективного контроля за своевременной выплатой заработной платы в субъектах Российской Федерации».

4. Усиление взаимодействия органов Федеральной службы по труду и занятости с органами прокуратуры, территориальными правоохранительными и налоговыми органами, отделениями внебюджетных фондов по вопросам погашения задолженности по заработной плате.

Литература

1. Федеральный закон от 19.12.2016 № 460-ФЗ "О внесении изменения в статью 1 Федерального закона "О минимальном размере оплаты труда".

2. Федеральный закон "О внесении изменения в статью 1 Федерального закона "О минимальном размере оплаты труда" от 02.06.2016 № 164-ФЗ.

3. Федеральный закон "О минимальном размере оплаты труда" от 19.06.2000 № 82-ФЗ.

4. Постановление Правительства РФ от 10.12.2016 N 1339 "О внесении изменений в некоторые акты Правительства Российской Федерации".

5. Постановление Правительства РФ от 26 декабря 2015 г. N 1449 "О порядке разработки, корректировки, осуществления мониторинга и контроля реализации планов деятельности федеральных органов исполнительной власти, руководство деятельностью которых осуществляет Правительство Российской Федерации".

6. Постановление Правительства РФ от 01.12.2015 N 1297 (ред. от 31.03.2017) "Об утверждении государственной программы Российской Федерации "Доступная среда" на 2011 - 2020 годы".

7. Постановление Правительства РФ от 15.04.2014 N 298 (ред. от 30.03.2017) "Об утверждении государственной программы Российской Федерации "Содействие занятости населения".

8. Постановление Правительства РФ от 15.04.2014 N 296 (ред. от 31.03.2017) "Об утверждении государственной программы Российской Федерации "Социальная поддержка граждан".

9. Постановление Правительства РФ от 29.01.2013 N 56 (ред. от 06.12.2013) "Об утверждении Правил исчисления величины прожиточного минимума на душу населения и по основным социально-демографическим группам населения в целом по Российской Федерации".

10. Распоряжение Правительства РФ от 26 ноября 2012 г. № 2190-р О программе поэтапного совершенствования системы оплаты труда в государственных (муниципальных) учреждениях на 2012 – 2018 гг.

References

1. Federal Law of December 19, 2016 № 460-FZ "On Amending Article 1 of the Federal Law" On Minimum Wage. "

2. The Federal Law "On Amending Article 1 of the Federal Law" On the Minimum Amount of Remuneration of Labor "dated 02.06.2016 № 164-FZ.

3. The Federal Law "On the Minimum Amount of Remuneration of Labor" of June 19, 2000 № 82-FZ.

4. Resolution of the Government of the Russian Federation of 10.12.2016 № 1339 "On Amending Certain Acts of the Government of the Russian Federation".

5. Decree of the Government of the Russian Federation of December 26, 2015 № 1449 "On the procedure for the development, adjustment, monitoring and control of the implementa-

tion of the plans of the federal executive bodies, whose activities are carried out by the Government of the Russian Federation."

6. Decree of the Government of the Russian Federation of December 1, 2015 № 1297 (as amended on March 31, 2017) "On approval of the state program of the Russian Federation" Affordable Environment "for 2011-2020."

7. Decree of the Government of the Russian Federation of April 15, 2014 № 298 (as amended on March 30, 2017) "On approval of the state program of the Russian Federation" Promotion of employment of the population".

8. Decree of the Government of the Russian Federation of April 15, 2014 № 296 (as amended on March 31, 2017) "On approval of the

state program of the Russian Federation" Social support of citizens".

9. Decree of the Government of the Russian Federation of 29.01.2013 № 56 (Edited on 06.12.2013) "On approval of the Rules for the calculation of the subsistence minimum per capita and for the main socio-demographic groups of the population as a whole for the Russian Federation."

10. The Order of the Government of the Russian Federation of November 26, 2012 № 2190-r On the program for the phased improvement of the wage system in state (municipal) institutions for 2012-2018.

Ільїна К. А.

Перспективи розвитку державної політики в сфері оплати праці

В останні роки були прийняті рішення, що дозволили збільшити мінімальний розмір оплати праці працівників і визначити напрямки щодо подальшого вдосконалення державної соціальної політики. У статті досліджена динаміка зміни середньомісячної номінальної нарахованої заробітної плати працівників по повному колу організацій в цілому по економіці Російської Федерації в 2000-2016 рр., Зміни величини мінімальний розмір оплати праці в Росії за 2009-2017 рр., Наведено огляд середньомісячної заробітної плати в країнах СНД та інших країнах світу, середньої заробітної плати в регіонах Росії в 2016 році. Також визначені пріоритетні завдання розвитку державної політики у сфері оплати праці.

Ключові слова: мінімальний розмір оплати праці, заробітна плата, прожитковий мінімум, ринок праці, соціальна політика.

Иulina E.

The prospects of the state policy development in the field of labor payment

In recent years, decisions have been taken to increase the minimum wage for employees and to identify areas for further improvement of state social policy. The article examines the dynamics of changes in the average monthly nominal wage of employees for a full range of organizations in the overall economy of the Russian Federation in 2000-2016, changes in the value of the minimum wage in Russia in 2009-2017, provides an overview of the average monthly wages in countries CIS and other countries of the world, average wages in the regions of Russia in 2016. Priority tasks of development of the state policy in the sphere of labor remuneration are also determined.

Key words: minimum wage, salary, subsistence minimum, labor market, social policy..

Рецензент: Нусратуллин В. К. – доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научной работе Института экономики и социологии Уфимского центра Российской Академии наук, г. Уфа, Российская Федерация.

Reviewer: Nusratullin V. – Professor, Ph.D. in Economics, Deputy Director for Research of the Institute of Economics and Sociology, Ufa Centre of the Russian Academy Sciences, Ufa, Russian Federation.

e-mail: nvk-ufa@rambler.ru

*Стаття надійшла до редакції
18.03.2018 р.*

ОПТИМИЗАЦИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье изложены основные современные принципы реформирования пенсионной системы Российской Федерации. Проанализированы финансовые ресурсы пенсионных фондов России и Республики Коми за 2010-2016 гг. по официальным данным Росстата. Определены несоответствия, специфика и проблематика формирования доходов и расходов бюджетов данных фондов. Рассмотрены основные этапы реформирования пенсионной системы. Обозначены основные проблемы перспективного развития системы пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: пенсионный фонд, доходы, расходы, дефицит бюджета, межбюджетные трансферты, структура бюджета, страховые взносы, страховая и накопительная часть пенсии.

Постановка проблемы. Пенсионное обеспечение является важным звеном в финансовой системе страны. Выполнение поставленных государственных задач по повышению уровня и качества жизни населения, в том роста размера пенсий и увеличения продолжительности жизни, невозможно без оптимизации пенсионной системы страны в целом и её регионов. На протяжении всего периода существования пенсионной системы России существуют проблемы с формированием финансовых ресурсов и сбалансированностью бюджетов пенсионных фондов её территорий. Необходимо определить основные направления реформирования пенсионной системы государства на долгосрочную перспективу.

Анализ последних исследований и публикаций. Источником сведений послужила Единая межведомственная информационно-статистическая система (ЕМИСС) Росстата, официальные публикации Росстата и Комистата, официальная отчётность Пенсионного фонда Республики Коми.

Вопросам финансовых ресурсов государственных внебюджетных фондов посвящено множество публикаций отечественных и зарубежных авторов. Однако данная проблематика на региональном уровне освещена недостаточно. Частично эти вопросы затрагиваются в работах исследователей Республики Коми: Ю.А. Гаджиева, В.И. Аكوпова, М.М. Стырова, Т.А. Найденовой, Е.А. Бадониной, И.Н. Швецово́й.

Анализ публикаций, посвященных пенсионному обеспечению в России, в основном был, связан с вопросами финансирования доходов и эффективного использования ресурсов фондов. Ключевыми проблемами

пенсионной системы страны в исследованиях последних лет были неустойчивая динамика доходов и расходов, дефицит и разбалансированность бюджетов пенсионных фондов России в целом, а, особенно территориальных.

Цель статьи – проанализировать финансовые ресурсы Пенсионного фонда Республики Коми и России в целом. Выявить основные проблемы пенсионной системы страны и определить основные направления её оптимизации.

Изложение основного материала исследования. Пенсионный фонд своими средствами обеспечивает выплату ежемесячных пособий, пенсий людям которые в силу определенных обстоятельств не могут обеспечить свое проживание, в том числе пенсионеров. Так, средства расходуются на выплаты государственных пенсий, пенсий инвалидам, веным, компенсации пенсионерам, пособий для детей в возрасте от 1,5 до 6 лет и на многие другие социальные цели. Таким образом, определяется его важное социальное значение.

Пенсионные фонды имеют доходную базу и направления расходов, расписанные в виде бюджета. Доходы пенсионного фонда формируются из следующих источников:

- страховых взносов работодателей;
- страховых взносов граждан, занимающихся индивидуальной трудовой деятельностью;
- страховых взносов иных граждан;
- ассигнований из госбюджета;
- добровольных взносов.

Расходы пенсионного фонда направляются на следующие цели:

- выплату государственных пенсий;

- выплату пособий по уходу;
- оказание органами социальной защиты населения материальной помощи престарелым и нетрудоспособным;
- финансовое и материально-техническое обеспечение деятельности ПФ.

Основной источник формирования доходов ПФ – страховые платежи. Ставка страховых платежей в пенсионные фонды различна в различных странах. Она определяется национальным законодательством и колеблется от 10 до 30%. При расчете облагаемой взносами в ПФ доходной базы предусматривается исключение некоторых доходов и выплат [7].

Пенсионное обеспечение населения в различных формах на протяжении многих веков играло важную роль в разных странах, но системный характер оно начало приобретать лишь в конце XIX – начале XX в. С тех пор и по сегодняшний день в большинстве стран мира продолжается непрерывный процесс эволюции пенсионных систем. За это время сформировалась общепринятая классификация с делением двух основных типов пенсионных систем: распределительная (пенсионные отчисления идут на текущие пенсионные выплаты) и накопительная (пенсионные отчисления формируются на индивидуальных счетах и инвестируются в различные активы на финансовом рынке, а инвестиционный доход увеличивает итоговую пенсию) [8, с. 259].

В чистом виде накопительная и распределительная модели редко присутствуют в

мировой практике, равно как и модель, в которой одновременно присутствовали бы и обязательная, и добровольная накопительная части. Среди стран ОЭСР такая комбинация существует только в Норвегии. В этой стране управлением пенсионными средствами занимается пенсионный фонд, подчинённый Министерству финансов [1, с. 283].

Основной принцип организации государственных пенсионных фондов – солидарность поколений. Важное принципиальное отличие негосударственной пенсионной системы от государственной состоит в том, что здесь не применяется принцип солидарности поколений, а действует принцип долгосрочного индивидуального накопления пенсий.

Принцип солидарности доходов означает распределительный характер выплаты пенсий. Накопительный принцип означает, что получающий пенсию должен сам накопить ее. При наступлении пенсионного возраста участник негосударственного ПФ может сам начать получать ее сразу или по частям (по своему усмотрению). В фондах с установленными выплатами в момент заключения договора фиксируется размер будущей пенсии.

Для выявления проблем пенсионной системы страны и Республики Коми проведём краткий анализ динамики и балансовых взаимосвязей основных показателей. За период 2010-2016 гг. общий тренд изменения доходной и расходной части бюджета Пенсионного фонда России и Республики Коми имел схожую динамику (рис. 1).

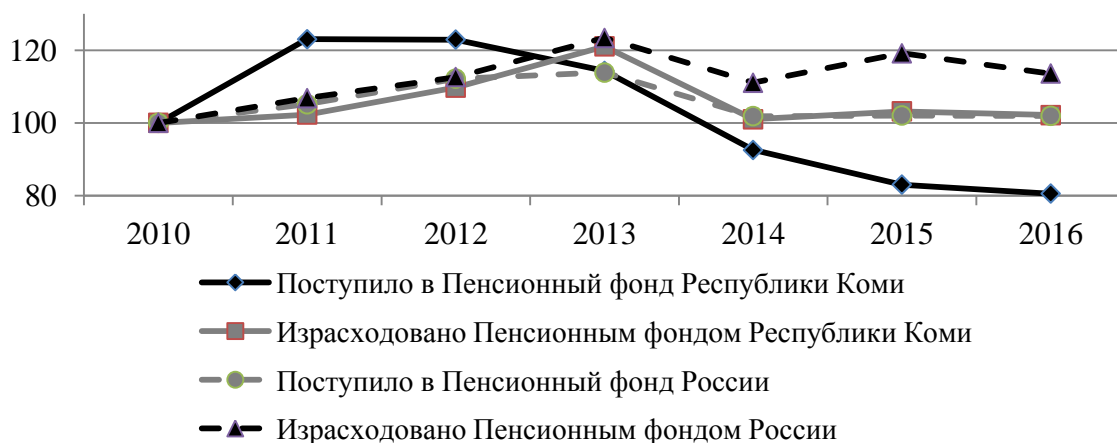

Рис. 1 Динамика поступления и расходования средств Пенсионного фонда России и Республики Коми за 2010-2016 гг. (в сопоставимой оценке в % к 2010 г.)

Источник: разработано автором на основе [5]

В реальном измерении (проиндексированные на уровень инфляции) начиная с 2012 г. доходы Пенсионного фонда Республики Коми имели устойчивую отрицательную динамику и в 2016 г. относительно 2010 г. снизились на 19,5%. Между тем расходы на протяжении исследуемого периода, за исключением 2014 г., увеличивались – за исследуемый период на 2,2%. Только этот факт уже говорит о явных балансовых диспропорциях в Фонде региона.

Изменение доходов и расходов Пенсионного фонда РФ имело более благополучную динамику. Однако и здесь наблюдались

некоторые перекосы. Так, если расходы за 2011-2016 гг. в реальном измерении увеличились на 13,6%, то доходы – только на 1,9%.

Особенностью финансирования Пенсионного фонда Республики Коми является то, что отчислений работодателей не хватает для выплат текущих пенсий пенсионерам региона. Значительная доля на покрытие дефицита бюджета приходится на трансферты из Федерального бюджета России, величина которых росла практически каждый год и в 2016 г. достигла 51,3% (рис. 2).

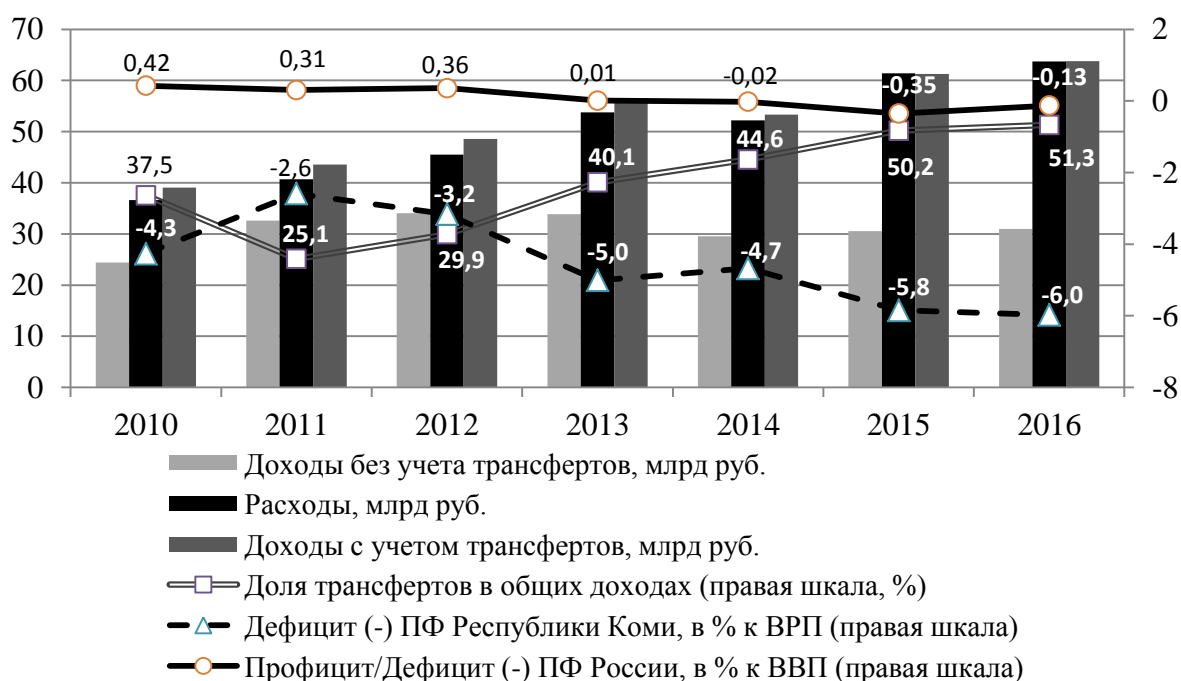

Рис. 2. Поступление и расходование средств Пенсионного фонда в Республике Коми за 2010-2016 гг.

Источник: разработано автором на основе [5]

В результате за исследуемый период фактический дефицит бюджета Пенсионного фонда Республики Коми в 2016 г. достиг своего максимального значения – 32,7 млрд руб. или 6% к ВРП.

В 2014 г. возникли проблемы и в финансовых ресурсах Пенсионного фонда РФ, когда возник дефицит бюджета, который в 2015 г. был максимальным – 543,6 млрд руб. или 0,35% к ВВП. В 2016 г. данный дисбаланс хоть и снизился почти в 3 раза, но, по-прежнему, остаётся высоким.

Для выявления особенностей реформирования пенсионной системы в России проанализируем основные этапы изменений. Не успев образоваться, Пенсионный фонд

России, начиная с 1994 г. начал реформироваться и продолжает это делать до сих пор. С увеличением продолжительности жизни пенсионеров, большинство стран столкнулись с дефицитом пенсионной системы, построенной исключительно на принципах перераспределения средств между поколениями (солидарный принцип) [4]. Представители Всемирного банка в рамках реформирования национальных пенсионных систем предлагали введение обязательного накопительного элемента – накопительных пенсий. В течение ряда лет представители Всемирного банка, Международной организации труда и Международной организации социального обеспечения спорили о соотноше-

нии накопительных и перераспределительных элементов в системе пенсионного обеспечения.

Основной угрозой существования накопительной пенсии является цикличность развития экономики, когда накопления будут обесцениваться за счет переоценки рыночной стоимости ценных бумаг. Участники накопительной пенсионной системы будут беззащитны перед «рыночным риском» и инфляцией. Солидарная же пенсионная система финансируется за счет отчислений (налогов, страховых взносов) трудоспособного населения. В условиях инфляции и роста экономики повышается номинальный размер заработной платы и, соответственно, совокупные отчисления в пенсионную систему. Индексация пенсий осуществляется за счет увеличения совокупных отчислений работающего населения.

Распределительно-накопительная модель пенсионной системы РФ просуществовала с 2002 по 2014 гг. В структуре доходов Пенсионного фонда Республики Коми до 2014 г. взносы на накопительную часть пенсии занимали 10-12%. В связи с введением Правительством РФ моратория на накопительную часть пенсии в пользу страховой, с 2014 г. их выплата прекратилась, а до этого момента её удельный вес находился в пределах 7-7,5%.

Причиной моратория явилось ухудшение за последние годы внешнеэкономической ситуации и кризис внутренней экономики. Государством были обозначены ориентиры на оптимизацию расходов, повышение сбалансированности и прозрачности пенсионной системы.

Основополагающим элементом в пенсионной системе являются отчисления работодателей на страховые взносы любого государства. В Республике Коми доля страховых взносов для финансирования пенсий увеличилась с 67,3% в 2010 г. до 99,8% в 2016 г.

Ставки по этому виду налога в современной России в зависимости от экономической ситуации периодически меняются. Так, с 1 января 2001 г. в Российской Федерации был введен единый социальный налог, зачисляемый в государственные внебюджетные фонды (Пенсионный фонд РФ, Фонд социального страхования РФ, Фонды обязательного медицинского страхования РФ).

Действовавшая до 1 января 2010 г. шкала предусматривала максимальную налоговую ставку (26%) в тех случаях, когда налоговая база на каждое физическое лицо составляла до 280000 руб. в год. Однако во многих компаниях с ростом номинальных зарплат порог этот стал преодолимым.

Согласно закона N212-ФЗ совокупная величина страховых тарифов составила 34% и применялась с 1 января 2011 г. (в 2010 г. – 26%) [9].

Структура тарифов выглядела следующим образом: Пенсионный фонд РФ (ПФРФ) – 26%; Фонд социального страхования (ФСС) – 2,9%; Федеральный фонд обязательного медицинского страхования (ФФОМС) – 2,1%; Территориальный фонд обязательного медицинского страхования (ТФОМС) – 3%.

Позже в 2012 году страховые взносы были снижены на 4% и распределились следующим образом: ФСС – 2,9%; Пенсионный – 16% и 6%; ФФОМС – 5,1%.

С 1 января 2015 года в России введён новый порядок формирования пенсионных прав граждан и начисления пенсии в системе обязательного пенсионного страхования. Установлено, что права на страховую пенсию будут учитываться в пенсионных коэффициентах (баллах), исходя из уровня заработной платы (уплаченных с нее страховых взносов), стажа и возраста выхода на пенсию [11, с. 159].

Однако, как показывает анализ рис. 1 и 2, реформирование пенсионной системы государства существенных улучшений не принесло. Подтверждением тому являются и данные графика на рис. 3.

В условиях старения населения, изменяется соотношение трудоспособных и пенсионеров. Суммарных отчислений становится недостаточно для сохранения уровня пенсий, их размер снижается за счет «запаздывающей» индексации и коэффициент замещения (отношение размера пенсии к размеру заработной платы) снижается.

В соответствии с международными стандартами достойный уровень материального обеспечения пенсионера характеризуется коэффициентом замещения утраченного заработка (соотношение средней пенсии к средней зарплате) не менее 40 % [6, с. 173]. По результатам анализа динамики показателя коэффициента замещения, отставание нашей страны не выглядит столь критич-

ным. Однако тенденция к росту в 2015 г. была обусловлена макроэкономическими причинами, происходящими в стране под влиянием последствий экономического кризиса (снижением темпов роста заработной платы), а также проведением валоризации и установлением социальных доплат до уровня

прожиточного минимума пенсионера. К тому же, по прогнозам актуариев, солидарный коэффициент замещения для пенсии по старости снизится в 2030 г. до 26,7 % [10, с. 15].

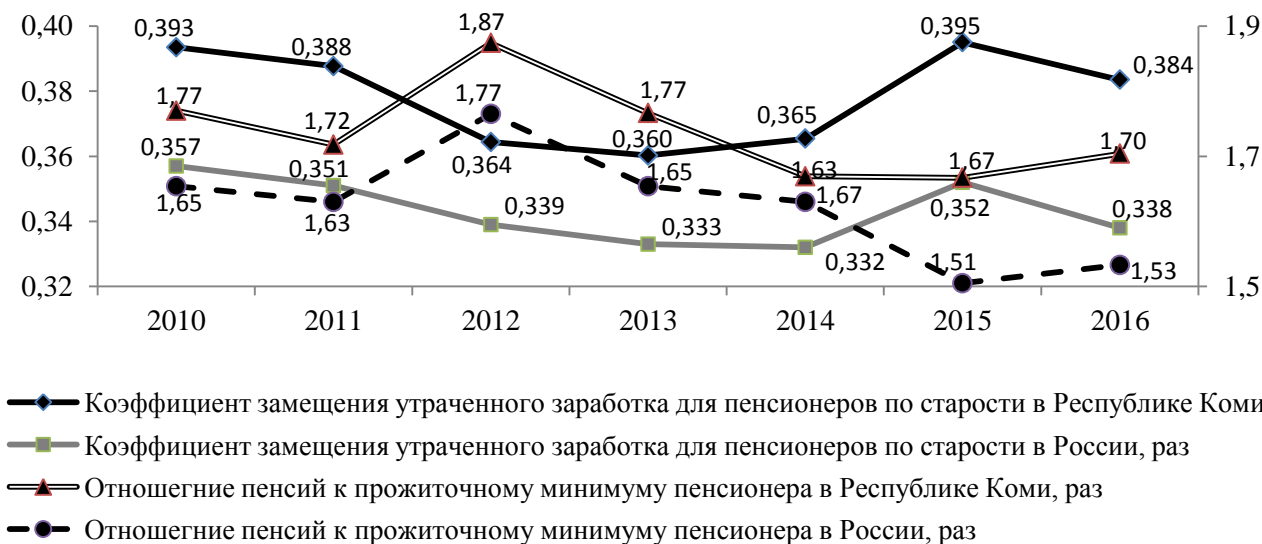

Рис. 3 Основные индикаторы благополучия пенсионной системы.

Источник: разработано автором на основе [5]

Данные рис. 3 показывают, что коэффициент замещения утраченного заработка для пенсионеров по старости в Республике Коми и в целом по России имеет одинаковый тренд. За счёт удорожающего эффекта северных коэффициентов данный показатель в Республике Коми по сравнению с Россией в целом значительно выше – в среднем за исследуемый период на 3,5 процентных пунктов.

Однако, невозможно сопоставить современные условия функционирования российской пенсионной системы и систем ряда развитых европейских государств. Преждевременно заботиться об обеспечении коэффициента замещения, соответствующего международным требованиям, пока уровень заработной платы в стране не идет ни в какое сравнение с уровнем заработных плат большинства европейских граждан [3, с. 16].

Так, по данным исследователя J. Stalebrink по состоянию на 2013 г. коэффициент замещения в странах ЕС составлял 0,576, ОЭСР – 0,679, в Чехии – 0,827, в США – 0,761, в Испании – 0,739, в Канаде – 0,731 [2].

Следующим важным показателем уровня материального обеспечения пенсионера является соотношение среднего разме-

ра пенсий по стране к установленному прожиточному минимуму пенсионера. Прогнозы актуариев, составленные до проведения реформы, не внушают оптимизма и в отношении этого показателя.

По мнению некоторых специалистов одной из основных целей развития пенсионной системы является обеспечение среднего размера трудовой пенсии по старости не менее 2,5-3 прожиточных минимумов пенсионера [12, с. 272].

Показатель отношения пенсий к прожиточному минимуму за 2010-2016 гг. имел равнонаправленную динамику, где как по России в целом, так и в Республике Коми данный индикатор имел максимальное значение (см. рис. 3). Далее этот показатель периодически менялся и в 2016 г. составил по России в целом 1,53 раза, по Республике Коми – 1,7 раза.

Очевидно, что такая ситуация в пенсионной системе, мягко говоря, не вызывает оптимизма. А с учётом обозначенных ориентиров государства на повышение уровня и качества жизни населения, в том числе и за счёт существенного повышения размера пенсий, необходима кардинальная оптимизация всей пенсионной системы России.

На современном этапе для решения задач по оптимизации пенсионной системы основными векторами реализации долгосрочной пенсионной реформы должны стать:

– развивать систему пенсионного обеспечения смешанного типа, делая упор на распределительную и обязательную накопительную часть с постепенным внедрением и развитием добровольно-накопительного элемента;

– формирование и контроль государственных и муниципальных заемных инструментов финансовых рынков для достижения сбалансированности федерального и региональных пенсионных бюджетов;

– реформирование института досрочных пенсий;

– совершенствование системы управления обязательным пенсионным страхованием;

– регулирование и мониторинг работы самих пенсионных фондов с целью снижения рисков.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проведенный краткий анализ состояния бюджета Пенсионного фонда Республики Коми выявил его несбалансированность и крайне неустойчивую структуру. Как и прежде, доходная часть бюджета не покрывает обязательств государства по пенсионному обеспечению населения от собственных источников финансирования, в частности, от страховых взносов работодателей. Основная нагрузка на устранение дефицита бюджета Пенсионного фонда Республики Коми возлагается на Федеральный бюджет РФ.

Выявленные проблемы на всех этапах реформирования позволили определить основные направления оптимизации пенсионной системы страны. Причём по мере изменения условий пенсионного обеспечения будет требоваться постоянное его совершенствование, в противном случае общество столкнется с серьезными социальными проблемами.

Литература

1. *Rozanov A.* Public pension fund management: best practice and international experience / A. Rozanov // *Asian Economic Policy Review*. – 2015. – № 10. – P. 275–295.

2. *Stalebrink J.* Public pension funds and assumed rates of return: an empirical examination of public sector defined benefit pension plans / J. Stalebrink // *American review of public administration*. – 2014. – № 1(44).

3. *Барбашова С.А.* Реформирование пенсионной системы РФ на современном этапе / С. А. Барбашова, И. С. Соколова, Е. М. Щербаков // *Вестник НГИЭИ*. – 2016. – №7 (62).

4. Доклад Всемирного банка «Предупреждение всемирного кризиса старения». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/>

5. Единая межведомственная информационно-статистическая система Росстата. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.fedstat.ru>.

6. *Мосейко В.В.* Пенсия в условиях современной социально ориентированной рыночной экономики / В.В. Мосейко // *Вестн. Том. гос. ун-та*. – 2009. – № 318.

7. Пенсионный фонд. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.grandars.ru/student/finansy/pensionnyy-fond.html>.

8. *Пудовкин А. В.* Мировой опыт использования добровольных и обязательных накопительных пенсионных систем: уроки для России / А.В. Пудовкин // *Вестник МГИМО*. – 2016. – №3 (48).

9. Федеральный закон от 24.07.2009 № 212-ФЗ (ред. от 03.07.2016) "О страховых взносах в Пенсионный фонд Российской Федерации, Фонд социального страхования Российской Федерации, Федеральный Фонд обязательного медицинского страхования". – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/document/>

10. *Федотов Д. Ю.* Прогноз развития негосударственных пенсионных фондов России в 2013–2040 гг. В условиях реализации пенсионной реформы / Д.Ю. Федотов // *Известия ИГЭА*. – 2013. – № 5.

11. *Харитонова Ю. Н.* Реформирование пенсионной системы РФ / Ю. Н. Харитонова // *Экономика, социология и право*. – 2015. – №1. – С. 158-161.

12. *Хить Л. В.* Комплексная оценка эффективности пенсионной системы как приоритетное направление социально-экономической политики России / Л.В. Хить // *Теория и практика общественного развития*. – 2011. – № 2. – С. 271–275.

References

1. *Rozanov, A.* (2015). Public pension fund management: best practice and international experience. *Asian Economic Policy Review*, 10: 275-295.
2. *Stalebrink, J.* (2014). Public pension funds and assumed rates of return: an empirical examination of public sector defined benefit pension plans. *American review of public administration*, 1(44).
3. *Barbashova, S. A. & Sokolova, I. S. & Shcherbakov, E. M.* (2016). Reforming the Russian pension system at the present stage. *Vestnik of the NNIII*, 7(62).
4. World Bank report "Preventing the global crisis of aging". Retrieved from: <http://en.wikipedia.org/>
5. Single interdepartmental information and statistical system of Rosstat. Retrieved from: <https://www.fedstat.ru>.
6. *Moseyko V. V.* (2009). Pension in the conditions of modern socially oriented market economy. *The Vestn. Tom. State university*, 318.
7. Pension fund. Retrieved from: <http://www.grandars.ru/student/finansy/pensionnyy-fond.html>.
8. *Pudovkin, A. V.* (2016). World experience in the use of voluntary and mandatory funded pension systems: lessons for Russia. *Bulletin of the Moscow State Institute of International Relations*, 3 (48).
9. Federal Law № 212-FZ of July 24, 2009 (as amended on July 3, 2013) "On insurance contributions to the Pension Fund of the Russian Federation, the Social Insurance Fund of the Russian Federation, the Federal Fund for Mandatory Medical Insurance." Retrieved from: <http://www.consultant.ru/document/>
10. *Fedotov, D. Yu.* (2013). Forecast of development of non-state pension funds of Russia in 2013-2040. In the conditions of the implementation of the pension reform. *Izvestia IGEA*, 5.
11. *Kharitonova, Yu. N.* (2015). Reforming the Russian pension system. *Economics, sociology and law*, 1: 158-161.
12. *Khit, L. V.* (2011). Complex evaluation of the effectiveness of the pension system as a priority direction of the socio-economic policy of Russia. *Theory and practice of social development*, 2: 271-275.

Колечков Д. В.

Оптимізація пенсійної системи в сучасних умовах

У статті викладені основні сучасні принципи реформування пенсійної системи Російської Федерації. Проаналізовані фінансові ресурси пенсійних фондів Росії і Республіки Комі за 2010-2016 рр. за офіційними даними Росстата. Визначені невідповідності, специфіка і проблематика формування доходів і витрат бюджетів даних фондів. Розглянуті основні етапи реформування пенсійної системи. Позначені основні проблеми перспективного розвитку системи пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійний фонд, доходи, витрати, дефіцит бюджету, міжбюджетні трансферти, структура бюджету, страхові внески, страхова і накопичувальна частина пенсії.

Kolechkov D.

Optimization of pension system in modern conditions

In article the basic modern principles of reforming of pension system of the Russian Federation are stated. Financial resources of the Pension Funds of the Russian Federation and the Komi Republic for 2010-2016 according to official figures of Rosstat are analysed. Discrepancies, specifics and a perspective of formation of income and expenses of budgets of data of funds are defined. The main stages of reforming of pension system are considered. The main problems of perspective development of system of provision of pensions are designated.

Key words: pension fund, income, expenses, deficiency of the budget, interbudgetary transfers, structure of the budget, insurance premiums, insurance and investment part of the state pension.

Рецензент: Шихвердієв А. П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна теорія та корпоративне управління» Державного університету Сиктивкар, м. Сиктивкар, Росія.

Reviewer: Shikhverdiyev A. – Professor, Ph.D. in Economics, head of Economic theory and corporate management Department of the Public Educational Institution "Syktyvkar state university", Syktyvkar, Russian Federation.

e-mail: koet@syktsu.ru

*Стаття надійшла до редакції
08.03.2018 р.*

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

В статье представлен экономический анализ движения финансовых ресурсов социальной защиты населения Республики Коми. Рассмотрены состав, структура и динамика доходов и расходов бюджета северного региона. Показано, что на практике создаются неоправданные привилегии некоторым потребителям финансовых ресурсов социальной защиты. Это порождает сильную дифференциацию доходов населения республики. Выявлено, что Стратегия социально-экономического развития Республики Коми на период до 2020 года, направленная на повышение уровня и качества жизни населения и подразумевающая перераспределение финансовых ресурсов системы социальной защиты населения в пользу малоимущих и слабозащищенных граждан, вступает в противоречие с экономической эффективностью как способом действия, обеспечивающим наилучший результат в данной сфере. Предложено основным направлением совершенствования финансового механизма и организационных форм управления системой социальной защиты населения адресное распределение финансовых ресурсов.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, потребители финансовых ресурсов, социальная защита, внебюджетные фонды, социальная политика, социальная помощь, меры социальной поддержки.

Постановка проблемы. В последние годы основной акцент в социальной защите все более переносится на ресурсные возможности экономики регионов. Экономический кризис, социальная нестабильность, спад производства, значительный удельный вес убыточных предприятий, просроченная задолженность по заработной плате, задолженность по налогам, сборам и иным обязательным платежам, сложившаяся в Республике Коми перед бюджетами всех уровней, вызывает необходимость формирования новых подходов к построению финансового механизма системы социальной защиты населения. Особенностью данной системы является увеличение потребности в финансовых ресурсах при их фактической ограниченности. Отсюда возникает необходимость поиска новых источников денежных средств и рационального выбора субъектов социальной защиты с целью получения наибольшего экономического результата с минимально возможными затратами всех необходимых ресурсов.

Проблемы формирования новых подходов к построению финансового механизма системы социальной защиты населения рассмотрены нами как с общетеоретических позиций, так и с позиций методологического обоснования необходимости развития адресного распределения финансовых ресурсов, реализуемых с учетом имеющихся финансовых возможностей региона. Таким об-

разом, актуальность темы исследования определяется необходимостью проведения анализа процесса формирования и использования финансовых ресурсов системы социальной защиты населения.

Методологической основой исследования являются труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам формирования и использования финансовых ресурсов социальной защиты, законы Российской Федерации, законы Республики Коми, нормативные акты и документы, данные опубликованные в статистических сборниках и информационных справочниках.

Анализ последних исследований и публикаций. Понятие "финансовые ресурсы" широко используется в экономической и научной литературе, однако нас интересуют те интерпретации финансовых ресурсов, в которых отражены средства, направленные на социальную политику и в частности социальную защиту населения.

Гуйда Т.В. в своей книге «Формирование и использование финансовых ресурсов» пишет, что финансовые ресурсы можно определить как совокупность денежных средств, находящиеся в собственности государства или хозяйствующего субъекта, которые на безвозвратном основании направляются на развитие хозяйства или улучшение благосостояния народа [1]. Согласно данной трактовке, финансовые ресурсы используются на цели расширенного воспроизвод-

ства, на социальные нужды и общественные потребности.

Довольно широко дает определение финансовых ресурсов Родионова В.М. В него она включила денежные доходы, накопления и поступления, которые формируются в руках субъектов хозяйствования и государства, как в фондовых, так и в нефондовых формах, которые направлены на расширение производства, материальное стимулирование работающих, удовлетворение социальных потребностей, нужд обороны и государственного управления. [2].

Такого же мнения и Д.С. Моляков, который утверждает, что финансовым ресурсам характерна как фондовая, так и нефондовая формы создания и применения [3].

Ильясов К.К. и Мельников В.Д. финансовыми ресурсами называют денежные накопления и денежные фонды, образуемые государством, другими экономическими агентами при распределении и перераспределении валового общественного продукта [4].

Согласно системы национальных счетов (СНС) финансовые ресурсы страны составляют часть валового внутреннего продукта и могут быть представлены в виде суммы следующих показателей: валовой прибыли экономики; отчислений в государственные внебюджетные социальные фонды; налогов на производство и импорт; налогов с физических лиц; сбережений домашних хозяйств; кредитов [5]. Пожалуй, это наиболее полное определение.

Таким образом, авторы в составе произведенного ВВП разграничивают часть, соответствующую текущим затратам потребленных в процессе производства материалов и рабочей силы, и фонд расширенного воспроизводства производственных факторов, включая рабочую силу. С этой точки зрения в фонд расширенного воспроизводства правомерно включать расходы общества на здравоохранение, образование, культуру, физкультуру и спорт, и социальную политику, составной частью которой является социальная защита населения.

Особенностью финансов, как экономической категории является то, что они всегда имеют денежную форму выражения. Фор-

мирование, распределение и перераспределение стоимости с помощью финансов сопровождается движением денежных средств, принимающих форму финансовых ресурсов [6].

В последние годы основной акцент в социальной защите все более переносится на ресурсные возможности экономики регионов. Указ Президента Российской Федерации от 03.06.1996 № 803 «Об основных положениях региональной политики в Российской Федерации» определил «регион» как часть территории Российской Федерации, обладающей общностью природных, социально-экономических, национально-культурных и иных условий [7].

Целью статьи является выявление и обоснование финансового механизма реализации системы социальной защиты населения Республики Коми, а также разработка теоретических и практических предложений по повышению его эффективности.

Изложение основного материала исследования. Социальная защита формируется на основе основной роли государства, которое направляет в эту отрасль значительную часть доходов бюджетов всех уровней (бюджетный механизм финансового обеспечения). Исходя из этого, исполнение государственных обязательств обусловлено объемом бюджетного финансирования, который в свою очередь, зависит от источников финансовых ресурсов.

Рассмотрим состав, структуру и динамику доходов и расходов бюджета Республики Коми. В Республике Коми основными источниками формирования финансовых ресурсов социальной защиты являются: средства бюджетов всех уровней, средства государственных территориальных внебюджетных фондов (пенсионного фонда, фонда социального страхования, фонда обязательного медицинского страхования), а также средства субъектов хозяйствования (предприятий и домашних хозяйств) и прежде всего социальными налогами (рис. 1).

В динамике и структуре доходов консолидированного бюджета Республики Коми основными налоговыми доходами являются: подоходный налог с физических лиц; налог на прибыль и налоги на имущество.

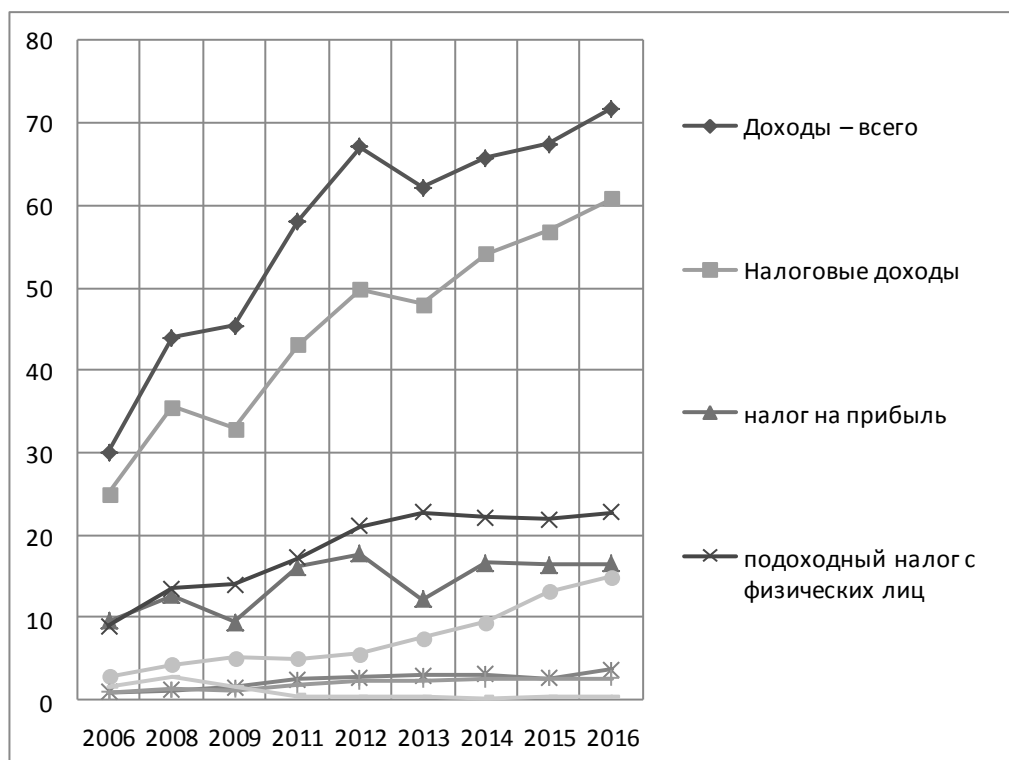

Рис. 1. Динамика и структура консолидированного бюджета Республики Коми за 2006-2016 гг.
 Источник: рассчитано автором на основе [8]

За период с 2006 по 2016гг. в ранжированном ряду на первом месте подоходный налог с физических лиц (с 30% до 32%), далее налог на прибыль (с 32% до 23%) и налоги на имущество (с 10% до 21%). В 2016 году их доля в консолидированном бюджете Республики Коми составила 76% (в 2006г. - 72%). Доходы этих статей бюджета составили 54,5 млрд. руб.

За счет налоговых поступлений (85 %) формируется значительная часть доходов республиканского бюджета. Государство для формирования бюджетных ресурсов и использования их в системе социальной защиты, перераспределяет доходы различных социальных групп. Основным государственным инструментом в этом процессе выступает налогообложение физических лиц [9].

Финансовые ресурсы, являясь индикатором экономики, позволяют выявить наиболее предпочтительные направления социально-экономического развития страны и ее регионов [10].

Согласно отчёта об исполнении консолидированного бюджета Республики Коми за последние десять лет в текущих ценах бюджет вырос почти в 2,4 раза (с 30,1 до 71,8 млрд. руб.), однако динамика расходов бюджета начиная с 2008 года находится в

дефиците, который составил от 1,0 (2006г.) до 6,3 млрд. руб. (2016г.), что говорит о его несбалансированности. Это связано с экономическим кризисом в стране и обесцениванием рубля. Доля расходов в ВРП в данный период также превышает доходы и колеблется от -2,0 до -1,0%. Непрерывно растет и удельный вес убыточных организаций, что так же влияет на формирование финансовых ресурсов. За период 2012-2016гг. он составил от 32 до 39%.

Консолидированный бюджет является одним из основных источников финансирования социальной сферы, из которого финансируются расходы на социальную политику, именно от его пополнения напрямую зависит выполнение социальных обязательств государства. Согласно динамике и структуре расходов консолидированного бюджета Республики Коми доля расходов на социальную политику в 2016 году занимает второе место (17%) после расходов на образование (31%).

Начиная с 2006 по 2016 годы данная статья расходов выросла в 2,5 раза (с 3,5 до 8,8 млрд.руб.). Удельный вес данной статьи также увеличился с 13 до 17% консолидированного бюджета. В обозначенный период, здесь наблюдается увеличение финансовых

ресурсов на ее содержание в 2011 году (до 8,8 млрд. руб.) что соответствует 2016 году и резкое падение ее в 2013 году (до 3,5 млрд.руб.), что соответствует 2006 году. Этому способствовал продолжительный, глубокий финансово-экономический кризис, высокий уровень инфляции и резкое падение цен на нефть. Отсюда наблюдается падение объема доходов бюджетов всех уровней.

За обозначенный период также вырос объем социальных выплат с 59822 до 81954 млн. рублей (49%). Макроэкономические показатели, отражающие социально - экономическое развитие республики, показывают,

что удельный вес данных выплат в ВРП, увеличился с 12,5 до 15%. В объеме денежных доходов населения их доля непрерывно росла с 20, 8 до 25,4% (рис. 2).

Непрерывно росла и величина прожиточного минимума (в среднем на душу населения), от 8246 (2012г.) руб. в месяц до 12113 руб. (2016г.). Однако численность населения с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума, за обозначенный промежуток времени, продолжает увеличиваться с 13,4 до 16,7% от общего числа населения и на 2016 год составила 143,1 тыс. чел.

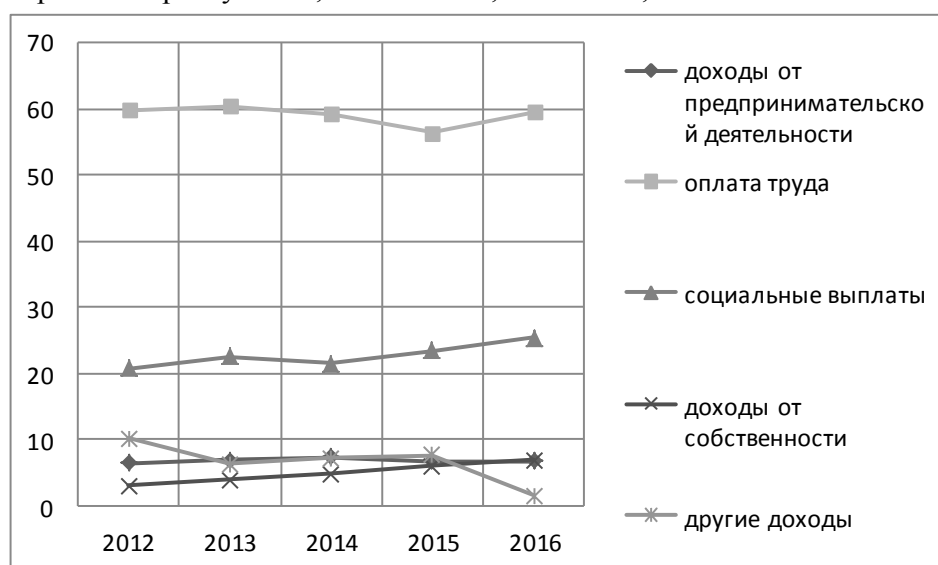

Рис. 2. Денежные доходы населения.

Источник: рассчитано автором на основе [11]

Дефицит денежного дохода вырос с 1,3 до 1,9 % от общего объема денежных доходов населения.

Около 80% всех расходов консолидированного бюджета Республики Коми по направлению «Социальная политика» идет на финансирование государственной программы «Социальная защита населения» (на период 2013-2020 гг.). В рыночной экономике финансовые обязательства государства в системе социальной защиты населения в основном стали распределяться между государством и домашними хозяйствами. Финансовые расходы данной программы идут на социальную помощь, пенсионное обеспечение, а также защиту отдельных категорий граждан. В расходах на выплату пособий и социальную помощь по данной программе в период с 2012 по 2016гг. наибольший удельный вес составляют отдельные категории граждан (льготники).

Динамика данных расходов, в выше обозначенный период, составила: ежемесячные денежные выплаты (от 13,3 до 11,7%); денежные выплаты по социальной поддержке (от 19,7 до 20,2%) и предоставление социальной поддержки гражданам по оплате жилья и коммунальных услуг (от 21,6 до 17,1%). Для сравнения ежемесячное пособие на ребенка (до 16 (18) лет) с 2012 года непрерывно сокращается (от 1,4 до 1,2%). Причем численность детей до 18 лет, на которых назначено пособие ежегодно растет (с 22815 до 24179 тыс. чел.). В результате 2016 году 49% денежных средств данной программы производились без учета нуждаемости домохозяйств, чем, частично, вызван дефицит финансовых ресурсов консолидированного бюджета Республики Коми (рис. 3).

Отсюда автором предлагается рассматривать социальную защиту населения как финансовую категорию, которая обеспечи-

вает организацию перераспределения финансовых ресурсов, возникающих в процессе формирования централизованных и децентрализованных финансовых ресурсов, через совокупность форм и видов [12] социальной

защиты, направленных на ее адресное предоставление лишь тем домохозяйствам, фактическое потребление которых находится ниже величины прожиточного минимума.

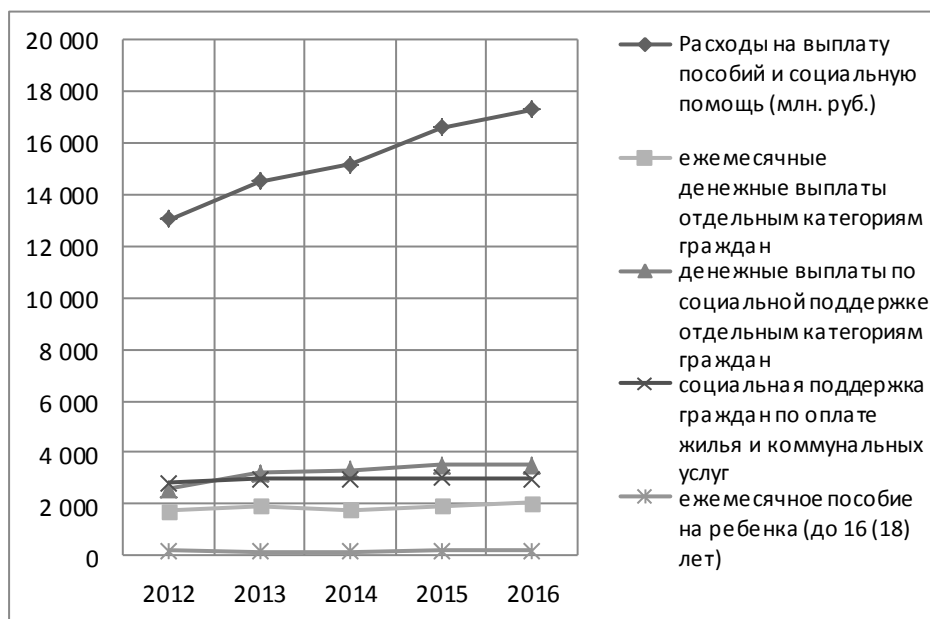

Рис. 3. Расходы на выплату пособий и социальную помощь.

Источник: рассчитано автором на основе [11]

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В Республике Коми существует многообразие источников формирования финансовых ресурсов социальной защиты населения, которые взаимосвязаны и взаимообусловлены и, в конечном итоге, являются основой проводимых в регионе социально-экономических преобразований. Государство остается важнейшим гарантом и координатором правильного и эффективного формирования и использования указанных источников, выявления новых и совершенствования используемых. Однако, размеры социальных выплат должны быть согласованы с финансовыми возможностями региона и повышением обоснованности ее представления [13].

Экономический анализ движения финансовых ресурсов социальной защиты населения показал, что на практике создаются неоправданные привилегии некоторым потребителям финансовых ресурсов социальной защиты. Это порождает сильную дифференциацию доходов населения Республики Коми. Стратегия социально-экономического развития Республики Коми на период до 2020 года, направленная на повышение уровня и качества жизни населения [14], подразумевающая перераспреде-

ние финансовых ресурсов системы социальной защиты населения в пользу малоимущих и слабо защищенных граждан, вступает в противоречие с экономической эффективностью как способом действия, обеспечивающим наилучший результат в данной сфере. Данные тенденции говорят об устранении государства от реализации принципа социальной справедливости.

Отсюда базой экономических преобразований является создание новых механизмов распределения финансовых ресурсов социальной защиты населения, основанных на принципе адресности. Основным направлением совершенствования финансового механизма и организационных форм управления системой социальной защиты населения будет являться адресное распределение финансовых ресурсов [15]. Государственная финансовая политика должна быть направлена на упорядочение системы социальных льгот и выплат с перенесением основной части государственной помощи на малообеспеченные слои населения.

Литература

1. *Гуйда Т. В.* Формирование и использование финансовых ресурсов / Т. В. Гуйда. – М.: МФИ, 1986. – 58 с.
2. *Родионова В. М.* Финансы / В. М. Родионой. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.
3. *Моляков Д. С.* Финансы предприятий отраслей народного хозяйства / Д. С. Моляков. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 176 с.
4. *Ильясов К. К.* Финансы / К. К. Ильясов, В. Д. Мельников. – Алматы, 2001. – 512 с.
5. Система национальных счетов 1993. Т. 1-2. с. 189-209.
6. *Шестакова Н. Н.* Исследование человеческого капитала старших возрастов: постановка проблемы / Н. Н. Шестакова, И. Г. Васильев, Н. Е. Чистякова // Вестник Пермского университета. – 2016. – Вып. 4(31). – С. 31–48.
7. Указ Президента Российской Федерации от 03.06.1996 № 803 «Об основных положениях региональной политики в Российской Федерации». С. 1.
8. Финансы в Республике Коми: стат.сборник/ Комистат; Сыктывкар, 2017. – 189 с.
9. *Рудская Е. Н.* Развитие финансово-ресурсной базы системы социальной защиты населения: Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 : Ростов н/Д, 2004. – 193 с.
10. *Храмова Т. В.* Формирование финансовых ресурсов региона и их использование : Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10: Москва, 2000. – 187 с.
11. Социальное положение и уровень жизни населения Республики Коми: стат.сб. / Комистат. - Сыктывкар, 2017. – 152 с.
12. *Тихомирова В. В.* Проблемы формирования и использования финансовых ресурсов системы социальной защиты населения (на примере Республики Коми) / В. В. Тихомирова // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2016. – № 5. – С. 158–172.
13. *Тихомирова В. В.* Методология и механизмы финансового обеспечения системы социальной поддержки населения регионов зоны Севера // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз, 2013. – №1 (25).– С. 123.

14. Постановление Правительства Республики Коми от 27.03.2006 №45 (ред. от 13.12.2017) «О стратегии социально- экономического развития Республики Коми на период до 2020 года».

15. *Тихомирова В. В.* Адресная социальная помощь в системе социальной защиты населения / В. В. Тихомирова. – Сыктывкар: Коми научный центр УрО РАН, 2013. – 138 с.

References

1. *Guida, T. V.* (1986). Formation and use of financial resources. Moscow: MFI, 58.
2. *Rodionova, V. M.* (1995). Finance. Moscow: Finance and Statistics, 432.
3. *Molyakov, D. S.* (1996). Finances of enterprises of branches of national economy. Moscow: Finance and Statistics, 176.
4. *Ilyasov, K. K., & Melnikov, V. D.* (2001). Finance. Almaty, 512.
5. System of National Accounts (1993). 1-2, 189-209.
6. *Shestakova, N. N. & Vasiliev, I. G. & Chistyakov, N. E.* (2016). Research of human capital of the elderly: problem statement. Vestnik Perm University, 4(31), 31–48.
7. On the main provisions of regional policy in the Russian Federation. (1996). Decree of the President of the Russian Federation, June, 3, 803.
8. Finances in the Republic of Komi. Statistics report. (2017). Komistat, Syktyvkar, 189.
9. *Rudskaya, E. N.* (2004). Development of the financial and resource base of the system of social protection of the population, PhD thesis, Rostov, 193.
10. *Khramova, T. V.* (2000). Formation of financial resources of the region and their use, PhD thesis, Moscow, 187.
11. Social situation and living standards of the population of the Komi Republic. Statistics report. (2017). Komistat, Syktyvkar, 152.
12. *Tikhomirova, V. V.* (2016). Problems of formation and use of financial resources of the system of social protection of the population (on the example of the Komi Republic). Economic and social changes: facts, trends, forecast, 5, 158–172.
13. *Tikhomirova, V. V.* (2013). Methodology and mechanisms of financial support of the system of social support of the population in

the regions of the North. Economic and social changes: facts, trends, forecast, 1(25), 123–136.

14. On the Strategy of Social and Economic Development of the Republic of Komi for the Period to 2020. (2006). Decree of the

Government of the Republic of Komi, March, 27, 45 (ed. 2017, December, 12).

15. *Tihomirova, V. V.* (2013). Targeted social assistance in the system of social protection of the population. Syktyvkar, Komi Science Center, 138.

Тихомирова В. В.

Напрями вдосконалення формування та використання фінансових ресурсів системи соціального захисту населення

У статті представлено економічний аналіз руху фінансових ресурсів соціального захисту населення Республіки Комі. Розглянуто склад, структура і динаміка доходів і витрат бюджету північного регіону. Показано, що на практиці створюються невинуваті привілеї деяким споживачам фінансових ресурсів соціального захисту. Це породжує сильну диференціацію доходів населення республіки. Виявлено, що Стратегія соціально-економічного розвитку Республіки Комі на період до 2020 року, спрямована на підвищення рівня і якості життя населення і передбачає перерозподіл фінансових ресурсів системи соціального захисту населення на користь незаможних і незахищених громадян, вступає в протиріччя з економічною ефективністю як способом дії, забезпечує найкращий результат в даній сфері. Запропоновано основним напрямком удосконалення фінансового механізму та організаційних форм управління системою соціального захисту населення адресний розподіл фінансових ресурсів.

Ключові слова: фінансові ресурси, споживачі фінансових ресурсів, соціальний захист, позабюджетні фонди, соціальна політика, соціальна допомога, заходи соціальної підтримки.

Tikhomirova V.

Directions of perfection formation and use financial resources of social protection system the population

The article presents the economic analysis of the movement of financial resources for social protection of the population of the Republic of Komi. The composition, structure and dynamics of revenues and expenditures of the budget of the northern region are considered. It is shown that in practice unjustified privileges are created for some consumers of financial resources for social protection. This generates a strong differentiation in the incomes of the population of the republic. It is revealed that the Strategy of social and economic development of the Republic of Komi for the period up to 2020 aimed at raising the level and quality of life of the population and implying a redistribution of financial resources of the social protection system in favor of poor and weakly protected citizens contradicts economic efficiency as a means of action, providing the best result in this field. The main direction of improving the financial mechanism and organizational forms of managing the system of social protection of the population is the targeted allocation of financial resources.

Key words: financial resources, consumers of financial resources, social protection, extra-budgetary funds, social policy, social assistance, measures of social support.

Рецензент: Жиделева В. В. – доктор экономических наук, заместитель председателя Государственного Совета Республики Коми Российской Федерации, г. Сыктывкар, Россия.

Reviewer: Zhideleva V. – Professor, Ph.D. in Economics, Professor Deputy Chairman of the State Council of the Republic of Komi of the Russian Federation, Syktyvkar, Russia.

e-mail: valentina.zhideleva@yandex.ru

*Стаття надійшла до редакції
12.04.2018 р.*

УДК 316.343-058.13(470.13)
JEL Classification: D10; H31

ПОПОВА Л. А., СИВКОВА А. А., ЗОРИНА Е. Н.

ОЦЕНКА МАСШТАБОВ СРЕДНЕГО КЛАССА В РЕСПУБЛИКЕ КОМИ

Рассмотрены основные подходы к определению и оценке масштабов среднего класса. По результатам социологического обследования на основе комбинации объективного и субъективного подходов оценены параметры среднего класса в Республике Коми. Выявлено, что среди занятых средний класс составляет немногим больше 13%, в составе населения в возрасте 15-72 года – 8-9%, всего населения с учетом среднего размера домохозяйства – порядка 16%. Таким образом, по прошествии 25 лет с начала рыночных преобразований средний класс в регионе по-настоящему не сформирован. Его масштабы сильно лимитируются средним уровнем доходов населения в условиях сохранения их значительной дифференциации.

Ключевые слова: социальное расслоение, человеческий капитал, средний класс, доходы, уровень образования, самоидентификация со средним классом, Республика Коми.

Постановка проблемы. Одной из наиболее острых проблем современной России является социальное расслоение. Переход более двух десятилетий назад к рыночным отношениям расколол прежде достаточно однородный российский социум на два противоположных полюса: стремительно богатеющий верхний социальный слой и угрожающе расширяющийся нижний слой, охвативший значительную часть работающего населения. В то же время средний класс, становление которого происходит в стране с большим трудом, и прогнозы которого до сих пор выглядят неутешительными, является наиболее значимым для развития общества и государства с точки зрения накопления и качественного воспроизводства человеческого капитала. Средний класс – это основная движущая сила модернизации общества. Он объединяет в себе высококвалифицированные кадры, отличающиеся профессионализмом, имеющие стабильный доход, который они тратят на приобретение наилучших по соотношению цена/качество товаров и услуг, тем самым формируя своим спросом рынок и стимулируя развитие промышленности и сферы услуг [14, с. 114]. Это основная составляющая производительных сил общества, способная напряженно трудиться, осваивать новые знания, заниматься творчеством, воспитывать новое поколение и т.д. Средний класс является своего рода буфером между бедными и богатыми слоями общества. Устранение разрыва между очень богатыми и очень бедными слоями населения, увеличение численности среднего класса способствует устойчивости общественно-

го развития, преодолению отчуждения между людьми.

Анализ последних исследований и публикаций. Понятие среднего класса довольно широко употребляется еще с XIX века, но в социологическую лексику оно вошло в 1920-е годы. Во второй половине XX века идея среднего класса получила значительное распространение в западной социологии. В итоге развития научно-технической революции и диффузии собственности в ходе реформ в США и других промышленно развитых странах произошло сокращение доли неимущих слоев населения. Для основной массы населения стал характерным сопоставимый уровень доходов [6, с. 140]. При переходе общества в индустриальную и особенно постиндустриальную стадию развития средний класс становится массовым явлением. Его расширению и становлению способствуют развитие технологий и третичного сектора экономики, а также особого типа государства («социальное государство» и «Welfare State») [17, с. 26].

Признание важной роли и понимание необходимости формирования и поддержки среднего класса пока не способствовало разработке четкого теоретико-методологического подхода к его определению и оценке его масштабов [14, с. 115]. Разные коллективы исследователей пользуются различными подходами к трактовке понятия «средний класс». Тем более что в современном обществе происходит дифференциация самого среднего класса. Еще начиная с 1980-х годов в западной социологии средний класс рассматривается как со-

вокупность качественно различных социальных групп [17, с. 26]. «Старый средний класс» составляют мелкие предприниматели, а «новый средний класс» состоит из высокооплачиваемых и среднеоплачиваемых наемных работников, как правило, занятых интеллектуальным трудом. Высший слой «нового среднего» класса включает менеджеров и высококвалифицированных специалистов. К низшему слою относятся учителя, врачи, офисные служащие и т.д. Численность «старого среднего класса» (класса собственников) сокращается, а доля «нового среднего класса» растет [15]. Или подгруппы среднего класса выделяются в зависимости от типов располагаемых ресурсов: предприниматели (обладающие экономическими активами), менеджеры (обладающие административными активами) и профессионалы (обладающие культурными активами) [22].

На фоне усиления гетерогенности среднего класса западными исследователями рассматривается отражающая переход к постиндустриальному обществу тенденция сокращения его масштабов в результате медленного роста среднего сегмента занятости при быстром росте верхнего и нижнего сегментов. Отмечается, что средние и нижние слои среднего класса в отличие от верхних теряют устойчивость своего положения на рынках труда, их ресурсная база сжимается, что усиливается современной экономической и социальной политикой стран Запада [18; 23]. Тенденция размывания среднего класса в развитых странах актуализирует вопрос о судьбе среднего класса в новом миропорядке и способствует тому, что все чаще начинают звучать голоса о «смерти» среднего класса, как, впрочем, о смерти классов вообще [17, с. 26]. Однако изучение среднего класса по-прежнему актуально: от исследования отдельных его сегментов («новый» средний класс, «профессионалы», «информационные работники» и пр.) в развитых странах до определения среднего класса на глобальном уровне [19; 20; 21].

Существует несколько вариантов определения численности среднего класса, отличающихся содержанием используемых для оценки критериев. Набор этих критериев довольно широк, однако основой для отнесения к среднему классу является материальное положение и уровень образования, а также профессиональный статус, вовлеченность в общественную и культурную жизнь.

Российскими исследователями, в принципе, применяются те же критерии отнесения к среднему классу, что и на Западе: средний (для определенной страны) уровень благосостояния и постоянные источники дохода; высокий уровень образования и профессиональной квалификации; высокий уровень мобильности (в том числе и внутри среднего класса); стремление к общественной стабильности (менталитет этого слоя общества предполагает реформизм, индивидуализм, поддержку существующего режима) [5].

В зависимости от методов оценки численность среднего класса в России оценивается в пределах от 3% («идеальный средний класс») до 30-60% («перспективный средний класс») [1]. Согласно исследованиям, проведенным Институтом социологии РАН, в 2003-2008 г. средний класс составлял в России 29% населения, затем в период кризиса 2008 г. «усох» до 26%, а после снова пошел в рост и к 2014 г. достиг 42% россиян [16]. В промышленно развитых странах он составляет, как правило, большинство населения (от 60 до 70%) [6, с. 141]. В Концепции долгосрочного социально-экономического развития России до 2020 г. поставлена цель достичь представительства среднего класса не менее 55-60% населения Российской Федерации [9, с. 7].

В современной социологии принято различать следующие подходы к определению среднего класса: объективный (подход на основе уровня материального благосостояния и ресурсный подход, т.е. на основе объема, типа и структуры капитала, которым располагает тот или иной человек, домохозяйство, класс и т.д.), субъективный (на основании самоотнесения людей к среднему классу) и их комбинацию. Наиболее продуктивной нам представляется комбинация объективного и субъективного подходов. Так, в исследованиях Института социологии РАН средний класс определяется по четырем критериям: уровень образования (наличие как минимум среднего специального), уровень благосостояния (доход не ниже средних цифр для данного поселения, количество товаров длительного пользования не меньше, чем у населения в целом), профессиональный статус (человек занят не физическим трудом) и «самоидентификация», когда свой статус в обществе человек оценивает не ниже, чем на четверку по 10-балльной шкале, а накопленный им «чело-

веческий капитал» (опыт, связи, средства, возможности и пр.) приносит доход, позволяет найти работу, обеспечить семью, быть здоровым и радоваться жизни на досуге [16]. Еще более удобной для применения является методика, разработанная в Институте философии РАН [2; 7; 13] в соответствии с Типовой методикой ООН, которая определяет границы среднего класса на основе пересечения трех критериев: самоидентификации со средним слоем общества, материального достатка на уровне обеспеченных и зажиточных, уровня образования не ниже среднего специального. Высокий профессиональный статус в значительной степени обуславливается уровнем образования, а низкий профессиональный статус при высоком образовании не обеспечивает должного уровня доходов. Единственной, на наш взгляд, методологической проблемой является конкретное определение уровня материального благосостояния, подходящего для отнесения к среднему классу. В то же время вариативность выбора исследователем того или иного уровня достатка дает возможность оценить масштабы разных слоев среднего класса.

Уровень материального благосостояния складывается из уровня душевого дохода, наличия определенного набора дорогостоящего имущества (автомобиль, оборудованное техникой жилье), возможности приобретать платные социальные услуги (образование, медицина), способности путешествовать по миру (поездки за границу на отдых). В Концепции долгосрочного социально-экономического развития России до 2020 г. критериями среднего класса являются среднедушевой доход свыше шести прожиточных минимумов, наличие автомобиля, банковские сбережения, возможность регулярного отдыха за границей [9]. Однако на региональном уровне ситуация складывается по-разному, поэтому применение одинакового критерия материальной обеспеченности для всех регионов едва ли целесообразно, если только речь не идет о межрегиональных сравнениях. Возможно, в региональном исследовании более продуктивным является подход, основанный на выборе среднего для конкретного региона уровня благосостояния. Например, в исследованиях, с 2008 г. регулярно проводимых Институтом социально-экономического развития территорий РАН, с учетом среднего уровня доходов населения

Вологодской области разработан свой алгоритм выявления представителей среднего класса, включающий следующие критерии: среднемесячный доход 2,5 прожиточного минимума на одного человека, самооценка доходов («денег достаточно для приобретения необходимых продуктов, одежды») «покупка товаров длительного пользования не вызывает трудностей»), уровень образования не ниже среднего специального, должностной статус (рабочий, специалист, руководитель) [8, с. 51]. В исследованиях Института социологии РАН, как уже отмечалось, уровень благосостояния определяется доходом не ниже средних цифр для данного поселения и количеством товаров длительного пользования не меньше, чем у населения в целом [6].

Цель статьи. В каждом регионе страны средний класс имеет свои масштабы, специфику внутренней структуры, внутрирегиональную дифференциацию, особенности воспроизводства, которые определяются целым рядом факторов: отраслевой структурой региональной экономики, возможностями для развития малого и среднего бизнеса, развитостью системы образования, демографическим прошлым и настоящим, особенностями самосохранительного поведения населения, традициями воспитания детей, культурными ценностями и пр. Важность исследования масштабов и структуры среднего класса в регионах России, возможностей и способов его расширения в условиях начавшегося сокращения количественных характеристик ресурсов труда и необходимости модернизации экономики России для обеспечения ее конкурентоспособности, а также малоизученность этого вопроса в Республике Коми определяют актуальность обращения авторов к данной проблеме. В представленной статье ставится задача оценить масштабы среднего класса в регионе.

Изложение основного материала исследования. В процессе анализа динамики основных показателей уровня жизни населения Республики Коми за 2000-2015 гг. было установлено, что характерный для рассматриваемого периода существенный рост среднедушевых доходов населения, среднемесячной номинальной начисленной заработной платы работников организаций и среднего размера назначенных месячных пенсий происходил со значительным снижением годовых темпов прироста. Соотноше-

ние указанных показателей с величиной прожиточного минимума за рассматриваемый период в целом также заметно улучшилось, однако в последние годы наблюдается негативная динамика. При этом механизмы, компенсирующие высокую стоимость жизни на Севере, более или менее эффективно действуют в Коми лишь по заработной плате, поэтому уровень бедности в республике выше общероссийского. С 2008 г. прослеживается тенденция к усилению равномерности распределения доходов населения, что может быть обусловлено резким снижением «скрытых» доходов и доходов от собственности в кризисный и посткризисный период, а также заметным сокращением доли доходов от предпринимательской деятельности в структуре денежных доходов населения. Т.е. усиление равномерности обусловлено, скорее, сокращением уровня доходов в высокодоходной группе, чем его ростом в низкодоходной, в то время как главной задачей в становлении среднего класса является борьба с бедностью [12].

В продолжение проведенного анализа уровня жизни населения Республики Коми в июле 2017 г. нами было запущено социологическое обследование «Уровень и качество жизни занятого населения северного региона» по сложной многоступенчатой выборке, квотированной по городскому и сельскому населению, муниципальным образованиям республики, видам экономической деятельности, форме занятости, занятиям, полу и возрасту, основной целью которого является оценка масштабов среднего класса в республике. В рамках обследования было охвачено только работающее население, поскольку безработные граждане, очевидно, к среднему классу относиться не могут. На наш взгляд, к региональному среднему классу не имеет отношения и экономически неактивное население. Лиц, имеющих некриминальные доходы, не связанные с трудовой деятельностью, соответствующие уровню жизни среднего класса, в провинциальном регионе статистически незначимое количество. К экономически неактивному населению здесь относятся в основном учащиеся и студенты очной формы обучения, а также неработающие пенсионеры. Однако при оценке масштабов среднего класса региона, безусловно, должна быть сделана поправка на уровень занятости населения. По данным 2016 г., в Республике Коми в составе населения 15-72

лет 465,9 тыс. человек (70,8%) относятся к экономически активному населению (в последние годы в отечественной статистике труда в соответствии с рекомендациями Международной организации труда вернулись к термину «рабочая сила»), из которых 425,5 тыс. – занятые, 40,4 тыс. – безработные. 192,5 тыс. человек указанного возраста относятся к экономически неактивному населению (в настоящее время применяется термин «лица, не входящие в состав рабочей силы») [10]. Таким образом, уровень занятости составляет 64,6% от численности населения в возрасте 15-72 лет, которое считается потенциальной рабочей силой.

В обследовании «Уровень и качество жизни занятого населения северного региона» приняли участие 1120 человек. 77,3% проживают в городской местности, 22,7% – в сельской. Пропорция практически соответствует генеральной совокупности. Возрастной и особенно образовательный состав опрошенных будет несколько превышать средние доходы, а гендерный и территориальный состав, наоборот, заметно понижать. Состав массива по отраслям и формам занятости сильно не искажает уровень доходов занятого населения, а особенности структуры по занятиям в основном отражены в перекосе выборки по образовательному уровню. Поэтому в целом можно предположить, что полученные в обследовании цифры, характеризующие масштабы среднего класса в 2017 г., окажутся несколько ниже, чем в генеральной совокупности занятого населения Республики Коми, но не существенно.

При оценке размеров среднего класса мы применили комбинацию объективного и субъективного подходов. Границы среднего класса определены на основе пересечения трех критериев: самоидентификации со средним слоем общества, уровня образования не ниже среднего специального и материального достатка не ниже определенного уровня. Поскольку объектом исследования у нас является занятое население, то материальную обеспеченность можно оценивать личным доходом респондента, превышающим среднюю зарплату по региону. В 2016 г. среднемесячная номинальная начисленная заработная плата работников организаций составляет в Республике Коми 43662 руб. [4], поэтому в качестве границы материальной обеспеченности, достаточной для отнесения

к среднему классу, можно взять ежемесячный личный доход в 45 тыс. руб.

Уже самый поверхностный анализ показывает, что рассчитывать на сколько-нибудь серьезные масштабы среднего класса в Коми в 2017 г. не приходится. Распределение ответов на вопрос «Укажите, пожалуйста, размер Вашего дохода в месяц, учитывая зарплату и иные источники доходов (средний за последние 6 месяцев)» указано в табл. 1. Согласно результатам обследования, 1,8% работающего населения имеют среднемесячный доход ниже базового значения МРОТ в Республике Коми, 10,5% – ниже прожиточного минимума. Сравнить последнюю цифру с долей населения с доходами ниже прожиточного минимума – довольно затруднительно, поскольку она рассчитывается по отношению ко всему населению. Однако следует отметить, что этот показа-

тель в Республике Коми с 2012 г. по 2016 г. увеличился с 13,4% до 16,7% от численности населения [4]. Почти половина работающих опрошенных, 47,6%, имеют среднемесячный доход до 25 тыс. руб., 79,1% – менее 45 тыс. руб. С учетом 1,1% не ответивших на вопрос о личных доходах базой среднего класса остаются 19,8% участников опроса с личными доходами, превышающими 45 тыс. руб. в месяц. В основе этого – огромные размеры дифференциации доходов бедных и богатых. Даже с учетом снижения коэффициента фондов, наблюдающегося с 2008 г., соотношение доходов 10% самых бедных и 10% самых богатых составляет в Республике Коми 14,8 раз [12, с. 141]. А между ними пропасть, в которой большая часть не дотягивает до уровня среднемесячной заработной платы по региону: в нашем случае почти 70% работающего населения.

Т а б л и ц а 1

Уровень дохода в месяц, руб.	Общий %	Уровень дохода в месяц, руб.	Общий %
Менее 8100	1,8	45000-60000	10,6
8100-12914	8,7	60000-75000	4,3
12914-25000	37,0	75000-120000	4,1
25000-45000	31,6	Более 120000	0,8
Итого до 45 тыс. руб.	79,1	Итого более 45 тыс. руб.	19,8

Источник: разработано авторами

При этом большинство опрошенных вполне оптимистично оценивают свой уровень жизни. Если бы мы определяли средний класс на основе субъективного подхода, мы получили бы вполне приятную глазу картину. В анкете было сформулировано три вопроса, которые предлагали респондентам отнести себя к тому или иному слою населения в своем населенном пункте, в Республике Коми и России в целом. 57,2% опрошенных определили себя как средний класс в своем городе или селе (кроме того, 5,8%

идентифицировали себя со слоем выше среднего), 48,9% – в регионе (плюс 4,9%) и 34,4% – в стране (плюс 3,6%). Распределение ответов на вопросы «К какому социальному слою Вы относите себя в своем населенном пункте, Республике Коми, России в целом?» указано в табл. 2. Лишь четверть опрошенных относят себя к слою ниже среднего и нижнему на уровне своей местности, менее трети на уровне республики, менее половины – России в целом.

Т а б л и ц а 2

Варианты ответов	В своем населенном пункте	В Республике Коми	В России
Верхний слой, элита	0,8	1,2	0,6
Слой выше среднего	5,0	3,7	3,0
Средний слой	57,2	48,9	34,4
Слой ниже среднего	20,2	24,3	31,9
Нижний слой	5,4	8,1	14,8
Затрудняюсь ответить	11,4	13,8	15,3
Итого	100,0	100,0	100,0

Источник: разработано авторами

Однако пересечение трех признаков: самоидентификации со средним классом, уровня образования не ниже среднего специального и ежемесячных доходов, превышающих 45 тыс. руб., дает совершенно иную картину. Лишь 12,9% участников обследования относят себя к среднему классу в своем населенном пункте, имеют образование не ниже среднего специального и личный доход выше 45 тыс. руб. в месяц (табл. 3). Относящих себя к среднему классу на уровне Республики Коми и соответствующим

этому слою по образованию и уровню дохода – 13,0% опрошенных. То, что цифра по республике немного превышает масштабы среднего класса на локальном уровне, в принципе, не удивительно: некоторые жители крупных городов вполне могут оценивать свой статус на уровне региона выше, чем в родном городе. Пересечение самоидентификации в качестве представителя среднего класса на уровне России с двумя другими признаками дает 10,2% опрошенных.

Т а б л и ц а 3

Оценка масштабов среднего класса в Республике Коми в 2017 г., %

Критерий материальной обеспеченности	Категория населения	При самоидентификации представителем среднего класса		
		в своем населенном пункте	в Республике Коми	в России
Личный доход, превышающий 45 тыс. руб. в месяц	Занятое население	12,9	13,0	10,2
	Население в возрасте 15-72 года	8,3	8,4	6,6
	Все население (с учетом среднего размера домохозяйства)	15,5	15,6	12,2
Среднедушевой доход на одного члена семьи, превышающий 30 тыс. руб. в месяц	Занятое население	12,7	13,1	10,6
	Население в возрасте 15-72 года	8,2	8,5	6,8
	Все население (с учетом среднего размера домохозяйства)	15,2	15,7	12,7

Источник: разработано авторами

Поскольку обследование проводилось среди работающих, а занятые по данным 2016 г. составляют в Республике Коми 64,6% от численности населения в возрасте 15-72 года, соответственно, в составе населения республики в возрасте 15-72 года масштабы среднего класса можно оценить в 8,3% относящих себя к этому слою на локальном уровне, 8,4% – на региональном, 6,6% – на уровне страны в целом.

С другой стороны, уровень благосостояния участников опроса можно определять по среднедушевому доходу на одного члена семьи. В 2016 г. среднедушевой денежный доход населения в Республике Коми составляет 31527 руб. [4], соответственно, в качестве границы среднего класса можно взять среднедушевой доход на одного члена семьи в 30 тыс. руб. в месяц. На пересечении

трех признаков среднего класса получаем цифры, почти один в один повторяющие результаты первого подхода: 12,7% среди занятых при самоидентификации со средним классом на локальном уровне, 13,1% при самоидентификации на региональном уровне и 10,6% на уровне страны в целом. С учетом уровня занятости населения, выходим на цифры в составе населения 15-72 лет: 8,2%, 8,5% и 6,8% (см. табл. 3).

При первом подходе мы взяли среднемесячный личный доход респондента, немного превышающий среднемесячную номинальную начисленную заработную плату работников организаций, во втором случае – среднедушевой доход на одного члена семьи, немного ниже размера среднедушевых денежных доходов населения республики. Получение при двух подходах с разнонаправленными допущениями практически одина-

ковых результатов позволяет утверждать, что оценка масштабов среднего класса для массива обследованных является достаточно достоверной.

Интерес представляет также размер среднего класса в составе всего населения региона. Логику его оценки изложим на примере максимального выявленного уровня среднего класса среди занятых: 13,1% имеющих образование не ниже среднего специального, среднедушевой доход в семье выше 30 тыс. руб. и идентифицирующих себя со средним классом на уровне Республики Коми. 13,1% занятого населения составляет 55,7 тыс. человек. Средний размер домохозяйства в Коми по последней переписи равняется 2,4 человек [11]. Соответственно, в домохозяйствах, возглавляемых представителем среднего класса, проживает 133,7 тыс. человек, что составляет 15,7% от численности населения республики (см. табл. 3).

Очень вероятно, что величина среднего класса в Республике Коми выше цифр, полученных для выборочной совокупности. Как уже отмечалось, особенности выборки обследования, по нашим оценкам, способствуют некоторому занижению среднего уровня доходов и, следовательно, масштабов среднего класса. Кроме того, занижение в социологических обследованиях своих доходов и бедными, и богатыми – хорошо известный социологам феномен. Оно определяется как объективными факторами (неучетом налогов, премий и пр.), так и субъективными (занижением суммы заработка из боязни стать объектом грабежа, засветиться перед налоговой инспекцией, из нежелания особенно выделяться и пр.) [3]. Кроме того, в последние несколько лет, в условиях спада экономики из-за резкого падения цен на нефть на мировом рынке, санкций западных стран и антисанкций России по отдельным группам продовольственных товаров произошло ощутимое снижение уровня жизни россиян. Как уже отмечалось, рост доли населения с доходами ниже прожиточного минимума прослеживается в Республике Коми еще с 2013 г. В 2016 г. официальная статистика зафиксировала сокращение среднедушевых денежных доходов населения в месяц (с 32545 руб. в 2015 г. до 31527 руб.) [4]. Показало его и наше обследование. На вопрос «Как изменилось материальное положение Вашей семьи за последние три года?» 36,5% участников опроса ответили, что оно ухуд-

шилось. Это самый распространенный ответ. 35,3% опрошенных отметили, что оно не изменилось. 10,6% затруднились ответить на этот вопрос. Улучшилось оно лишь у 17,6% респондентов. При этом для людей характерны весьма скептические настроения относительно дальнейших перспектив своего материального положения. Лишь четверть опрошенных надеются на его улучшение, 42,9% никакого улучшения не ожидают, 31,7% затрудняются с ответом.

Несмотря на то, что уровень среднего класса в Республике Коми в 2017 г., скорее всего, превышает полученные в обследовании масштабы (см. табл. 3), однако это не будет ни 26%, ни 42% [16], ни тем более 55-60% населения, к какому уровню предполагается выйти к 2020 г. в соответствии с Концепцией долгосрочного социально-экономического развития России до 2020 г., в которой одним из критериев среднего класса является среднедушевой доход свыше шести прожиточных минимумов [9]. В Республике Коми в 2017 г. это порядка 77484 руб. Даже если в качестве порогового значения взять ежемесячный личный доход 75 тыс. руб., то величину среднего класса можно оценить лишь в 3,4% в составе занятого населения при самоидентификации со средним слоем на локальном уровне, в 3,2% – на региональном и в 3,0% – на федеральном. С поправкой на уровень занятости населения 15-72 лет получаем 2,2%, 2,1% и 1,8%. Если же в качестве порогового значения среднего класса взять среднедушевой доход на одного члена семьи в 75 тыс. руб., то соответствующие цифры составят 1,3%, 1,4% и 1,3% среди занятого населения, 0,8%, 0,9% и 0,8% в составе населения в возрасте 15-72 лет. Т.е. бесконечно малые величины.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, по прошествии 25 лет с начала рыночных преобразований средний класс в Республике Коми так и не сформирован. И это не региональная проблема. По разным методикам уровень и качество жизни в республике оцениваются и выше среднего по стране, и ниже среднего, но по уровню доходов занятого населения Республика Коми – далеко не самый бедный регион. А именно уровень доходов является фактором, ограничивающим масштабы среднего класса. В основе, как уже отмечалось, сохраняющееся чудовищное социальное расслоение. Соотношение доходов верх-

ней и нижней децильных групп населения сократилось в Республике Коми за 2007-2015 гг. с 18,1 до 14,8 раз. Но это все равно очень большой разрыв, в результате которого огромное количество образованного работающего населения не дотягивает до средней заработной платы по региону. А в целом по стране сокращение коэффициента фондов было менее значительным (с 16,7 до 15,7 раз), и уровень социального расслоения в последние годы выше [12, с. 141]. Такая дифференциация доходов крайне опасна. И безнравственна. Тем более что в России к высокодоходным группам относятся отнюдь не только бизнесмены, высокие доходы которых являются вознаграждением за риск, но зачастую люди, получающие зарплату из государственного бюджета. В последние годы сведения о размерах официально задекларированных доходов чиновников и руководителей государственных бюджетных учреждений, превышающих среднюю заработную плату работников организаций на порядок и больше, доступны каждому. Отсутствие солидарности в доходах сильно расшатывает российское общество, способствует нарастанию отчуждения между людьми. А недостаточный процент населения с хорошим стабильным доходом определяет устойчиво низкий платежеспособный спрос, лимитирующий развитие промышленности и сферы услуг, ограничивающий становление и развитие малого бизнеса, которое в развитых странах является одним из самых эффективных направлений обеспечения роста занятости населения.

Литература

1. Аврамова Е. М. Средний класс эпохи Путина / Е. М. Аврамова // *Общественные науки и современность*. – 2008. – № 1. – С. 28-36.
2. Беляева Л. А. Социальная стратификация и средний класс в России: десять лет постсоветского развития [Текст] / Л.А. Беляева. – М., 2001. – 183 с.
3. Богомолова Т. Ю. Экономическая стратификация: объективное и субъективное измерения / Т.Ю. Богомолова, В.С. Тапилина // *Социологические исследования*. – 1997. – № 9. – С. 28-40.
4. Демографический ежегодник Республики Коми. 2017 [Текст]: стат.сб / Комистат. – Сыктывкар, 2017.

5. Здравомыслов А. Г. Средний класс / А.Г. Здравомыслов // *Новая философская энциклопедия*. – М., 2000.
6. Ковригин Б. В. К проблеме теории среднего класса: история и современность / Б. В. Ковригин, Т. И. Сеницына // *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. – 2014. – № 1 (31). – С. 138-144.
7. Лапин Н. И. Программа и типовой инструментарий «Социокультурный портрет региона» (Модификация – 2010) / Н. И. Лапин, Л. А. Беляева. – М., 2010.
8. Модернизация экономики региона: социокультурные аспекты / А.А. Шабунова, К.А. Гулин, М.А. Ласточкина, Т.С. Соловьева. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2012. – 158 с.
9. О концепции долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года // *Собрание законодательства РФ*. – 2008. – № 47.
10. Основные итоги обследования рабочей силы Республики Коми в 2016 году: стат. бюл. № 05-51-57/4 / Комистат. – Сыктывкар, 2017.
11. Официальный сайт Росстата [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gks.ru/>
12. Попова Л. А. Демографические и экономические условия воспроизводства среднего класса в северном регионе (на примере Республики Коми) / Л. А. Попова, А. А. Сивкова // *Север и рынок: формирование экономического порядка*. – 2017. – № 3. – С. 134-144.
13. Регионы в России: социокультурные портреты регионов в общероссийском контексте: монография / Сост. и общая ред. Н. И. Лапин, Л. А. Беляева. – М., 2009. – 808 с.
14. Соловьева Т. С. Средний класс в регионах СЗФО: возможности расширенного воспроизводства / Т. С. Соловьева, А. А. Шабунова // *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. – 2014. – № 4 (34). – С. 113-129.
15. Средний класс в современной России / Отв. ред. М.К. Горшков, Н.Е. Тихонова. – М., 2008, 320 с.
16. Средний класс в современной России: 10 лет спустя / Отв. ред. М.К. Горшков, Н.Е. Тихонова. – М., 2014. – 215 с.

17. *Тихонова Н. Е.* Средний класс: теория и реальность / Н. Е. Тихонова, С. Е. Мареева. – М., 2009. – 320 с.
18. *Blanchard, E.* Trade, education, and the shrinking middle class / E. Blanchard, G. Willmann // *Journal of International Economics*. – 2016. – Vol. 99. – P. 263-278.
19. *Dabla-Norris E.* Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective / E. Dabla-Norris, K. Kochhar, N. Suphaphiphath, F. Ricka, E. Tsounta // *IMF Staff Discussion Note*. – 2015. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>.
20. *Lakner, C.* Global income distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession / C. Lakner, B. Milanovic // *World Bank Economic Review*. – 2015. Retrieved from: <http://wber.oxfordjournals.org/content/early/2015/08/12/wber.lhv039>.
21. *Milanovic, B.* Decomposing World Income Distribution: Does the World Have a Middle Class? / B. Milanovic, S. Yitzhaki. // *Review of Income and Wealth, International Association for Research in Income and Wealth*. – 2002. – Vol. 48(2). – P. 155-178.
22. *Savage, M.* Property, Bureaucracy and Culture: Middle-class Formation in Contemporary Britain / M. Savage. – L.; N. Y.: Routledge. – 1992.
23. *Wright, E. O.* The patterns of job expansions in the USA: a comparison of the 1960s and 1990s / E.O. Wright, R. Dwyer // *Socio-Economic Review*. – 2003.

References

1. *Avraamova, E. M.* (2008). The middle class of the Putin's epoch. *Social Sciences and Contemporary World*, 1, 28-36.
2. *Belyaeva, L. A.* (2001). Social stratification and the middle class in Russia: ten years of the post-soviet development. Moscow, 183.
3. *Bogomolova, T. Yu. & Tapilina, V. S.* (1997). Economic stratification: objective and subjective measurements. *Sociological researches*, 9, 28-40.
4. *Demographic Yearbook of the Komi Republic*. 2017: stat. call. (2017). Syktyvkar, Komistat.
5. *Zdravomyslov, A. G.* (2000). Middle class. *New philosophical encyclopedia*, M.
6. *Kovrigin B. V. & Sinitsyna T. I.* (2014). To the problem of middle class theory: history

and modernity. *Economic and social changes: facts, trends, forecast*, 1(31), 138-144.

7. *Lapin, N. I., Belyaeva, L. A.* (2010). Program and typical tools "socio-cultural portrait of the region" (Modified-2010). Moscow, 2010.

8. *Shabunova, A. A., Gulin, K. A., Lastochkina, M. A., Solovieva, T. S.* (2012). Modernization of the region's economy: socio-cultural aspects. Vologda: ISEDT RAS, 158.

9. About the concept of long-term social and economic development of the Russian Federation for the period till 2020 (2018). Collection of the legislation of the Russian Federation, 47.

10. Main results of the labour force survey of the Komi Republic in 2016: stat. bull. 05-51-57/4, (2017) Syktyvkar, Komistat.

11. The Official site of Federal State Statistics Service. Retrieved from: <http://www.gks.ru/>

12. *Popova, L. A. & Sivkova, A. A.* (2017). Demographic and economic conditions of reproduction of the middle class in the Northern region (on the example of the Komi Republic). *The North and the Market: Forming the Economic Order*, №3, 134-144.

13. *Lapin, N. I. & Belyaeva, L. A.* (2009). Regions in Russia: socio-cultural portraits of regions in the Russian context: monograph. 808.

14. *Solovieva, T. S. & Shabunova, A. A.* (2014). The Middle class in the regions of the northwestern Federal district: the possibility of expanded reproduction. *Economic and social changes: facts, trends, forecast*, 4(34), 113-129.

15. *Gorshkov, M. K. & Tikhonov, N. E.* (2008). The middle class in the modern Russia. Moscow, 320.

16. *Gorshkov, M. K. & Tikhonov, N. E.* (2014). The middle class in modern Russia: 10 years later. Moscow, 215.

17. *Tikhonova, N. & Ye. Mareeva, S. E.* (2009). Middle class: theory and reality. Moscow, 320.

18. *Blanchard, E. & Willmann, G.* (2016). Trade, education, and the shrinking middle class. *Journal of International Economics*, Vol. 99, 263-278.

19. *Dabla-Norris, E. & Kochhar, K. & Suphaphiphath, N. & Ricka, F. & Tsounta, E.* (2015). Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective. *IMF Staff Discussion Note*. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf>.

20. Lakner, C. & Milanovic, B. (2015). Global income distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession. World Bank Economic Review. Retrieved from: <http://wber.oxfordjournals.org/content/early/2015/08/12/wber.lhv039>.

21. Milanovic, B. & Yitzhaki, S. (2002). Decomposing World Income Distribution: Does the World Have a Middle Class? Review of Income and Wealth, International Association for

Research in Income and Wealth, Vol. 48(2), 155-178.

22. Savage, M. et al. (1992). Property, Bureaucracy and Culture: Middle-class Formation in Contemporary Britain. L.; N.Y.: Routledge.

23. Wright, E. O & Dwyer, R. (2003). The patterns of job expansions in the USA: a comparison of the 1960s and 1990s. Socio-Economic Review.

Попова Л. А., Сівкова А. А., Зоріна О. М.

Оцінювання масштабів середнього класу в Республіці Комі

Розглянуто основні підходи до визначення та оцінки масштабів середнього класу. За результатами соціологічного обстеження на основі комбінації об'єктивного і суб'єктивного підходів оцінені параметри середнього класу в Республіці Комі. Виявлено, що серед зайнятих середній клас становить трохи більше 13%, в складі населення у віці 15-72 року - 8-9%, всього населення з урахуванням середнього розміру домогосподарства - близько 16%. Таким чином, після 25 років з початку ринкових перетворень середній клас в регіоні по-справжньому не сформований. Його масштаби сильно лімітуються середнім рівнем доходів населення в умовах збереження їх значну диференціацію.

Ключові слова: соціальне розшарування, людський капітал, середовищ-ний клас, доходи, рівень освіти, самоідентифікація з середнім класом, Республіка Комі.

Popova L., Sivkova A., Zorina E.

Assessment of the middle class in the Komi Republic

The article devoted to the consideration the main approaches of the definition and estimation of the scales the middle class. By the results of sociological research based on combination objective and subjective approaches the characteristics of middle class in the Komi Republic were estimated. It was detected, that among employed population the middle class amounts a little more 13%, among population aged 15-72 years – 8-9%, total among population, taking into account the average size of household – roughly 16%. Thus, after 25 years since the beginning of market transformations the middle class in the region truly was not formed yet. It scales are strongly limited by the level of average incomes of the population in the condition of persisting their significant differentiation.

Key words: social stratification, human capital, middle class, incomes, the educational level, self-identification with the middle class, the Komi Republic.

Рецензент: Сукнёва С. А. – доктор экономических наук, доцент, главный научный сотрудник Научно-исследовательского института региональной экономики Севера Северо-Восточного федерального университета имени М. К. Аммосова, г. Якутск, Россия.

Reviewer: Sukneva S. – Professor, Ph.D. in Economics, Associate professor, Chief research officer of the Regional Economics Research Institute of the M. Ammosov North Northeast Federal University, Yakutsk, Russia.

e-mail: sukneva@mail.ru

*Стаття надійшла до редакції
11.04.2018 р.*

ВОСПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ ФОНДОВ АГРАРНОГО СЕКТОРА АПК СЕВЕРНОГО РЕГИОНА

Статья посвящена актуальной проблеме анализа и оценки воспроизводства основных производственных фондов в сельском хозяйстве Республики Коми. Показаны роль и значение основных фондов в процессах воспроизводства предприятий. Анализированы различные ситуации и выявлены всевозможные варианты улучшения воспроизводственной характеристики основных фондов. Определено, что основные производственные фонды – это важнейшая составная часть хозяйственной системы аграрных предприятий, потребность в которой постоянно возрастает.

Ключевые слова: основные фонды, оценка, воспроизводства, рост производства, структурна, перестройка, модернизация, реконструкция.

Постановка проблемы. Острейший социально-экономический кризис АПК Республики Коми требует применения совершенно новых принципов и методов, способных обеспечить эффективность его отраслей и предприятий. Это диктует активизацию процессов формирования полноценного ресурсного потенциала аграрных предприятий, улучшение их качественной характеристики. Спад регионального сельскохозяйственного производства в большей степени связан как с уменьшением объемов капитальных вложений, так и разрушением структурной расстановки основного капитала и ухудшением его эксплуатационного состояния.

Медленные темпы инвестирования, диспропорциональные тенденции межотраслевого ресурсного распределения, а также неэффективные методы и механизмы кругооборота основных фондов аграрных предприятий ведут к дестабилизации хозяйственной системы АПК региона в целом. Нельзя забывать о том, что воспроизводство основного капитала является экономическим законом и выражается в том, что в нормальных условиях хозяйствования стоимость данного капитала должна быть полностью восстановлена. Поэтому данная проблема всегда является актуальной и имеет ключевое значение в анализе и оценке финансово-экономической деятельности предприятий, определении эффективности кругооборота операционных активов.

Следует особо отметить, что аграрный сектор АПК Республики Коми, представляя собой сложную организационную структуру, всегда сталкивается с множественными негативными явлениями: неблагоприятными природно-климатическими условиями функ-

ционирования; затруднительными финансово-экономическими факторами хозяйствования; низким уровнем привлекательности для инвесторов; высоким уровнем инвестиционного риска, трудно решаемыми социальными, экологическими, инфраструктурными и другими задачами. Вышеуказанные факторы замедляют темпы инвестирования основного капитала, тормозят процессы применения прогрессивных методов эффективного функционирования.

Данное исследование требует применения комплексного подхода, что дает возможность более ясно определить зависимость хозяйственных результатов от используемых основных фондов, а главное, выявить технологические характеристики жизненного цикла «финансы-наука-производства-рынок». Иными словами, улучшение основных параметров хозяйствования возможно только при условии достижения полноценного ресурсного потенциала - максимального использования результатов научно технического прогресса.

Следует особо отметить, что эффективная расстановка работников и рациональная структура основных фондов, их соответствие конкретным производственным направлениям (по специализации) в той и иной степени определяет финансово-экономическое состояние аграрных предприятий. Оптимальная структура ресурсного потенциала предприятий создает не только благоприятные условия получения дополнительного дохода, но и стимулирующие факторы повышения инвестиционной привлекательности, привлечения заемных ресурсов. Поэтому особое место в исследовании следует отводить анализу количественных и

качественных параметров основных производственных фондов: их наличие, составу, состоянию и эффективной расстановке. Последнее невозможно без четкой организации системы финансирования – без государственной финансовой поддержки и инвестиционных льгот [1, С. 22].

Проведенное исследование показывает, что сложившаяся финансово-экономическая ситуация в аграрном секторе экономики региона негативно влияет на состояние и состав ее основных производственных фондов. Систематическое недофинансирование аграрных предприятий региона, недоступность их к финансовым структурам, а также несовершенство кредитной политики и наличие диспаритета цен в межотраслевом товарообмене привело к спаду регионального сельскохозяйственного производства. Резкое сокращение расходов на приобретение основных средств (в том числе на оборотные ресурсы и вспомогательные работы) завершилось значительным снижением коэффициента их воспроизводства.

Значимость данной проблемы, которая приобретает масштабный характер, требует кардинального изменения стиля работы в организации и управления основными фондами. Ускоренные темпы цен на научно-технические продукции, уменьшение роли государственной финансовой поддержки, а также жесткие рыночные требования к конкурентоспособности не дают возможности повысить уровень обеспеченности сельскохозяйственных предприятий основными производственными фондами, достигнуть интеграционного поведения и эффективного межотраслевого хозяйствования.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы формирования основных фондов сельского хозяйства и обеспечение эффективности их кругооборота носят многогранный и своеобразный характер. Для достижения более реальной оценки воспроизводства основных фондов необходимо анализировать комплекс показателей, которые характеризуют внутренний облик (движение) всей стадии кругооборота: 1) источников формирования фондов; 2) реального состояния производственных мощностей; 3) скорости движения операционных активов; 4) степени эффективности использования основных средств. Исходя из этого, более достоверная оценка о воспроизводстве основных фондов требует углубленных разрабо-

ток. Изучение научных исследований многих авторов по данной проблеме свидетельствует об отсутствии системного подхода к данной проблеме. Большое внимание в их работах уделяется обеспечению оптимальной технологической структуры основного капитала и рационального состава (видовой структуры) основных производственных фондов предприятий.

По мнению большинства специалистов, оценочные показатели определения эффективности использования основных производственных фондов необходимо делить на две группы: 1) показателей, характеризующих степень воспроизводства основных фондов; 2) показателей, характеризующих уровень эффективности использования основных производственных фондов [2, С. 52–53]. Учитывая, что представленные группы показателей в той или иной степени дополняют друг друга, есть необходимость рассмотреть динамичную характеристику производственных фондов в соответствии с направленностью и эффективностью финансово-экономической деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Указанные мнения ученых в последних публикациях обуславливают необходимость и целесообразность поиска более совершенных вариантов и подходов к анализу и оценке воспроизводства основных фондов. Среди них наиболее важными являются изучение оценочных показателей, определяющих масштабы обработки земельных угодий и определение землеотдачи, выявление периодического изменения поголовья скота. Особое место уделяется выделению роли активной части основных производственных фондов. Поскольку при их высоком удельном весе предприятия имеют больше вероятности получения высоких хозяйственных результатов.

Цель статьи. Основной целью статьи является разработка соответствующих предложений, способных обеспечить аграрные предприятия региона основными фондами в необходимом количестве и качестве, поддерживать их в рабочем состоянии. Раскрываемость концептуальных аспектов воспроизводства основных фондов, выделение ключевых практических задач обогащает теоретико-практическую базу данного исследования. Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие задачи:

–изучить ретроспективную тенденцию (динамику) инвестиций в основной капитал, выявить особенности воспроизводства ее основных фондов (ввод в действие производственных мощностей);

–провести анализ наличия и состава (видовая структура) основных производственных фондов сельского хозяйства, раскрыть динамику их состояния (степень изношенности, ликвидации, обновления, воспроизводства и т.д.);

–определить состояние парка основных видов сельскохозяйственной техники, выявить степень их приобретения и списания, обеспеченность предприятий необходимой техникой и энергетической мощностью;

–оценить движение основных фондов и определить меры ускорения государственной финансовой поддержки сельского хозяйства региона, регулирования ее инвестиционной деятельности.

Для достижения цели немаловажное значение принадлежит совершенствованию механизмов привлечения внешних источников инвестирования. Сегодня крайне необходима государственная финансово-экономическая поддержка аграрным предприятиям Северного региона, представление им налоговых льгот и преференций, упорядочение принципов их кредитования, снижение процентных ставок, повышение уровня обеспеченности лизингом и т.д. Ускоренные темпы НТП требует перехода к прогрессивным методам хозяйствования, ускоренным темпам замена морально и физически изношенных ресурсов.

Особое место принадлежит анализу качественного преобразования финансовых институтов, совершенствованию взаимоотношений между государством, финансовыми организациями и агропромышленными сферами. Немаловажное значение имеет анализ внутренних источников финансирования, выявление происходящих изменений в динамике собственных источников финансирования - упорядочение принципов формирования и расходования амортизационных отчислений, прибыли и чистого дохода. Вопреки всем обстоятельствам, отметим, что воспроизводство основных фондов сельского хозяйства региона должно строго диктоваться потребностями конкретного производства [3, с. 67].

Изложение основного материала исследования. В условиях рыночного преобразования и структурной перестройки АПК региона важная роль принадлежит максимальному использованию результатов научно-технического прогресса, ускорению темпа обновления основного капитала. Основу устойчивого воспроизводства сельского хозяйства региона составляет модернизация ее хозяйственной системы - улучшение количественной (экстенсивный способ воспроизводства) и качественной (интенсивный способ воспроизводства) характеристики применяемых производственных мощностей.

Устойчивое воспроизводство аграрных предприятий характеризуется комплексом показателей: выходом валовой и товарной продукции; объемами основных и оборотных фондов и эффективностью их кругооборота; степенью фондо- и энергообеспеченности; величиной обрабатываемых земельных угодий и уровнем их отдачи; объемом используемых минеральных и органических удобрений; уровнем прибыльности и рентабельности; величиной и структурой кормовой базы (сенокосы, пастбища, пашня, многолетние насаждения); затратами труда и материально-технических средств; уровнем конкурентоспособности и платежеспособности предприятий; доступностью аграрных предприятий к различным внешним финансовым структурам на различном уровне; развитием стейкхолдерских отношений; местоположением хозяйств по отношению к рынкам сбыта и т.д. Среди вышперечисленных факторов особое место принадлежит капитальным мощностям предприятий, их производственным характеристикам.

Анализ состояния и тенденций основных показателей по виду экономической деятельности сельское хозяйство Республики Коми показывает, что за период 2012-2016 гг. не произошло достаточного позитивного сдвига [4]. Наибольшее улучшение отмечается в производстве продукции животноводства, что тесно связано с ростом цен на мясные и молочные продукции. При незначительном удельном весе и неравномерном финансировании инвестиций в сельском хозяйстве (за эти годы инвестиционное колебание составило 1,3 раз или от 565,7 до 753,0 млн. руб.), сальдированный финансовый результат и уровень рентабельности реализуемых товаров варьировались соответственно от 604,3 до 820,1 млн. руб. (или почти в 1,4

раза) и от 4,6 до 9,9% (2,1 раз), а затраты в среднем на один рубль продукции равнялись 94,1 копейки.

Несмотря на то, что в сельском хозяйстве растениеводство занимает ведущую роль в развитии животноводства (особенно в области создания прочной кормовой базы), тем не менее, только за 2012-2016 гг. в среднем в животноводстве по сравнению с растениеводством инвестиции в основной капитал были почти в 20 раз выше (т.е. 493 млн. руб. против 25 млн. руб.) [4]. Исходя из этого, за анализируемый период процентное соотношение удельного веса животноводства и растениеводства в продукции сельского хозяйства региона составило 73:27, что в 2,7 раза выше в пользу производства животноводческой продукции. Дисбалансированность в производстве растениеводческой и животноводческой продукции сохраняются во всех категориях сельского хозяйства региона: в хозяйствах всех категорий – 73:27; в сельскохозяйственных организациях – 94:6; в крестьянских (фермерских) хозяйствах – 82:18.

Наблюдение в отдельных годах положительного индекса производства агропродовольственной продукции - это не результат высокой оснащенности сельскохозяйственных предприятий необходимыми производственными мощностями, расширения посевных площадей и повышения урожайности сельскохозяйственных культур и продуктивности животных, а повышения цен только на определенные виды животноводческой продукции. Следовательно, необоснованное диспропорциональное межотраслевое инвестирование и дисбалансовое развитие сельского хозяйства региона приводило к потере эффективных сочетаний между растениеводством и животноводством. Данное обстоятельство не только ухудшило воспроизводственную характеристику поголовья скота, но и снижало эффективность совокупных операционных активов.

Анализ показывает, что за период 2012-2016 гг. в процессах воспроизводства поголовья скота наблюдается неустойчивая тенденция. В отдельные годы достижение определенного успеха в росте поголовья связано как с незначительным приобретением со стороны крупных предприятий продуктивных пород, так и с появлением новых мелких хозяйств и расширением их производственной деятельности. В общей сложно-

сти, почти все сельскохозяйственные предприятия региона склонны к простому воспроизводству скота [4]. Об этом свидетельствует падение основных видов поголовья скота: крупный рогатый скот (КРС) - на 14% (в том числе коровы на 15%); овцы - на 35,1; козы - 34; лошади - 50; кролики - на 33,3%. За эти годы расширенное воспроизводство наблюдалось только в пчеловодстве и оленеводстве – соответственно в 1,7 и 1,6 раза.

Структура поголовья скота по всем категориям хозяйств региона показывает, что если за анализируемый период в сельскохозяйственных организациях рост поголовья КРС и свиней имели тенденцию к росту на 6,1 (в том числе коровы на 5,8%) и на 32,8%, то поголовья лошадей и оленей сократились – соответственно на 41,0 и на 7,0% [4]. Аналогичная ситуация в хозяйствах населения выглядела несколько иначе - уменьшение поголовья КРС и свиней составило 36,0% (в том числе коровы на 37%) и в 3,2 раза. При этом поголовья лошадей остались почти на одном и том же уровне, а оленей выросли почти на 30,0%. Что касается крестьянских (фермерских) хозяйств, то за исключением свиней (уменьшение составило 3,9 раза), почти по всем видам животных произошел значительный рост их поголовья: КРС – на 31,3% (в том числе коров на 40,0%), овцы и козы – на 20,7%, а лошадей – на 53,1%.

Наиболее сложными проблемами являются улучшение характеристики приобретаемых животных, увеличение поголовья скота и повышение продуктивности. Исходя из этого, важнейшей задачей является формирование современных племенных хозяйств, способных обеспечить сельскохозяйственные предприятия высококачественными породами животных, приспособленным к условиям севера. Создание местных специализированных сортоиспытательных станций даст возможность проверить и обеспечить новые сорта сельскохозяйственных культур, способных адаптироваться к северным условиям выращивания.

Подчеркнем, что по своей объективной природе и функциональной характеристике, активные фонды (силовые и рабочие машины, транспортные средства, продуктивный и рабочий скот, многолетние насаждения) способны достигать больших результатов, чем пассивные. Поэтому логическое построение структур основных фондов аграрных предприятий требует выделения значений каждо-

го из элементов, особенно активных и пассивных. Как правило, при прочих равных условиях хозяйствования, лучшими результатами отличаются те предприятия, в которых удельный вес активной части основных фондов значительно превышает удельный вес пассивных.

Судя по денежному выражению, за период 2012-2016 гг. общая стоимость основных фондов увеличилась почти в 1,6 раза [4]. За этот период рост стоимости отдельных элементов в составе основных фондов выглядел в нижеследующих пропорциях: здания – в 1,7 раз (в том числе жилые – в 1,4 раз), сооружения – 1,7, машины и оборудование – 1,4, транспортные средства – 1,4, рабочий и продуктивный скот – 1,6 и другие виды основных средств – в 1,1 раза. Несмотря на опережающие темпы роста стоимости пассивных фондов сельскохозяйственных организаций, в общей сложности в среднем за эти годы ведущее место (с незначительным перевесом – 2920,7 млн. руб. против 2622,9 млн. руб.) в структуре основных фондов принадлежало активной части основных фондов, их соотношение составило 1,1.1.0.

Проведенная группировка по определению зависимости между изменением удельного веса активной части фондов и уровнем фондоотдачи в 28 сельскохозяйственных организациях региона подтвердила, что в структуре общих фондов рост удельного веса активной ее части ведет к росту фондоотдачи (хотя незначительно). Это говорит о целесообразности использования интегральных показателей - выявления не только всех параметров физической и стоимостной характеристики фондов, но рыночных ситуаций реализуемых товаров. Только комплексно-системный подход даст возможность более ярко раскрывать суть анализа воспроизводства предприятий и их основных фондов, определить степени интенсивного и экстенсивного использования фондов.

Подчеркнем, что ведущее место в анализе воспроизводственной характеристики основных фондов принадлежит показателям их состояния: степень износа; удельный вес полностью изношенных основных фондов; коэффициент ликвидации; коэффициент обновления, а также коэффициент воспроизводства основных фондов. Анализ показывает, что, если за анализируемый период (2012-2016 гг.) в среднем степень износа всех основных фондов составила 47,4%, то

удельный вес полностью изношенных основных фондов равнялся 18,2%. При этом коэффициент обновления основных фондов составил 13,8%, что говорит о высоком износе основных фондов по сравнению с их обновлением [4].

Что касается коэффициента воспроизводства основных фондов, то заметим, что его незначительный уровень (в среднем 7,5%) тесно связан с объемами реально ликвидируемых ресурсов, который в среднем составил 1,8%. Суть данной ситуации объясняется тем, что из состава выбываемых фондов аграрных предприятий региона ликвидируется очень малая ее часть, а большая часть остается на балансах предприятий для последующей эксплуатации. Такой метод использования фондов явно приводит к дезинвестиционной тенденции функционирования предприятий - ускоренному процессу выбытия фондов над процессами их обновления.

Анализ показывает, что низкий уровень обновления основных фондов ярко отражается в ухудшении состоянии парка основных видов техники. За анализируемый период (2012-2016 гг.) в сельскохозяйственных организациях региона наличие тракторов всех марок уменьшилось в 1,4 раза [4]. Сильное сокращение наблюдается в количествах комбайнов: зерноуборочных на 30, картофелеуборочных на 50, а кормоуборочных на 10%. Уменьшилось число тракторных прицепов в 1,4 раза, плугов – в 1,5, борон – 1,5, а культиваторов почти в 1,4 раза. Разбрасыватели твердых минеральных удобрений сократились от 40 до 29 штук или на 38%, машины для внесения твердых органических удобрений – на 37%. Число опрыскивателей и опыливателей имели тенденции к снижению в 1,4 раза, а число доильных установок и агрегатов увеличилось почти на 6%.

За анализируемый период энергетическая мощность сельскохозяйственных организаций региона снизилась от 275,6 до 203,2 тыс.л.с. или почти на 36% [4]. При этом потребление электроэнергии на производственные цели увеличилось от 47,5 до 53,1 млн.кВт ч. или почти на 12%, а потребление электроэнергии в расчете на одного среднегодового работника имело тенденцию к повышению на 33% - от 9,7 до 12,9 тыс.кВт ч. В общей сложности, энергетическая мощность (всего) организаций в расчете на одно-

го работника уменьшилась на 8%, а на 100 га посевной площади – 31%.

Проведенный анализ показывает, что систематическое недофинансирование сельскохозяйственных организаций региона привело к падению темпа обновления основных видов техники и оборудования, повышению степени изношенности основных фондов. За период 2012-2016 гг. обеспеченность основными видами техникой (тракторами и картофелеуборочными комбайнами) на 1000 га пашни снизилось соответственно на 31,6 и 20,5%. При этом нагрузка пашни на один трактор увеличилась почти в 1,5 раза, а нагрузка посадок картофеля на один комбайн выросла на 20% [4].

Выводы и перспективы последних исследований. Резюмируя, отметим, что воспроизводство основных фондов аграрных предприятий – это процесс многофункциональный и сложный. Так как анализ каждой стадии воспроизводства (кругооборота) фондов представляет собой достаточно трудоемкую работу. В широкомасштабном формате действий, данная проблема охватывает все стороны расширенного воспроизводства, выполняет три главные стадийные движения основного капитала (кругооборота): а) финансирование инвестиций; б) производство и реализация товарных продуктов; в) обеспечение производственного потребления – возмещение стоимости изношенных фондов, восстановление их физической формы. Исходя из этого, приходим к выводу, что основные фонды являются базовыми элементами хозяйственной системы (структуры) предприятий. Для осуществления непрерывного производственного процесса и получения дополнительного продукта и дохода, первоочередной задачей является достижение устойчивого воспроизводства основных фондов предприятий.

Подчеркнем, что сегодня многие предприятия не имеют возможностей встать на путь стабильного функционирования и развития. Из-за недостаточности финансовых средств и низкого уровня хозяйствования, большинство предприятий не могут обеспечить даже простого воспроизводства. Такие хозяйства ограничены возможностями повысить уровень эффективности эксплуатируемых производственных мощностей, снизить степени их износа. Сегодня у многих слабых предприятиях степень износа основных фондов составляет от 60 до 70%, что говорит

о значительном перевесе коэффициента выбытия основных фондов над коэффициентом их обновления. Причиной такой дезинвестиционной тенденции явилось то, что эффективные формы и методы хозяйствования и обеспечения стабильного воспроизводства ресурсов заменились своеобразным негативным «ресурсокомпенсирующим» методом. Появились «антимодернизационные» тенденции, стимулирующие использование старой техники, оборудования и технологий в ущерб их обновлению [5, с. 117].

Суть такого метода функционирования заключается в том, что прогрессивные принципы обновления производственных фондов предприятий заменились процессами максимального использования старой изношенной, но еще работоспособной техники и оборудования. Следовательно, процесс воспроизводства основных фондов аграрных предприятий региона зависит не только от осуществляемой государством инвестиционной, амортизационной и налоговой политики, но и от конкретных природных условий и отраслевой особенности функционирования. Под влиянием научно-технического прогресса, а также меняющегося облика и требований продовольственного рынка, оценка воспроизводственной характеристики основных фондов сельского хозяйства региона подлежит периодическому пересмотру. Поэтому системный подход к данной проблеме, отражая внутренний и внешний облик хозяйственной деятельности аграрных предприятий, раскрывает более широкие возможности для достоверного анализа и оценки воспроизводства основных фондов как важного элемента их хозяйственной системы.

Литература

1. Банникова Н. В. Методические подходы к разработке программ развития сельскохозяйственного производства / Н. В. Банникова, Т. Н. Костюченко, Н. Ю. Ермакова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2011. – №8. – С. 20–23.
2. Мироседи С. А. Риски, влияющие на эффективность использования основных средств / С. А. Мироседи, Ю. Е. Яшина // Современные аспекты экономики. – 2016. – №4 (224). – С. 51–54.
3. Степанов И. Г. Систематизация показателей анализа воспроизводства основ-

ных фондов / И. Г. Степанов, А. С. Матиевич // Вестник Пермского государственного университета: Серия экономика. – 2012. – №1. – С. 66–76.

4. Сельское хозяйство в Республике Коми: стат. сборник / Комистат. Сыктывкар: Комистат, 2017. – 88 с.

5. Мустафаев А. А. Экономический потенциал – основа устойчивого развития АПК / А. А. Мустафаев // Факторы и условия устойчивого развития агропродовольственного комплекса и сельских территорий Севера. Сыктывкар, 2011.

References

1. Bannikova, N. V. & Kostjuchenko, T. N. & Ermakova, N. Ju. (2011). Methodological approaches to the development of agricultural

production development programs. Jekonomika sel'skoho zjajstvennyh i pererabatyvajushhih predpriyatij, 8.

2. Mirosemi, S. A. & Jashina, Ju. E. (2016). Risks affecting the efficiency of the use of fixed assets. Sovremennye aspekty jekonomiki, 4 (224).

3. Stepanov, I. G., Matievich, A. S. (2012). Systematization of indicators of the analysis of reproduction of fixed assets. Vestnik Perm state university: economy, 1.

4. Agriculture in the Republic of Komi: statistical book (2017). Syktyvkar, Komistat.

5. Mustafaev, A. A. (2011). Economic potential – the basis of sustainable development of agriculture. In: Factors and conditions of sustainable development of agro-food complex and rural areas of the North. Syktyvkar.

Мустафаєв А. А.

Відтворювальна характеристика основних фондів аграрного сектора АПК Північного регіону

Стаття присвячена актуальній проблемі аналізу і оцінки відтворення основних виробничих фондів в сільському господарстві Республіки Комі. Показані роль і значення основних фондів в процесах відтворення підприємств. Аналізувати різні ситуації та виявлено всілякі варіанти поліпшення відтворювальної характеристики основних фондів. Визначено, що основні виробничі фонди – це найважливіша складова частина господарської системи аграрних підприємств, потреба в якій постійно зростає.

Ключові слова: основні фонди, оцінка, відтворення, зростання виробництва, структурна, перебудова, модернізація, реконструкція.

Mustafaev A.

Reproductive characteristics of fixed assets of the agricultural sector of the Northern region

The article is dedicated to the relevant problem of analysis and evaluation of reproduction process of fixed assets in the agriculture of the Komi Republic. The role and importance of fixed assets are shown. Different situations are analyzed and various options for improving the reproductive characteristics of fixed assets in the agriculture of the region are revealed. It is determined that these resources are the basis of the productive capacity of enterprises, an important factor in ensuring the sustainable development of the regional agriculture. Generally, fixed assets are the important component of the economic system of agricultural enterprises and it is increasingly needed.

Key words: fixed assets, reproduction process assessment, production growth, structural adjustment, modernization, reconstruction, complex approach, optimal.

Рецензент: Павлов К. В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка та управління» Камського інституту гуманітарних та інженерних технологій, м. Іжевськ, Російська Федерація.

Reviewer: Pavlov K. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Economy and Management Department Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russia.

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

*Стаття надійшла до редакції
05.04.2017 р.*

УДК 338.48-6:614.215(476)
JEL Classification: D81; L52

ГРЕЧИШКИНА Е. А.

УПРАВЛЕНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННЫМИ РИСКАМИ ОРГАНИЗАЦИЙ ПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

В статье представлены мировые тенденции развития лечебно-оздоровительного туризма. Изучены существующие подходы к определению понятия «лечебно-оздоровительный туризм». Проведена оценка динамики развития лечебно-оздоровительного туризма и санаторно-курортного хозяйства в Республике Беларусь. Отмечено, что санаторно-курортные и оздоровительные услуги пользуются спросом среди граждан России, Украины, Казахстана, Литвы, Латвии, Эстонии, Польши, Германии, Италии, Израиля, Китая и др. Выявлены основные факторы, способствующие развитию лечебно-оздоровительного туризма в Беларуси. Для обеспечения конкурентоспособности данного вида туризма необходимо обеспечить разработку новых комплексных турпродуктов, а также наладить партнерские отношения между предприятиями индустрии туризма.

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный туризм, санаторно-курортные организации, оздоровительные организации, развитие, динамика, структура, факторы.

Постановка проблемы. Сфера туризма является одной из наиболее доходных и интенсивно развивающихся отраслей мирового хозяйства. Согласно данным Всемирного барометра по туризму UNWTO [1], международные туристские прибытия в 2017 году увеличились на 7%, достигнув в общей сложности 1 322 млн. человек. Это самый

высокий результат за последние 7 лет. Ожидается, что эта тенденция сохранится в 2018 году на уровне 4-5%.

Исследования Европейской комиссии [2, с. 6] показывают, что СПА/курортное лечение является причиной туристических поездок для 13% туристов из Европы (рис. 1).

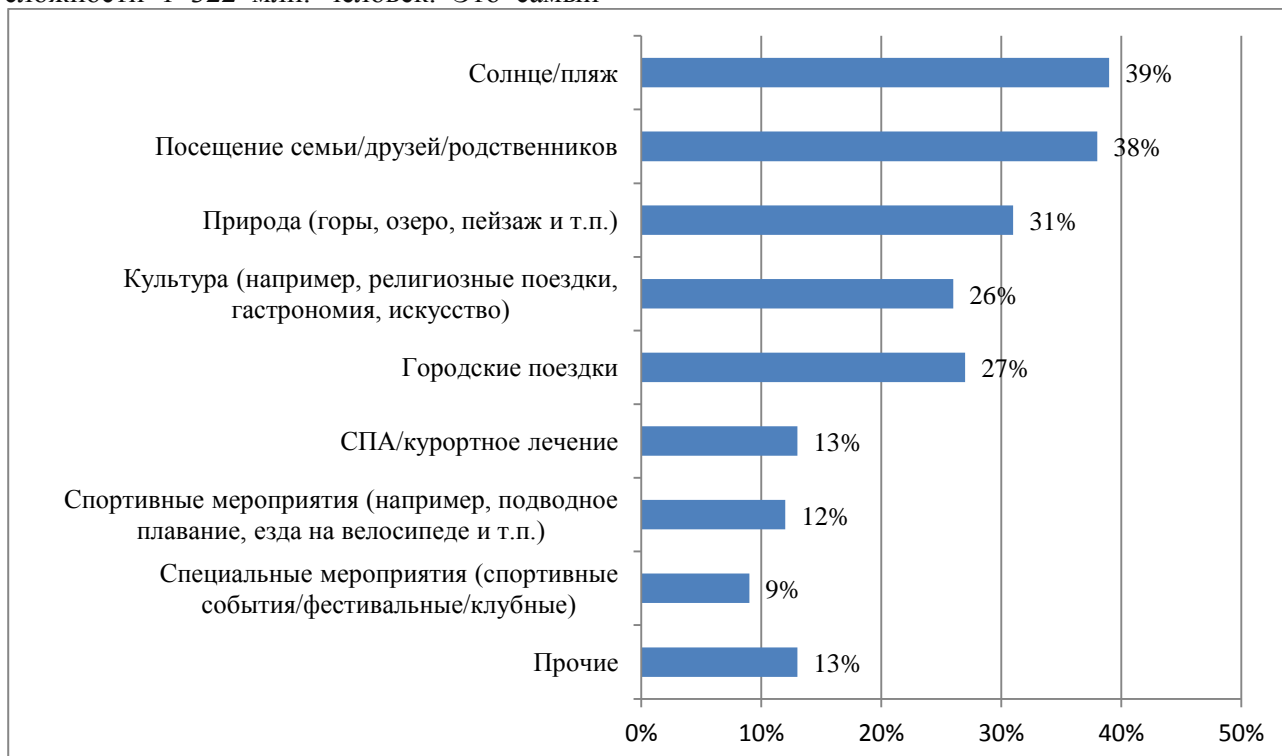

Рис 1. Основные причины туристических поездок европейцев в 2015 г.

Источник: обобщено автором на основе [2, с. 6]

По данным Global Wellness Institute [3] растущий спрос на так называемые wellness-

путешествия, а также увеличение объемов инвестиций и инновации для удовлетво-

ния этого спроса привели к тому, что туристические расходы в сфере оздоровительного туризма в 2015 году достигли 563,2 млрд. долларов США. Увеличение с 2013 составляет 6,8% в год. В 2015 году путешественники совершили 691,0 млн. оздоровительных поездок, что на 104,4 млн. больше, чем в 2013 году. Wellness-поездки составляют 6,5% от всех туристических поездок, 15,6% от общих туристических расходов. Это связано с тем, что путешественники с wellness-услугами, как правило, тратят гораздо больше на поездку, чем прочие путешественники. Экономический эффект от оздоровительного туризма выходит далеко за рамки его прямого воздействия в размере 563,2 млрд. долл. США и 17,9 млн. рабочих мест по всему миру. Принимая во внимание косвенное влияние расходов от оздоровительного туризма (от покупки товаров и услуг турпредприятий) и вызванных воздействий (от расходов работников туристического сектора), общее влияние глобального оздоровительного туризма на экономику оценивается на уровне 1,6 трлн. дол. США и 40,8 млн. рабочих мест в 2015 году [4].

Данные цифры подтверждают, что лечебно-оздоровительный туризм развивается достаточно быстрыми темпами и является перспективным направлением [5, с. 214]. Поэтому оценка показателей развития лечебно-оздоровительного туризма в Республике Беларусь является актуальным направлением исследований, поскольку не только отражает основные тенденции в данной сфере, но и позволяет выработать определенные рекомендации. Безусловно, развитие лечебно-оздоровительного туризма в регионах будет положительно сказываться уровне их социально-экономического развития [6].

Анализ последних исследований и публикаций. Понятие «лечебно-оздоровительный туризм» в зарубежных публикациях часто переводится как «health tourism», однако может ассоциироваться и с другими понятиями. Остановимся на некоторых из них. В Отчете «Оздоровительный туризм в ЕС: общее исследование» оздоровительный туризм включает в себя медицинский туризм, wellness-туризм и spa-туризм [7, с. 13].

H. Mueller и E.L. Kaufmann определяют «health tourism» как совокупность всех отношений и явлений, возникающих в результате поездок и проживания туристов, основ-

ная цель которых заключается в сохранении или развитии их здоровья [8].

Ognjen Blazević предлагает рассматривать «health tourism» как комплексный туристический продукт, который включает предоставление множества специализированных услуг в поездках, связанных с необходимостью улучшения здоровья и качества жизни [9, с. 89].

В работе [10] Maja Lehman и Petar Kurečić характеризуют оздоровительный туризм как специфическое направление туризма, которое включает профессиональное и контролируемое использование природных лечебных факторов и физиотерапии для поддержания и улучшения здоровья и качества жизни. При этом выделяют три типа оздоровительного туризма: медицинский туризм; оздоровительный туризм, основанный на лечебных факторах; велнесс-туризм.

По мнению А. А. Щербаковой и В. С. Орловой лечебно-оздоровительный туризм – понятие, которое включает две компоненты – лечение и оздоровление, предопределяющие такие его разновидности, как медицинский, санаторно-курортный и оздоровительный туризм [11, с. 38].

Таким образом, понятие «лечебно-оздоровительный туризм», во-первых, случае используется как синоним медицинского туризма, wellness-туризма, spa-туризма, во-вторых, как направление, включающее все вышеперечисленное. В данной работе лечебно-оздоровительный туризм предлагается рассматривать с точки зрения сохранения, восстановления и улучшения психофизического состояния туристов в различных учреждениях санаторно-курортного хозяйства.

Сфера туризма оказывает все большее влияние на социально-экономическое развитие Беларуси, что подтверждается данными World Travel & Tourism Council. В частности, в Беларуси прямой вклад сферы туризма и гостеприимства в ВВП в 2017 году составил 2,2 млрд. бел. руб. (2,0% ВВП), общий вклад – 6,8 млрд. бел. руб. (6,2% ВВП). Рост данного показателя прогнозируется к 2028 г. на уровне 6,2% [12].

Основными направлениями развития лечебно-оздоровительного туризма в Республики Беларусь являются климатотерапия, бальнеотерапия, пелоидотерапия, спелеотерапия, фитотерапия. Отсутствие территорий с большим количеством промышленных

комплексов определенно является положительным фактором для развития рекреации. Имеющийся комплекс лечебных факторов (благоприятный микроклимат, радоновые и минеральные воды, лечебные грязи, солевые пещеры) предоставляет возможность для лечения большого спектра нарушений организма и общего его оздоровления. Кроме того, указанные факторы активно используются в восстановлении организма после болезней, на поликлиническом и санаторно-курортных этапах реабилитации.

Целью данной статьи является оценка динамики развития лечебно-оздоровительного туризма и санаторно-курортного хозяйства в Республике Беларусь.

Изложение основного материала исследования. Республика Беларусь обладает

достаточным потенциалом для развития лечебно-оздоровительного туризма. В системе санаторно-курортного хозяйства Республики Беларусь функционируют различные типы рекреационных учреждений. Оздоровительные организации включают профилактории, оздоровительные центры (комплексы), образовательно-оздоровительные центры, оздоровительные и спортивно-оздоровительные лагеря, дома (базы) отдыха, пансионаты и др. [13, с. 102].

Распределение санаторно-курортных, оздоровительных и прочих организаций в разрезе территории Республики Беларусь не является равномерным, что связано с наличием определенных ресурсов, позволяющих осуществлять такую деятельность, и экологическими проблемами территорий (табл. 1).

Т а б л и ц а 1

Распределение санаторно-курортных, оздоровительных и прочих организаций в разрезе территории Республики Беларусь в 2016 г.

	Брестская область		Витебская область		Гомельская область		Гродненская область		г.Минск		Минская область		Могилевская область	
	ед.	стр-ра, %	ед.	стр-ра, %	ед.	стр-ра, %	ед.	стр-ра, %	ед.	стр-ра, %	ед.	стр-ра, %	ед.	стр-ра, %
Всего организаций, единиц, в том числе:	65	100,0	108	100,0	41	100,0	55	100,0	9	100,0	151	100,0	52	100,0
санатории	11	16,9	9	8,3	9	22,0	9	16,4	-	-	29	19,2	9	17,3
детские реабилитационно-оздоровительные центры	2	3,1	1	0,9	6	14,6	1	1,8	-	-	2	1,3	-	-
базы отдыха, дома отдыха и пансионаты	16	24,6	31	28,7	4	9,8	12	21,8	-	-	20	13,2	18	34,6
туристско-оздоровительные комплексы	1	1,5	2	1,9	-	-	1	1,8	-	-	1	0,7	-	-
туристические базы	2	3,1	3	2,8	1	2,4	4	7,3	2	22,2	8	5,3	2	3,8
другие специализированные средства размещения	33	50,8	62	57,4	21	51,2	28	50,9	7	77,8	1	60,3	23	44,2

Источник: обобщено автором на основании [14]

Наибольшее количество организаций сосредоточено в Минской (31,4%) и Витебской (22,5%) областях, наименьшее количество – в Могилевской (10,8%) и Гомельской (8,5%) областях. Больше всего санаториев (38%), туристических баз (36,3%), прочих специализированных средств размещения (34,3%) находится в Минской области, детских реабилитационно-оздоровительных центров (50%) в Гомельской области, баз и домов отдыха, пансионатов (30,7%), турист-

ско-оздоровительных комплексов (40%) в Витебской области.

По данным Национального Статистического Комитета по состоянию на конец 2016 г. в Беларуси активно функционирует 481 санаторно-курортная и оздоровительная организация. В табл. 2 приведена динамика изменения численности санаторно-курортных, оздоровительных организаций и других средств размещения за период 2010-2016 гг.

Таблица 2

Динамика изменения численности санаторно-курортных, оздоровительных организаций и других средств размещения

	2010	2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	ед.	ед.	темп роста, %	ед.	темп роста, %	ед.	темп роста, %	ед.	темп роста, %	ед.	темп роста, %	ед.	темп роста, %
Всего организаций, в том числе:	334	421	126,0	448	106,4	464	103,6	466	100,4	475	101,9	481	101,3
санатории	67	73	109,0	74	101,4	74	100,0	74	100,0	75	101,4	76	101,3
детские реабилитационно-оздоровительные центры	13	13	100,0	13	100,0	13	100,0	12	92,3	12	100,0	12	100,0
базы отдыха, дома отдыха и пансионаты	89	97	109,0	100	103,1	103	103,0	97	94,2	96	99,0	101	105,2
туристско-оздоровительные комплексы	6	6	100,0	5	83,3	5	100,0	5	100,0	6	120,0	5	83,3
туристические базы	12	19	158,3	17	89,5	18	105,9	20	111,1	21	105,0	22	104,8
другие специализированные средства размещения	147	213	144,9	239	112,2	251	105,0	258	102,8	265	102,7	265	100,0

Источник: обобщено автором на основании [14]

Как видно, количество организаций, предоставляющих санаторно-курортные и оздоровительные услуги, постоянно увеличивается в течение 2010-2016 гг. По сравнению с 2010 г. количество таких организаций увеличилось на 44%, в т.ч. количество санаториев – на 13,4%, баз и домов отдыха, пансионатов – на 13,5%, туристических баз – на 83,3%, прочих специализированных средств размещения (к прочим относятся реабилитационные цен-

тры (4), студенческие санатории-профилактории (15), оздоровительные лагеря (146)) – на 80,3%. В то же время наблюдается уменьшение числа туристско-оздоровительных комплексов (на 16,7%) и детских реабилитационно-оздоровительных центров (на 7,7%).

На рис. 2 приведена структура санаторно-курортных, оздоровительных организаций и других средств размещения по типам.

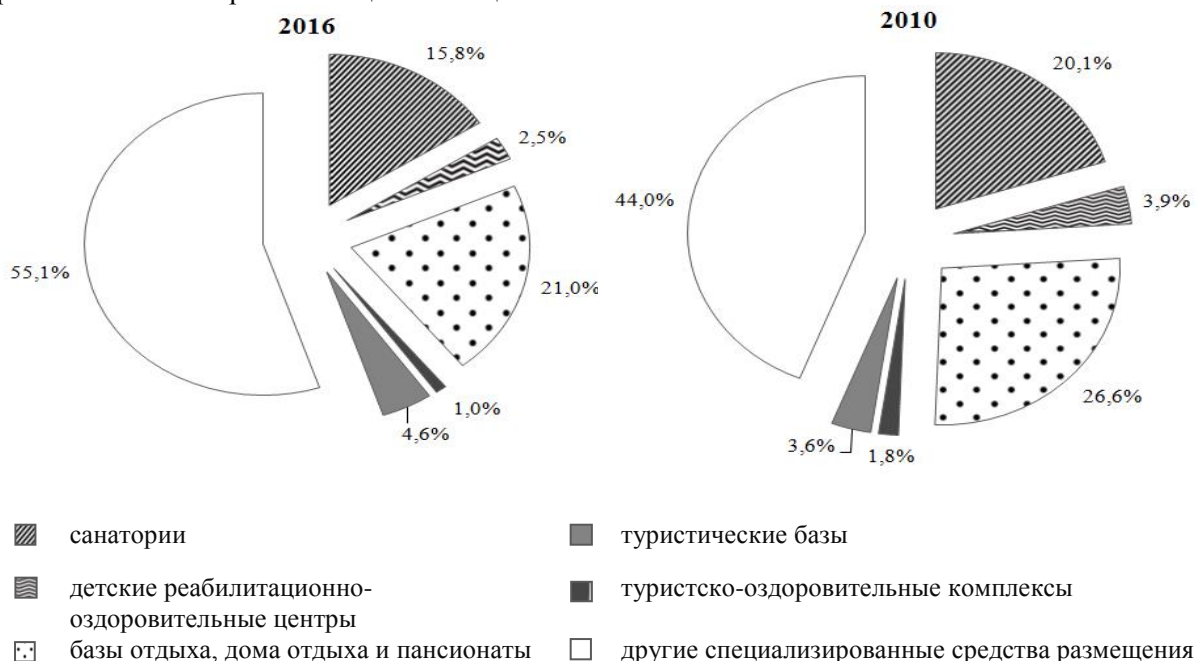

Рис. 2. Структура санаторно-курортных, оздоровительных организаций и других средств размещения по типам

Источник: обобщено автором на основании [14]

Наибольший удельный вес (21%) в структуре в 2016 г. приходится на базы и дома отдыха, пансионаты, а наименьший (1%) – на туристско-оздоровительные комплексы (без учета других специализированных средств размещения). По сравнению с 2010 г. структура несколько изменилась. Так, уменьшилась доля санаториев на 4,3%, детских реабилитационно-оздоровительных центров на 1,4%, баз и домов отдыха, пансионатов – на 5,6%, туристско-оздоровительных комплексов – на 0,8%, при этом увеличилась доля туристических баз на 1% и прочих специализированных средств размещения на 11,1%.

В табл. 3 приведена динамика численности лиц, размещенных в санаторно-курортных, оздоровительных и других организациях за 2010-2016 гг.

Таблица 3

Динамика численности лиц, размещенных в санаторно-курортных, оздоровительных и других организациях Республики Беларусь

Показатели	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	тыс. чел.	тыс. чел.	темп роста, %	тыс. чел.	темп роста, %	тыс. чел.	темп роста, %	тыс. чел.	темп роста, %	тыс. чел.	темп роста, %	тыс. чел.	темп роста, %	
Численность размещенных лиц – всего, в том числе:	710,6	813,3	114,5	844,4	103,8	833,4	98,7	847,4	101,7	760,7	89,8	761,7	100,1	
граждан Республики Беларусь	539,2	624,2	115,8	617,3	98,9	607,1	98,3	616,1	101,5	587,8	95,4	572,0	97,3	
граждан других стран в том числе:	171,4	189,1	110,3	227,1	120,1	226,4	99,7	231,3	102,2	172,8	74,7	189,7	109,8	
из стран СНГ	164,9	180,8	109,6	218,4	120,8	217,5	99,6	220,3	101,3	165,3	75,0	178,5	108,0	
из стран вне СНГ	6,5	8,3	127,7	8,7	104,8	8,9	102,3	11,0	123,6	7,6	69,1	11,2	147,4	

Источник: обобщено автором на основании [14]

Стоит отметить, что в санаторно-курортных и оздоровительных организациях в 2016 году было размещено 761,7 тыс. чел., иностранные граждане составили 189,7 тыс.

чел., это составляет примерно 24,9% от общего числа размещенных (рис. 3).

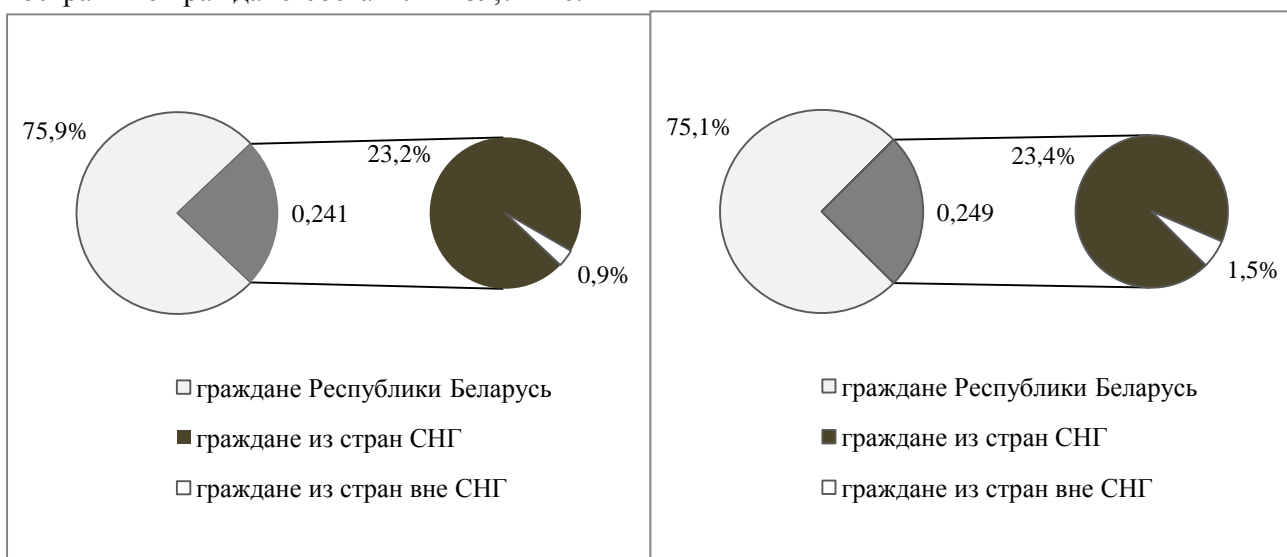

Рис. 3. Структура численности лиц, размещенных в санаторно-курортных, оздоровительных и других организациях Республики Беларусь

Источник: обобщено автором на основании [14]

Более 90% из них – граждане РФ, которых привлекают в лечебно-оздоровительные учреждения Беларуси при-

емлемая ценовая политика, упрощенные туристские формальности, высокий уровень качества оказываемых услуг, модернизация

и оснащение учреждений современным медицинским оборудованием и пр.

Что касается структуры размещения лиц в различных организациях (табл. 4), то ключевая роль отводится санаториям, т.к. в них размещается более 50% лиц. Существенных изменений в структуре за 2010-2016 гг. не наблюдается. Наиболее востребованными среди отдыхающих являются филиал «Санаторий «Радон» ОАО «Беллагроздравница» (Гродненская обл.), УП «АСБ Санаторий Солнечный» (Брестская обл.), ОАО «Санаторий «Озерный» (Гродненская обл.), санатории «Приозерный» (Минская обл., оз. Нарочь) и «Сосны» Управления делами Президента Беларуси (Минская обл.), санаторий «Лесное» Комитета государственной безопасности.

Средняя стоимость одного койко-дня по путевкам, которые приобретаются Республиканским центром по оздоровлению и санаторно-курортному лечению населения за счет бюджетных средств, в 2017 г. составила 32 руб. 66 коп. (на 5,4% больше по сравнению с предыдущим годом). Средняя стоимость 1 койко-дня по путевкам, самостоятельно реализуемым здравницами юридическим и физическим лицам, с размещением в 2-местном однокомнатном номере на 1 августа 2017 г., – 54 руб. 44 коп. Сравнительный анализ показал, что данная стоимость находится на одном уровне с ценами в Украине, ниже в 2 раза, чем в России и в 2,7 раза, чем в странах Балтии [15].

Т а б л и ц а 4

Анализ численности лиц, размещенных в различных типах организаций

	2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	тыс. чел.	стр-ра, %	тыс. чел.	стр-ра, %	тыс. чел.	стр-ра, %	тыс. чел.	стр-ра, %	тыс. чел.	стр-ра, %	тыс. чел.	стр-ра, %	тыс. чел.	стр-ра, %
Всего организаций, в том числе:	710,6	100,0	813,3	100,0	844,4	100,0	833,4	100,0	847,4	100,0	760,7	100,0	761,7	100,0
санатории	380,3	53,5	406,4	50,0	426,5	50,5	420,2	50,4	431,1	50,9	389,7	51,2	402,0	52,8
детские реабилитационно-оздоровительные центры	76,7	10,8	74,9	9,2	75,8	9,0	71,7	8,6	65,8	7,8	67,9	8,9	72,1	9,5
базы отдыха, дома отдыха и пансионаты	94,8	13,3	101,6	12,5	109,3	12,9	94,8	11,4	95,9	11,3	83,8	11,0	79,5	10,4
туристско-оздоровительные комплексы	27,1	3,8	23,6	2,9	17,5	2,1	17,1	2,1	18,0	2,1	16,4	2,2	15,3	2,0
туристические базы	18,0	2,5	22,3	2,7	21,5	2,5	24,4	2,9	32,0	3,8	25,5	3,4	22,3	2,9
другие специализированные средства размещения	113,7	16,0	184,5	22,7	193,8	23,0	205,4	24,6	204,5	24,1	177,3	23,3	170,5	22,4

Источник: обобщено автором на основании [14]

В Беларуси в последнее десятилетие произошло существенное уменьшение доступности санаторно-курортных услуг для внутренних туристов. На 100 жителей приходится всего 4 потребителя услуг предприятий санаторно-курортного сегмента туристической индустрии Беларуси. В то время как для развитых стран, где лечебно-оздоровительный туризм направлен в первую очередь на формирование здоровья нации, этот показатель в 10 раз выше: Австрия (66), Венгрия (35), Франция (31), Чехия (28). Это объясняется сокращением социальных дотаций, переходом к рыночному ценообразованию (при высокой себестоимости санаторно-курортных услуг), а также ухудшением модели потребления домашних

хозяйств Беларуси, частным проявлением чего является снижение удельного веса санаторно-оздоровительных услуг в структуре потребления платных услуг: с 1,2 % в 2013 г. до 0,9 % в настоящее время [16].

Что касается материально-технического состояния средств размещения, то следует обратить внимание на активно продолжающуюся их модернизацию. Практически все санатории за последние годы достигли необходимой вариативности размещения туристов. В настоящее время преобладающими являются одно- и двухместные однокомнатные номера, номера с двумя и более комнатами, номера в блоке, варианты семейного размещения туристов. Однако всего лишь 8% организаций обладают от-

дельными жилыми домами, а также сюит-номерами для наиболее комфортного коллективного отдыха и делового туризма. По мнению А. Траскевич, это связано с отсутствием у большинства санаторно-курортных организаций четкой концепции развития [17, с. 55]. Об определенном интересе к санаторно-курортному хозяйству со стороны инвесторов свидетельствует тот факт, что начали свое функционирование частные организации, такие как санаторий «Альфа Радон» (Гродненская обл.) и санаторно-курортный комплекс «Плисса» (Витебская обл.). Дальнейшую модернизацию санаторно-курортных, оздоровительных и других организаций необходимо проводить с учетом последних тенденций и прогнозов развития wellness-индустрии на мировом рынке [18; 19], складывающихся под влиянием глобализационных процессов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, лечебно-оздоровительный туризм является одним из перспективных направлений развития туризма Республики Беларусь на внутреннем и внешнем рынках. Основными факторами, которые способствуют развитию данного направления, являются: наличие соответствующих ресурсов (лечебно-оздоровительных, природных, историко-культурных), развитие материально-технической базы и соответствующей инфраструктуры, ценовые преимущества. Для обеспечения конкурентоспособности лечебно-оздоровительного туризма в Республике Беларусь следует учитывать тенденции развития данной сферы, которые складываются на мировом рынке. Необходимым видится разработка новых комплексных турпродуктов для удовлетворения растущего спроса на лечебно-оздоровительные услуги и установление партнерских отношений между предприятиями индустрии туризма. Дальнейшее развитие лечебно-оздоровительного туризма во многом зависит от маркетинговых инициатив, имиджевой политики и политики его продвижения на зарубежных рынках.

Литература

1. World Tourism Barometer [Электронный ресурс] / UNWTO. – 2018. – January. – Vol.16. – Режим доступа: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom18_01_january_excerpt_hr.pdf.

2. Flash Eurobarometer 432: Preferences of Europeans towards tourism: Report / Conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. – 2016. – 195 p.

3. Statistics & Facts [Электронный ресурс] / Global Wellness Institute. – Режим доступа:

<https://www.globalwellnessinstitute.org/press-room/statistics-and-facts/>.

4. Global Wellness Economy Monitor / Global Wellness Institute. – 2017, January, 90 p.

5. *Гречишкіна Е. А.* Развитие лечебно-оздоровительного туризма в Республике Беларусь / Е. А. Гречишкіна // Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы: сборник трудов XI международной научно-практической конференции, г. Пинск, 27 апреля 2018 г. / Министерство образования Республики Беларусь [и др.]; редкол.: К.К. Шебеко [и др.]. – Пинск: ПолесГУ, 2018. – С. 213-215.

6. *Калінеску Т. В.* Інновації у соціально-економічному розвитку підприємств регіону: монографія / Т. В. Калінеску, О. О. Недобіга, М. О. Наталенко; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ: СЧУ ім. В. Даля, 2012. – 270 с.

7. *Mainil T., Eijgelaar E., Klijs J., Nawijn J., Peeters P.* Research for TRAN Committee – Health tourism in the EU: a general investigation, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels. – 2017. – 150 p.

8. *Mueller H., Kaufmann E.L.* Wellness tourism: Market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry / H. Mueller, E. L. Kaufmann // Journal of Vacation Marketing. – 2001. – Vol. 7(1). – PP. 5-17.

9. *Blazevic O.* Health tourism and “smart specialisation” / Ognjen Blazevic // UTMS Journal of Economics. – 2016. – Vol. 7 (1). – PP. 85-95.

10. *Lehman M., Kurečić P.* The Possibilities of Health Tourism Development in the Continental Region of Croatia [Электронный ресурс] / Maja Lehman, Petar Kurečić. – Режим доступа: https://bib.irb.hr/datoteka/820621.The_Possibilities_of_Health_Tourism_Development.pdf.

11. *Щербакова А. А.* Индустрия лечебно-оздоровительного туризма и направ-

ления ее модернизации / А. А. Щербакова, В. С. Орлова // Проблемы развития территории. – 2014. – № 2 (70). – С. 37-48.

12. Travel and tourism economic impact 2018 Belarus [Электронный ресурс] / World Travel and Tourism Council. – Режим доступа: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/belarus2018.pdf/>

13. Решетников Д. Современные особенности развития и территориальной организации санаторно-курортного хозяйства Беларуси / Д. Решетников, А. Траскевич // Труды факультета международных отношений: научный сборник. – 2011. – Вып. II. – С. 102-113.

14. Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь: стат.сборник / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. – Минск, 2017. – 83 с.

15. Анисимов В. Белорусские здравницы в особой цене [Электронный ресурс] / В. Анисимов // Журнал «Директор». – 23.10.2017. – Режим доступа: <http://director.by/home/hot-news/5573-belorusskie-zdravnitsy-v-osoboj-tsene>.

16. Траскевич А. Г. Проблемные тенденции соотношения внутренних и въездных туристских потоков лечебно-оздоровительного туризма в Беларуси / А. Г. Траскевич // Экономический рост Республики Беларусь: глобализация, инновационность, устойчивость: материалы IX Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 19-20 мая 2016 г.: в 2 т. / Белорус. гос. экон. ун-т; редкол.: В.Н. Шимов (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2016. – Т. 1. – С. 346-347.

17. Траскевич А. Г. Анализ конкурентоспособности санаторно-курортного сегмента туристической индустрии Беларуси / А. Г. Траскевич // Медицинские новости. – 2017. – №7. – С. 48-57.

18. Wellness Trends for 2017 – and Beyond. As identified at the Global Wellness Summit / Global Wellness Summit. – 2016. – 56 p.

19. 2018 Global Wellness Trends [Электронный ресурс] / Global Wellness Summit. – Режим доступа: <https://www.globalwellnesssummit>.

References

1. World Tourism Barometer. (2018). UNWTO. January, 16. Retrieved from

http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom18_01_january_excerpt_hr.pdf.

2. Flash Eurobarometer 432: Preferences of Europeans towards tourism: Report. (2016). Conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, 195.

3. Statistics & Facts. Global Wellness Institute. Retrieved from <https://www.globalwellnessinstitute.org/press-room/statistics-and-facts/>.

4. Global Wellness Economy Monitor. (2017). Global Wellness Institute. January, 90.

5. Hrechyshkina O. (2018). Development of Health Tourism in the Republic of Belarus. Sustainable Development of the Economy: State, Problems, Prospects: a collection of works of the XI International Scientific and Practical Conference, April 27, 2018. Pinsk, Polesky State University, 213-215.

6. Calinescu, T. V. & Nedobjega. O. O. & Natalenko, M. O. (2012). Innovations in Social and Economic Development of the Enterprises of the Regions. Lugansk, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 270.

7. Mainil, T. & Eijgelaar, E. & Klijs, J. & Nawijn, J. & Peeters, P. (2017). Research for TRAN Committee – Health tourism in the EU: a general investigation, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels, 150.

8. Mueller, H. & Kaufmann, E. L. (2001). Wellness tourism: Market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry. Journal of Vacation Marketing, 7(1), 5-17.

9. Ognjen Blazevic. (2016). Health tourism and “smart specialisation”. UTMS Journal of Economics, 7 (1), 85–95

10. Maja Lehman & Petar Kurečić. (2015). The Possibilities of Health Tourism Development in the Continental Region of Croatia. Retrieved from https://bib.irb.hr/datoteka/820621.The_Possibilities_of_Health_Tourism_Development.pdf.

11. Shcherbakova, A. A. & Orlova, V. S. (2014) The industry of medical and health tourism and the direction of its modernization. Problems of Territory Development, 2 (70), С. 37-48.

12. Travel and Tourism Economic Impact 2018 Belarus. World Travel and Tourism Council. Retrieved from <https://www.wttc.org/>

/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/belarus2018.pdf/

13. *Reshetnikov, D. & Traskevich, A.* (2011). Modern features of development and territorial organization of sanatorium and resort facilities in Belarus. Scientific works of the Faculty of International Relations, 2, 102-113.

14. Tourism and tourist resources in the Republic of Belarus. (2017). National Statistical Committee of the Republic of Belarus. Minsk, 83.

15. *Anisimov, V.* (23.10.2017). Belarusian Health Resorts are at a Special Price. Director. Retrieved from <http://director.by/home/hot-news/5573-belorusskie-zdravnitsy-v-osobj-tsene>.

16. *Traskevich, A. G.* (2016). Domestic to international/inbound health and wellness tour-

ist arrivals in Belarus: problematic trends. Economic Growth of the Republic of Belarus: Globalization, Innovation, Sustainability: Proceedings of the IX Intern. scientific-practical. Conf., May 19-20, 2016, Minsk, T. 1, 346-347.

17. *Traskevich, A. G.* (2017). Sanatorium segment competitiveness analysis for the tourism industry in Belarus. *Meditinskie novosti*, 7, 48-57.

18. Wellness Trends for 2017 – and Beyond. As identified at the Global Wellness Summit / Global Wellness Summit. – 2016. –56 p.

19. 2018 Global Wellness Trends. Global Wellness Summit. Retrieved from <https://www.globalwellnesssummit.com/>

Гречишкіна О. О.

Тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Республіці Білорусь

У статті наведено світові тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Вивчено існуючі підходи до визначення поняття «лікувально-оздоровчий туризм». Проведено оцінку динаміки розвитку лікувально-оздоровчого туризму та санаторно-курортного господарства в Республіці Білорусь. Відзначено, що санаторно-курортні та оздоровчі послуги користуються попитом серед громадян Росії, України, Казахстану, Литви, Латвії, Естонії, Польщі, Німеччини, Італії, Ізраїлю, Китаю та ін. Виявлено основні чинники, що сприяють розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Білорусі. Для забезпечення конкурентоспроможності даного виду туризму необхідно забезпечити розробку нових комплексних турпродуктів, а також налагодити партнерські відносини між підприємствами індустрії туризму.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, санаторно-курортні організації, оздоровчі організації, розвиток, динаміка, структура, фактори.

Hrechyshkina O. O.

Trends of health tourism development in the Republic of Belarus

In this paper world trends in the development of health tourism are given. Existing approaches to the definition of «health tourism» are studied. The paper assesses the dynamics of health tourism development and sanatoriums and resort facilities in the Republic of Belarus. It is noted that sanatorium and health resort services are in demand among citizens of Russia, Ukraine, Kazakhstan, Lithuania, Latvia, Estonia, Poland, Germany, Italy, Israel, China, etc. The main factors contributing to the development of health tourism in Belarus have been identified. It is necessary to ensure the development of new integrated tourist products, as well as to establish partnerships between the tourism industry enterprises to ensure the competitiveness of this type of tourism.

Key words: health tourism, sanatoriums, health-improvement organizations, development, dynamics, structure, factors.

Рецензент: Чеботарьов В. А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна теорія, маркетинг та підприємництво» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Старобельськ, Україна.

Reviewer: Chebotarov V. – Professor, Ph.D. in Economics, Head of Economic Theory, Marketing and Entrepreneurship Department Luhansk Taras Shevchenko National University, Starobilsk, Ukraine.

e-mail: vena.lnu@gmail.com

*Стаття надійшла до редакції
20.05.2018 р.*

АНАЛИЗ РЫНКА ПОТРЕБЛЕНИЯ И ПРОИЗВОДСТВА ДРЕВЕСНОГО БИОТОПЛИВА РЕСПУБЛИКИ КОМИ

В статье представлен анализ рынка потребления и производства древесного биотоплива Республики Коми. Показано, что переработка древесных отходов в биотопливо является одним из ключевых направлений повышения ресурсоэффективности лесного комплекса России. Определено, что эффективность управления отраслью биоэнергетики региона со стороны органов государственной власти ограничивают проблемы, связанные с отсутствием в службе государственной статистики данных, характеризующих развитие отрасли. Для решения этой проблемы в работе предложен алгоритм, позволивший получить объективную информацию об развитии отрасли биоэнергетики республики. Результаты исследования имеют важное практическое значение для управления развитием производства и потребления древесного биотоплива Республики Коми. Продолжением данного исследования должно стать выявление проблем и перспектив развития отрасли биоэнергетики региона.

Ключевые слова: переработка отходов, древесное биотопливо, лесной комплекс, биоэнергетика.

Постановка проблемы. Развитие биоэнергетики на федеральном и региональном уровнях с использованием в качестве основного сырья древесных отходов является одним из базовых условий повышения ресурсоэффективности Лесного комплекса (ЛК) России, главенствующего принципа «зеленой экономики».

Общемировые тенденции развития энергии на базе древесины таковы, что рынки продолжают расти, прежде всего за счет увеличивающегося спроса в европейском регионе и формирующихся новых Азии. Страны Европы являются крупнейшими потребителями биотоплива в мире, с 2002 по 2012 г. спрос с их стороны увеличился на 45,6%, а доминирующие позиции в торговле энергоносителями на базе древесины заняли топливные древесные гранулы [1]. В 2016 г. основными экспортёрами древесных гранул в Европу являлись Соединенные Штаты, за которыми следовали Канада и Россия [2].

Возрастающий объем иностранных и отечественных инвестиций в создание мощностей по производству биотоплива в России свидетельствует о существующей на мировых рынках энергоносителей уверенности. Однако вместе с лидирующими позициями отечественного ЛК на мировой сцене в экспорте древесного топлива внутреннее потребление различных энергоносителей пусть и растет, но остается крайне малым. По данным 2014 г. выпуск топливных древесных гранул в России увеличился на 50% и составил по приблизительным оценкам 1,5 млн.

тонн, 96% которых было поставлено на экспорт. Рост производства древесных брикетов был не таким значительным, около 20% - до 300 тыс. тонн в год, 40% которых было реализовано на внутреннем рынке [3].

Анализ последних исследований и публикаций. Выполнение работы «Анализ рынка потребления и производства древесного биотоплива Республики Коми» связано с реализацией распоряжения правительства от 10 июня 2016 г. № 269-р в соответствии с которым утверждена «Дорожная карты развития биоэнергетики Республики Коми до 2020 г.» [4]. Для успешного достижения контрольных показателей «дорожной карты» органам государственной власти региона и собственникам бизнеса необходимо владеть информацией о фактических объемах производства и потребления топливных гранул и брикетов, сопутствующих развитию отрасли биоэнергетики проблемах и возможных направлениях их решения.

Производство и потребление древесного биотоплива является почти неизученным вопросом деятельности ЛК республики и России в целом. Отдельные вопросы развития отрасли освещены в журналах Леспромформ. Попытки оценки объема образующихся древесных отходов в свое время принимались в работах сотрудников ФГБУН ИСЭ и ЭПС КНЦ УрО РАН и хоздоговорах на выполнения НИР со стороны Министерства инвестиций, промышленности и транспорта Республики Коми (РК). На общероссийском уровне вопросы развития ЛК, ис-

пользование древесных отходов затронуты в исследованиях Антоновой Е.Н. [5], Буданова И.А. [6], Большакова Н.М. [7] Бузыкиной А.И. [8], Грачева В.В. [9], Луговой Д.Л. [10], Порфирьева Б.Н. [11], Ю.Ю. Рафиковой [12] и других авторов [13].

Таким образом, **целью статьи** является анализ рынка потребления древесного биотоплива в РК и производственных мощностей по его выпуску. Данное исследование впервые выполняется для отрасли биоэнергетики региона, и имеет важное теоретическое и практическое значение.

Изложение основного материала исследования. Выполнение данной работы сопровождалось сбором и обобщением зна-

чительного количества разрозненных данных, усложняемого тем, что официальные органы государственной статистики России не выделяют в отдельный вид деятельности предприятия, занимающиеся производством древесного биотоплива. А ключевые показатели функционирования, такие как количество организаций, объем отгруженной продукции и производства, учитываются в смежных видах экономической деятельности (ВЭД).

Отсутствие единой структурированной информации потребовало разработки алгоритма исследования, позволившего комплексно подойти к решению поставленных задач (рис. 1).

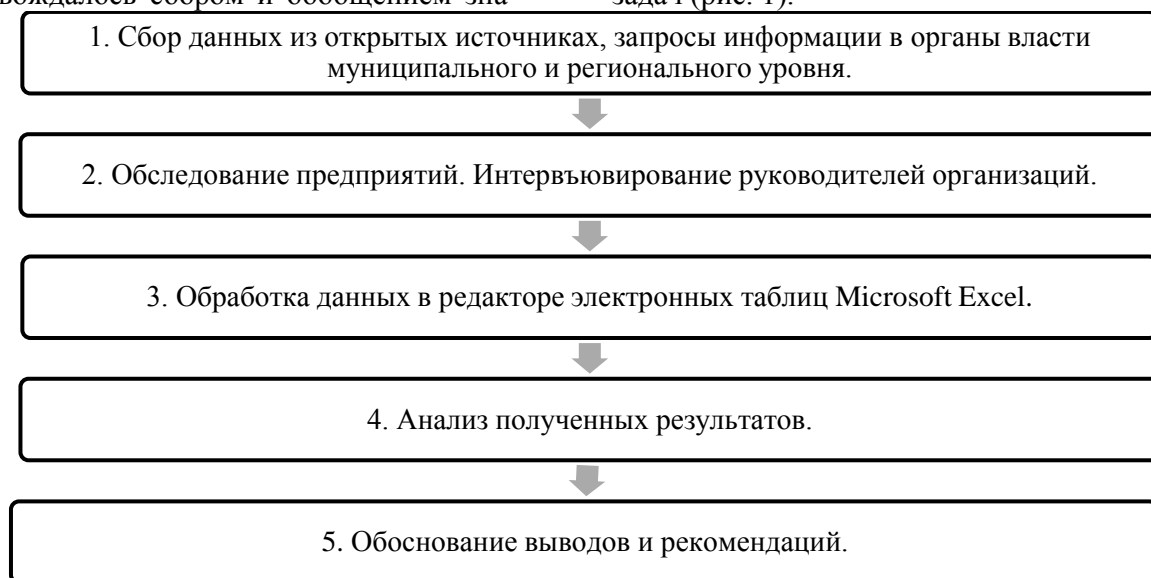

Рис. 1. Алгоритм исследования производства и потребления древесного биотоплива в Республике Коми

Источник: разработано автором

Информационно-аналитической основой выступили материалы Министерства инвестиций, промышленности и транспорта Республики Коми, экономических отделов администраций муниципальных образований, информация из открытых источников, данные интервьюирования руководителей предприятий, нормативно-правовые документы, публикации в отечественных и зарубежных изданиях и на официальных сайтах в сети Интернет.

1. Общая характеристика развития отрасли. В 2014-2017 гг. в результате совмест-

ной работы Правительства республики и предприятий в процессе реализации основных задач «дорожной карты» было создано 13 производств топливных гранул и брикетов с общей мощностью около 95 тыс. т в год, на которых занято более 130 человек. (табл. 1).

Фактический объем выпуска древесного биотоплива в 2016-2017 гг. по данным, предоставленным предприятиями, составил 55,8 тыс. тонн, из которого 85% реализовано на территории региона, 11% экспортировано и 4% вывезено в другие субъекты России.

Таблица 1

Характеристика действующих предприятий в 2016-2017 гг.

№	Название организации	Продукция	Мощность тыс. т/год (проектная)	Мощность тыс. т/год (фактическая)	Число занятых, чел.	Инвестиции, млн. руб.
1	ООО «ПечораЭнергоРесурс»	Пеллеты	18	12	12	54
2	ООО «Азимут»	Брикеты	18,04	3	16	23,4
3	«ТБ Усть-Кулом»	Брикеты	10	9	30	13,9
4	«ИП Белый»	Брикеты / Пеллеты	11,52	11	8	35
5	ООО «СевЛесПил»	Брикеты	7,32	6,7	4	6,4
6	ООО «Веста»	Пеллеты	5,4	3	15	4,1
7	ООО «Лес-Инвест»	Пеллеты	4	3,75	16	15
8	ООО «Гудшип»	Пеллеты	3,2	1	4	3,8
9	«ГУФСИН, г. Сыктывкар»	Брикеты	3,38	3,1	10	7
10	ООО «Вендинга-лес»	Брикеты	3,38	1	9	7
11	ООО «НордБери»	Брикеты	3,38	0	9	7
12	«ИП Шихсаидов Ш.А.»	Брикеты	3,38	0	6	7,5
13	ООО «Фасад плюс»	Брикеты	3,24	2,31	8	2,5
	Итого по Коми		94,78	55,86	133	186,6

Источник: разработано автором

На обеспечение внутреннего спроса работают 12 предприятий. Экспортируют древесное биотопливо два производителя региона. «ПечораЭнергоРесурс» 50% выпускаемых пеллет реализует за рубежом, а другую половину на территории Коми и «Фасад плюс» который весь объем вывозит в субъекты России.

2. Производственные мощности. Производство биотоплива по данным предприятий, в 2016-2017 гг. оказалось значительно ниже проектного – 55,8 против 94,8 тыс. тонн. Уровень использования производственных мощностей в разбивке по предприятиям представлен на рис. 2.

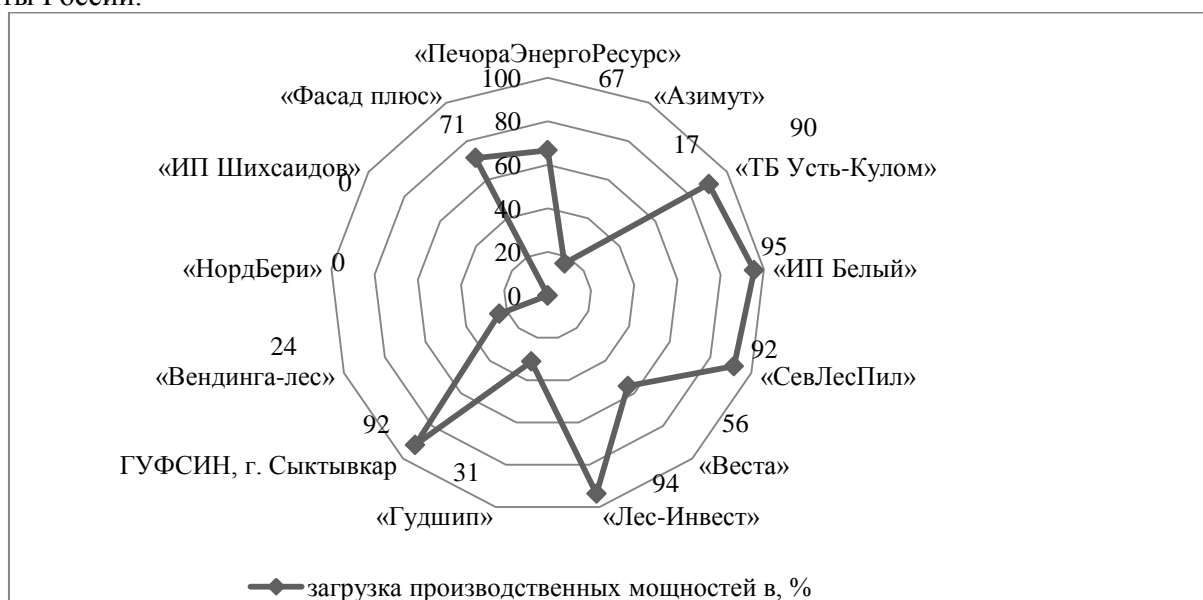

Рис. 2. Использование производственных мощностей производителями биотоплива Республики Коми в 2016-2017 гг.

Источник: разработано автором

С одной стороны, неполное использование производственных мощностей объясняется желанием собственников увеличить срок службы оборудования, сильно изнашиваемого от эксплуатации при 100% загрузки. С другой стороны воздействие оказывают такие факторы как: локальное отсутствие спроса, поломки оборудования, дефицит финансовых средств, нехватка сырья и работников, сезонные колебание температуры и влажности. Загрузка производственных мощностей в среднем по отрасли за анализируемый период составила около 56% и изменялась от 0 до 95% по предприятиям.

Продукция всех производителей древесного биотоплива республики соответствует международным стандартам качества. На 7 предприятиях выпускают брикеты марки «Nestro» и на 4 «RUF», соответствующих стандарту качества «DIN 51731», а также

пеллеты стандарта «DNplus» тоже на 4 и «ENplus».

3. Потребления древесного биотоплива. В отопительный сезон 2016-2017 гг. фактическое потребление древесного биотоплива на территории РК превысило возможности предприятий по выпуску продукции, в результате возник дефицит, вызвавший рост отпускных цен с 5 до 9 тыс. руб. за тонну пеллет или брикетов.

Замена традиционных видов топлива (угля, мазута, электричества) в Жилищно-коммунальном комплексе региона (ЖКХ), коммерческом и частном секторе на различные вида древесного биотоплива позволяет существенно снизить издержки на отопление, поддерживать социально приемлемые тарифы на тепловую энергию. Сравнительная характеристика древесного биотоплива с другими видами топлива представлена в табл. 2.

Т а б л и ц а 2

Сравнительная характеристика древесного биотоплива с традиционными видами топлива

Вид топлива	Стоимость выработки тепла, руб./Гкал*	Теплота сгорания МДж/кг	КПД брутто (%)
Газ	139,8	35-38	87,1
Древесные гранулы / брикеты	188,7	17-20	86
Древесная щепа, сухие опилки	221,1	10	80,5
Дрова	251,8	4	49,5
Торф	340,3	10	38,6
Мазут	415,6	42	72,6
Каменный уголь	519,7	15-25	56,1
Электроэнергия	784,6	-	97
Дизельное топливо	1395,1	42,5	81,6

Источник: разработано автором

Пеллеты и брикеты являются вторыми после природного газа по доступности стоимости выработки тепла для потребителя и третьими по коэффициенту полезного действия. Имеют теплоту сгорания на уровне углей высокого качества, удобны для транспортировки и хранения. Одна тонна качественных топливных брикетов или гранул заменяют 1,3 тонны угля или 2,5 тонн дров.

К другим их преимуществам относится почти полное отсутствие зольности по сравнению с твердыми видами топлива и выбросов углекислого газа.

Экономические и экологические выгоды от использования древесного биотоплива в ЖКХ, коммерческом секторе и частными домохозяйствами обуславливают стремительный рост спроса на него в развитых странах мира, России и РК в частности. Объемы потребления древесного биотоплива в % соотношении коммунальной биоэнергетикой РК, объектами бюджетной сферы, а также населением и организациями представлены на рис. 3 (в % соотношении в 2016-2017 гг).

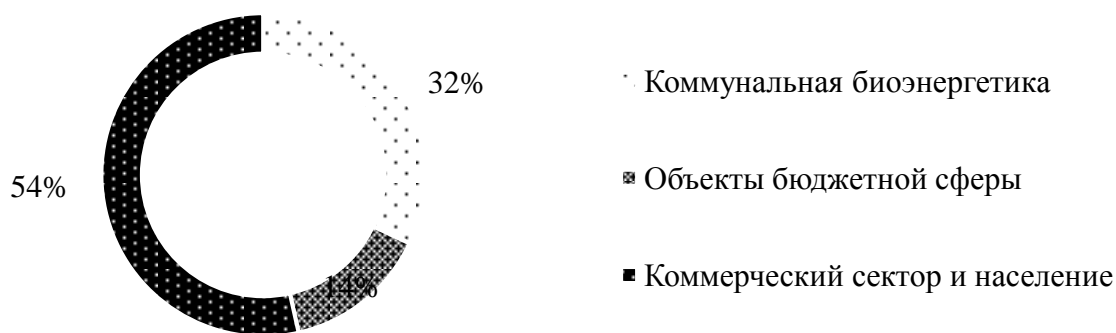

Рис. 3. Объемы потребления древесного биотоплива в Республике Коми по сегментам
Источник: разработано автором

Согласно данным рис. 3 коммерческий сектор и население потребляют 54% реализуемого на внутреннем рынке древесного биотоплива, что составляет почти 25,4 тыс. тонн в год. На коммунальную биоэнергетику и объекты бюджетной сферы приходится 32 и 14% с объемами 15,2 и 6,9 тыс. тонн продукции соответственно.

По данным «Коми тепловой компании» (КТК) в отопительный сезон 2016-2017 гг. 59 котельных предприятия в 7 районах республики в качестве топлива использовали

древесное биотопливо. Из них 38 отапливались брикетами и пеллетами, потреблено 15,2 тыс. т, и 21 – щепой и дровами совокупным объемом 108 тыс. куб. м. в год. 9 котельных снабжали теплоэнергией сугубо объекты бюджетной сферы (школы, садики, дома культуры, ФАПы) в различных муниципалитетах республики. Структура распределение котельных «КТК» по виду потребляемого топлива и районам РК представлена в табл. 4.

Т а б л и ц а 4

Распределение котельных по виду топлива и районам Республики Коми, 2017 г.

Муниципальный район	Объекты коммунальной биоэнергетики	Брикеты	Пеллеты	Щепа	Дрова
Усть-Куломский	17	7	1	0	9
Сыктывдинский	13	13	0	0	0
Корткеросский	9	9	0	0	0
Койгородский	7	5	0	1	1
Прилузский	5	1	0	0	4
Троицко-Печорский	3	1	0	0	2
Удорский	3	0	0	2	1
Ижемский	1	0	0	0	1
Печора	1	0	1	0	0
Итого	59	36	2	3	18

Источник: разработано автором

В 2016-2017 гг. организации и население обеспечили самый высокий спрос на выпускаемое в РК древесное биотопливо. Коммерческий и частный сектора, оценив выгоду использования биотоплива, составляющую по сравнению с электроэнергией до 4 раз, спешно стали переоборудовать свои отопительные мощности на новый для себя и экономически эффективный вид топлива.

За указанный период 9 из 13 ныне действующих предприятий по переработке дре-

весных отходов реализовали на территории республики юридическим и физическим лицам более 25,45 тыс. тонн древесного биотоплива, из которого 66% пришлось на пеллеты и 34% на брикеты. География и объемы потребления представлены на рис. 4.

Как показывают данные 72,5% всего объема потребления древесного биотоплива коммерческим и частным сектором республики приходится на ГО Сыктывкара, 23,6% – ГО Ухты и 3,9% – на муниципалитеты реги-

она. За 2016-2017 гг. организации и население ГО Сыктывкара для обеспечения себя теплоэнергией приобрели у предприятий 11,5 тыс. тонн пеллет и 7,2 брикетов. Топливные гранулы в столице республики и г. Ухте пользуются популярностью у коммерческого сектора и владельцев частных домов большой площади постоянного проживания. Брикет, в свою очередь, за счет своей до-

ступности (возможности использования взамен обычных дров) получили распространение, в основном, у владельцев загородных домов выходного пребывания, дачников и жителей муниципалитетов республики. Территориальное распределение потребления брикетов схоже с пеллетами: 90% приходится на ГО Сыктывкар, 9% – муниципалитеты республики, 1% – на ГО Ухта.

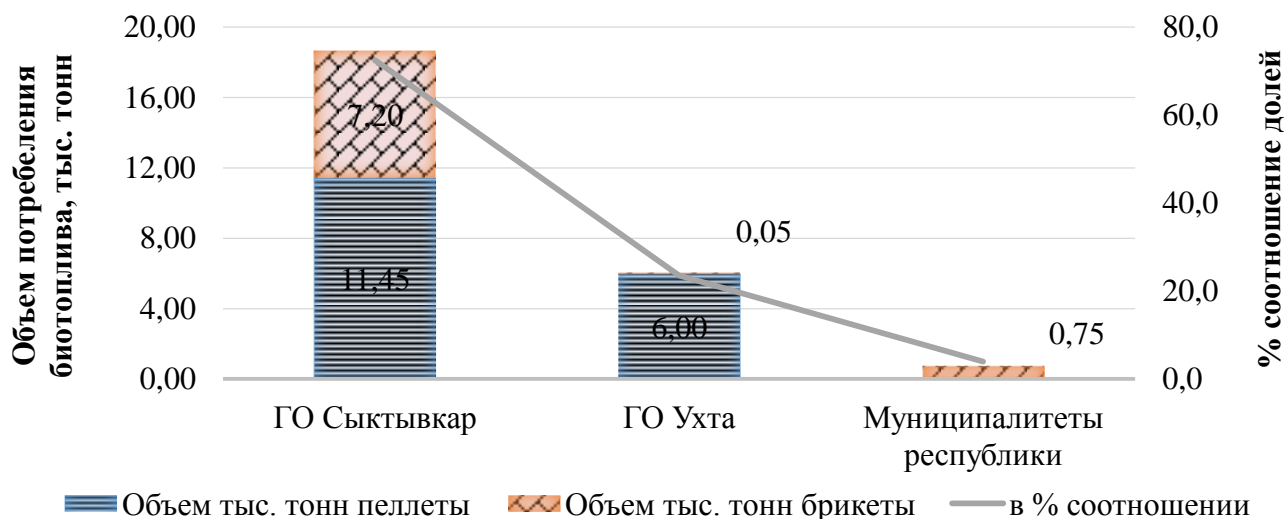

Рис. 4. Объемы потребления древесного биотоплива субъектами Республики Коми в 2016-2017 гг.

Источник: разработано автором

В отопительный сезон 2016-2017 гг. спрос на топливные гранулы и брикеты со стороны организаций и частных домохозяйств превысил возможности производителей биотоплива республики, поэтому компанией «Брикет-Коми» и другими поставщиками на территорию региона было дополнительно ввезено до 500 тонн готовой продукции из соседней Кировской области.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В исследовании «Анализ рынка потребления и производства древесного биотоплива Республики Коми» выполнено изучение особенностей развития производства топливных гранул и брикетов в ЛК региона. Рассмотрено потребление древесного биотоплива в коммунальной биоэнергетике, бюджетной сфере, населением и организациями республики.

Авторским вкладом в развитие теоретической и прикладной науки является алгоритм обследования предприятий отрасли биоэнергетики, возможный к тиражированию в других субъектах России, позволивший на основе разрозненных данных достичь целей поставленного исследования.

Значимость выполненной работы заключается в получении объективных данных для РК об объемах производства и потребления древесного биотоплива. Результаты исследования будут полезны госслужащим, ученым, преподавателям и студентам, занимающимся проблемами развития ЛК, в частности производством и реализацией древесного биотоплива. Продолжением данного исследования должно стать выявление проблем и перспектив развития отрасли биоэнергетики региона.

Литература

1. Forest Products Annual Market Review 2013-2014. UNECE/FAO Forestry and Timber Section. Retrieved from: <http://www.unece.org/>
2. Forest Products Annual Market Review 2015-2016 UNECE/FAO Forestry and Timber Section. Retrieved from: <http://www.unece.org/>
3. Forest Products Annual Market Review 2014-2015. UNECE/FAO Forestry and Timber Section. Retrieved from: <http://www.unece.org/>
4. «Дорожная карта» (план мероприятий) «развитие биоэнергетики в Республике

Коми (2016 - 2018 годы)». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.biotoprk.ru/>

5. Антонова Н. Е. Лесопользование на Дальнем востоке: возможности и препятствия движения к «зеленой экономике» / Н. Е. Антонова // Материалы научного семинара (оз. Байкал, Малое Море, 27 июля – 1 августа 2015 г.). – Иркутск: Издательство Института географии им. В.Б. Сочавы СО РАН, 2016. – С. 203–217.

6. Буданов И. А. Процессы и механизмы перспективного развития комплекса конструкционных материалов России / И. А. Буданов, В. С. Устинов // Проблемы прогнозирования. – 2013. – № 1. – С. 22–37.

7. Большаков Н. М. Реструктуризация лесопромышленного комплекса Республики Коми: опыт, проблемы, перспективы / Н. М. Большаков. – Сыктывкар: СЛИ, 2001. – 92 с.

8. Бузыкин А. И. Ресурсно-экологическая основа Лесного комплекса Восточной Сибири / А. И. Бузыкин, Л. С. Пшеничникова // География и природные ресурсы. – 2012. – № 1. – С. 79–86.

9. Грачев В. В. Перспективы развития биоэнергетики / В. В. Грачев // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2009. – № 4. – С. 49–60.

10. Луговая Д. Л. Принципы устойчивого производства древесного биотоплива. Устойчивое лесопользование. – 2013. – № 4. – С. 36–42.

11. Порфирьев Б. Н. Энергетика на возобновляемых источниках: перспективы в мире и в России / Б. Н. Порфирьев, С. А. Рогинко // Вестник Российской Академии наук. – 2016. – № 11. – С. 963–971.

12. Рафикова Ю. Ю. Структура информационного обеспечения оценки ресурсов биоэкономики (на примере биоэнергетики) / Ю. Ю. Рафикова // Геополитика и экогеодинамика регионов. – 2015. Том 1. – № 3. – С. 46–51.

13. Навстречу «зеленой» экономике России (обзор) // Институт устойчивого развития Общественной палаты Российской Федерации Центр экологической политики России. Москва. – 2012. – 82 с.

References

1. Forest Products Annual Market Review 2013-2014. UNECE/FAO Forestry and Timber Section. Retrieved from: <http://www.unece.org/>

2. Forest Products Annual Market Review 2015-2016 UNECE/FAO Forestry and Timber Section. Retrieved from: <http://www.unece.org>

3. Forest Products Annual Market Review 2014-2015. UNECE/FAO Forestry and Timber Section. Retrieved from: <http://www.unece.org>

4. "Roadmap" (action plan) "development of bioenergy in the Komi Republic (2016 - 2018)". Retrieved from: <http://www.biotoprk.ru/>

5. Antonova, N. E. (2016). Forest use in the Far East: opportunities and obstacles to the "green economy". Proceedings of the scientific seminar (Lake Baikal, Maloye More, July 27 - August 1, 2015). Irkutsk: Publishing house of the Institute of Geography. V.B. Sochava of the SB RAS, 203-217.

6. Budanov, I. A. & Ustinov, V. S. (2013). Processes and mechanisms of long-term development of a complex of structural materials of Russia. Problems of forecasting, 1, 22–37.

7. Bolshakov, N. M. (2001). Restructuring of the timber industry complex of the Komi Republic: experience, problems, prospects. Syktывkar: SLE, 92.

8. Buzykin, A. I. & Pshenichnikova, L. S. (2012). Resource-ecological basis of the Forest Complex of Eastern Siberia. Geography and natural resources, 1, 79–86.

9. Grachev, V. V. (2009). Prospects for the development of bioenergy. Economic and social changes: facts, trends, forecast, 4, 49-60.

10. Lugovaya, D. L. (2013). Principles of sustainable production of wood biofuel. Sustainable forest management, 4, 36–42.

11. Porfiriev, B. N., Roginko, S. A. (2016). Energy on Renewable Sources: Prospects in the World and in Russia. Vestnik Rossiiskoi Akademii Nauk, 2016, 11, 963–971.

12. Rafikova, Y. Y. (2015). Structure of information support for the assessment of bioeconomic resources (using bioenergy as an example). Geopolitics and ecogeodynamics of regions, 1, 3, 46–51.

13. Towards a "green" economy of Russia (review) (2012). Institute for Sustainable Development of the Public Chamber of the Russian Federation. The Center for Environmental Policy of Russia. Moscow, 82.

Аналіз ринку споживання і виробництва деревного біопалива Республіки Коми

У статті представлений аналіз ринку споживання і виробництва деревного біопалива Республіки Коми. Показано, що переробка деревних відходів в біопаливо є одним з ключових напрямків підвищення ресурсоефективності лісового комплексу Росії. Визначено, що ефективність управління галуззю біоенергетики регіону з боку органів державної влади обмежують проблеми, пов'язані з відсутністю в службі державної статистики даних, що характеризують розвиток галузі. Для вирішення цієї проблеми в роботі запропоновано алгоритм, який дозволив отримати об'єктивну інформацію про розвиток галузі біоенергетики республіки. Результати дослідження мають важливе практичне значення для управління розвитком виробництва і споживання деревного біопалива Республіки Коми. Продовженням цього дослідження має стати виявлення проблем та перспектив розвитку галузі біоенергетики регіону.

Ключові слова: переробка відходів, деревна біопаливо, лісовий комплекс, біоенергетика.

Shishelov M.A.

Analysis of the market of consumption and production of wood biofuel of the Republic of Komi

In the article the analysis of the market of consumption and production of wood biofuel of the Republic of Komi is presented. It is shown that processing of wood waste in biofuel is one of the key directions for increasing the resource efficiency of the Russian forest complex. It is determined that the effectiveness of the management of the bioenergy industry by the state authorities limits the problems associated with the lack of data in the service of state statistics that characterize the development of the industry. To solve this problem, an algorithm has been proposed in the work that allowed obtaining objective information about the development of the republic's bioenergy industry. The results of the research are of great practical importance for the management of the development of production and consumption of wood biofuel of the Republic of Komi. The continuation of this study should be to identify the problems and prospects for the development of the bioenergy industry in the region.

Key words: waste processing, wood biofuel, forest complex, bioenergy.

Рецензент: Большаков Н. М. – доктор экономических наук, профессор, почетный президент Сыктывкарского лесного института (филиала) ФГБОУ ВПО «Санкт-Петербургский государственный лесотехнический университет имени С.М. Кирова», Сыктывкар, Россия.

Reviewer: Bolshakov N. – Professor, Ph.D. in Economics, Professor, Honorary President of the Syktyvkar Forest Institute (branch) of the « S. Kirov St. Petersburg State Forestry University», Syktyvkar, Russia.

e-mail: bolshakov@sfi.komi.com

*Стаття надійшла до редакції
03.04.2018 р.*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ІСПИТУ ДЛЯ ВИПУСКНИКІВ МАГІСТРАТУРИ

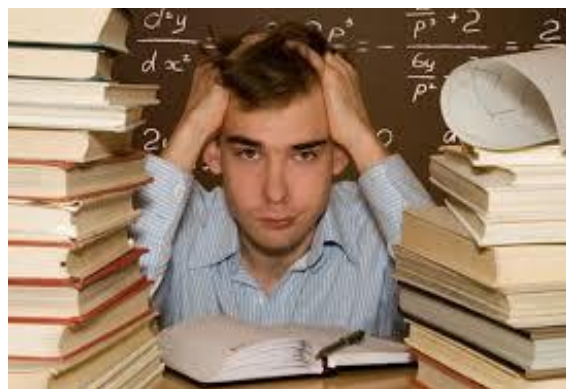
Міністерством освіти розроблений порядок атестації осіб, які здобуватимуть ступінь магістра, у формі єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Документ, після його схвалення Кабінетом Міністрів, регулюватиме питання атестації осіб, які здобувають ступінь магістра.

Єдиний державний кваліфікаційний іспит для випускників магістратури передбачає стандартизований спосіб діагностики рівня професійної компетентності фахівця та готовності випускника вишу до провадження професійної діяльності..

Такий іспит складатимуть ті випускники, які з 2018 року вступатимуть до магістратури з низки спеціальностей. Їх перелік раніше ухвалив Уряд. Це, зокрема, всі спеціальності галузей знань «Ветеринарна медицина», «Охорона здоров'я», «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», «Цивільна безпека», «Транспорт», а також спеціальності «Право», «Кибербезпека», «Атомна енергетика», «Публічне управління та адміністрування», «Міжнародне право».

Передбачається, що Єдиний державний кваліфікаційний іспит дозволить за єдиним стандартом визначати рівень компетентності випускника, його готовності до професійної діяльності.

«Єдиний іспит на виході з магістратури потрібен для того, щоб мати надійний інструмент перевірки якості освіти за так званими регульованими професіями. Це ті професії, в яких суспільство ставить особливі вимоги до підготовки фахівців, адже вони пов'язані з високим рівнем соціальної відповідальності, безпекою, міжнародними зобов'язаннями тощо. Наприклад, медики, юристи, військові, пілоти. До підготовки таких фахівців існують єдині стандарти, і держава має контролювати рівень та якість їх дотримання», – відзначив генеральний директор директорату вищої освіти та освіти дорослих МОН України Олег Шаров.

У запропонованому МОН України порядку визначено, що іспит може проводитися за різними видами завдань – тестування, завдання з розгорнутою відповіддю тощо, з деяких спеціальностей – за технологією ЗНО. Планується, що програми ЄДКІ затверджуватиме МОН та публікуватиме на своєму сайті.

Важливим є те, що під обов'язкову перевірку знань підпадають професії, пов'язані з високим рівнем соціальної відповідальності та безпекою. Тому прагнення держави більш ретельно контролювати рівень отриманої освіти такими фахівцями, сповнює віри в покращення нашого життя в найближчому майбутньому.

Також у проект документа закладено, що інформація про результат іспиту зазначається в додатку до диплома магістра та вноситься в ЄДЕБО. Якщо випускник не успішно складе Єдиний державний кваліфікаційний іспит, то він може один раз повторно пройти його впродовж двох років. У разі повторного неуспішного складання студент відрховується.

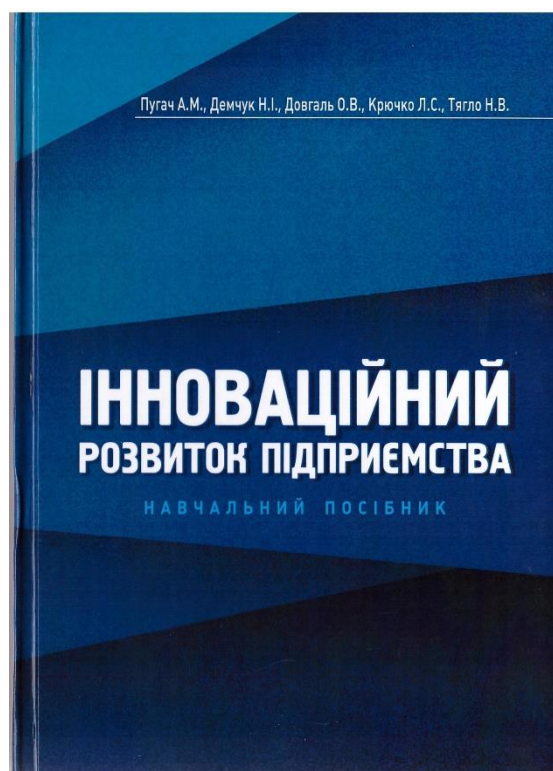
Зазначимо, що в Міністерстві освіти і науки України затвердили порядок вступу в магістратуру. Згідно зі змінами, вступні іспити з використанням Зовнішнього незалежного оцінювання складатимуть вступники на спеціальності напрямків «Гуманітарні науки» (крім спеціальності «Філологія»), «Соціальні та поведінкові науки», «Журналістика», «Право», «Сфера обслуговування» і «Міжнародні відносини».

Досвід об'єднання територіальних громад на Сході України: економіко-правові аспекти: колективна монографія / За наук. ред. В. А. Устименка, І. В. Заблодської. – К.: ТОВ «ВІСТКА», 2018. – 210 с.

У виданні висвітлено окремі аспекти проведення реформи децентралізації в Україні крізь призму досвіду Німеччини та інших держав-членів ЄС. Особливу увагу приділено специфіці процесів об'єднання громад у Луганській та Донецькій областях. Надано правову оцінку актам чинного законодавства України та ЄС, спрямованим на створення та розвиток об'єднаних територіальних громад. Розглянуто можливості впровадження принципів сталого розвитку у процеси децентралізації в східних регіонах України. Проведено теоретико-прикладний та емпіричний аналіз результатів фіскальної децентралізації, окреслено необхідність врахування світового досвіду та уникнення завищених очікувань від реалізації реформи. Виокремлено низку проблем, що стримують позитивну динаміку соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад України. Визначено можливі шляхи розв'язання таких проблем у сферах зайнятості й надання житлово-комунальних послуг. Запропоновано напрями подолання екологічних проблем об'єднаних територіальних громад та отримання додаткових фінансових ресурсів на їх сталий розвиток.

Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. / А. М. Пугач, Н. І. Демчук, О. В. Довгаль, Л. С. Крючко, Н. В. Тягло. – Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. – 348 с.

Навчальний посібник спрямований на формування необхідних теоретичних знань і набуття практичних навичок з дисципліни «Інноваційний розвиток підприємства» та формування професійних компетенцій в інноваційній сфері.

У навчальному посібнику послідовно викладено систему теоретичного, методологічного та практичного забезпечення дисципліни «Інноваційний розвиток підприємства». До кожної теми наведено теоретичний матеріал для поглибленого опрацювання, питання для самодіагностики знань, практичні завдання, список рекомендованої літератури.

Запропонований навчальний посібник відповідає вимогам організації навчального процесу. Рекомендується для студентів вищих навчальних, які навчаються за освітньо-професійною програмою магістра за спеціальністю «Фінанси і кредит».

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Асадулліна Наїля Рамілівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Економіка праці та управління» Ташкентської філії «Російського економічного уні- верситету ім. Г. В. Плеханова» (Ташкент, Узбекистан) <i>e-mail: rasadullina@mail.ru</i>	Asadullina Nailya	Ph.D. in Economics, Associate Professor of Economics Labor and Management Department Tashkent branch «Russian Economic University named after. G. V. Plekhanov» (Tashkent, Uzbekistan) <i>e-mail: rasadullina@mail.ru</i>
Бухтик Марина Ігорівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси» Поліського державного університету (м. Пінськ, Білорусія) <i>e-mail: buhtik84@mail.ru</i>	Buhtik Marina	Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance Department Polesky State University (Pinsk, Belarus)
Гречишкіна Олена Олександрівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Історико- культурна спадщина» Поліського державного університету (м. Пінськ, Білорусь) <i>e-mail: l_grechishkina@mail.ru</i>	Hrechyshkina Olena	Ph.D. in Economics, Associate Professor of Historical and Cultural Heritage Department Polesky State University (Pinsk, Belarus) <i>e-mail: l_grechishkina@mail.ru</i>
Доронін Андрій Віталійович	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економіка і маркетинг» Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського (м. Харків, Україна) <i>e-mail: 14494xk@ukr.net</i>	Doronin Andriy	Professor, Ph.D. in Economics, Professor, Head of Economics and Marketing Department M. Zhukovsky National Aero- space University (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: 14494xk@ukr.net</i>
Доронін Степан Андрійович	Аспірант Харківського націона- льного економічного університе- ту імені Семена Кузнеця (м. Харків, Україна) <i>e-mail: doroninamas@gmail.com</i>	Doronin Stepan	Postgraduate Student of the Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: doroninamas@gmail.com</i>
Зоріна Олена Миколаївна	Науковий співробітник Інституту соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі наукового центру Уральського відділення Російської академії наук (м. Сиктивкар, Росія) <i>e-mail: zorina@iespn.komisc.ru</i>	Zorina Olena	Researcher at the Institute of Socio-Economic and Energy Issues of the North Komi Scientific Center of the Ural Branch the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail: zorina@iespn.komisc.ru</i>
Ільїна Катерина Анатоліївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Комунікаційні технології та менеджмент» Чувашського державного педагогічного університету ім. І Я. Яковлєва (м. Чебоксари, Росія) <i>e-mail: kaviyana@mail.ru</i>	Ilyina Ekaterina	Professor, Ph.D. in Economics, Associate Professor of Communication Technologies and Management Department I. Yakovleva Chuvash state pedagogical university (Cheboksary, Russia) <i>e-mail: kaviyana@mail.ru</i>

Калінеску Тетяна Василівна	Доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник Східноукраїнського національ- ного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com</i>	Calinescu Tetyana	Professor, Ph.D. in Economics, Professor, chief Scientist employee Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com</i>
Кієвич Олександр Володимиро- вич	Доктор економічних наук, професор кафедри «Фінанси» Поліського державного університету (м. Пінськ, Білорусь) <i>e-mail: a.v.kievich@yandex.ru</i>	Kievich Oleksandr	Professor, Ph.D. in Economics, Professor of Finance Department Polessky State University (Pinsk, Belarus) <i>e-mail: a.v.kievich@yandex.ru</i>
Колечков Дмитро Васильович	Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту соціально- економічних і енергетичних проблем Севера Комі наукового центру Уральського відділення Російської академії наук (Сиктивкар, Росія) <i>e-mail: Kdb1970@mail.ru</i>	Kolechkov Dmitry	Ph.D. in Economics, Senior research associate of Institute of social and economic and power problems of the North of Komi of scientific center of the Ural office of the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail: Kdb1970@mail.ru</i>
Королева Наталія Миколаївна	Кандидат економічних наук, доцент Академії праці соціаль- них відносин і туризму (м. Київ, Україна) <i>e-mail: Koroleva@gmail.ru</i>	Koroleva Natalia	Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Academy of So- cial Relations Labor and Tourism (Kyiv, Ukraine) <i>e-mail: Koroleva@gmail.ru</i>
Костирко Лідія Андріївна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси та банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: lidiyakostyrko@gmail.com</i>	Kostyrko Lydia	Professor, Ph.D. in Economic, Head of Finances and Banking Department Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: lidiyakostyrko@gmail.com</i>
Кукса Ігор Миколайович	Доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Фінанси і економічна кібернетика» Луганського національного аграрного університету (м. Харків, Україна) <i>e-mail: igor.kuksa.23@gmail.com</i>	Kuksa Ihor	Professor, Ph.D. in Economic, Associate Professor, Head of Finance and Economic Cybernetics Department Lugansk National Agrarian University (Kharkiv, Ukraine) <i>e-mail: igor.kuksa.23@gmail.com</i>
Ліхоносова Ганна Сергіївна	Кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна) <i>e-mail: a.likhonosova@gmail.com</i>	Likhonosova Ganna	Ph.D. in Economics, Associate Professor, leading researcher employee Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine) <i>e-mail: a.likhonosova@gmail.com</i>

Мустафаєв Азіз Агасалімо- вич	Кандидат економічних наук, Старший науковий співробітник Федеральної державної бюджетної установи Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук (м. Сиктивкар, Комі, Росія) <i>e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru</i>	Mustafayev Aziz	Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Komi, Russia) <i>e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru</i>
Павлов Костянтин Вікторович	Доктор економічних наук, професор кафедри «Економіка та управління» Іжевської філії Росій- ського університету кооперації (м. Іжевськ, Удмуртія, Росія) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>	Pavlov Konstantin	Professor, Ph.D. in Economics, professor of Economy and management Department of the Izhevsk branch the Russian university of cooperation (Izhevsk, Udmurtia, Russia) <i>e-mail: kvp_ruk@mail.ru</i>
Поносов Федір Миколайо- вич	Доктор філософських наук, професор кафедри «Філософія» Іжевської державної сільсько- господарської академії (м. Іжевськ, Росія) <i>e-mail: info@izhgsha.ru</i>	Ponosov Fedor	Professor, Ph.D. in Philosophy, Professor Philosophy Department Izhevsk State Agricultural Academy (Izhevsk, Russia) <i>e-mail: info@izhgsha.ru</i>
Попова Лариса Олексіївна	Доктор економічних наук, заступник директора з наукової роботи Інституту соціально- економічних та енергетичних проблем Півночі Комі наукового центру Уральського відділення Російської академії наук (м. Сиктивкар, Росія) <i>e-mail: popova@iespn.komisc.ru</i>	Popova Larisa	Professor, Ph.D. in Economics, Deputy director for scientific work at the Institute of Socio-Economic and Energy Issues of the North Komi Scientific Center of the Ural Branch the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail: popova@iespn.komisc.ru</i>
Решетнікова Ірина Леонідівна	Доктор економічних наук, Професор кафедри «Маркетинг» ДВНЗ «Київський національний економічний університет Імені Вадима Гетьмана» (м. Київ, Україна) <i>e-mail: reshet2002@gmail.com</i>	Reshetnikova Irina	Professor, Ph.D. in Economics, Professor of Marketing Department Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine) <i>e-mail: reshet2002@gmail.com</i>
Самоховець Марія Павлівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Фінанси» Поліського державного університету (м. Пінськ, Білорусія) <i>e-mail: samkhvec@rambler.ru</i>	Samohovets Maria	Ph.D. in Economics, Associate Professor of Finance Department Polessky State University (Pinsk, Belarus) <i>e-mail: samkhvec@rambler.ru</i>
Сівкова Анастасія Андріїна	Молодший науковий співробіт- ник Інституту соціально- економічних та енергетичних проблем Півночі Комі наукового центру Уральського відділення Російської академії наук (м. Сиктивкар, Росія) <i>e-mail: michelle.asya@mail.ru</i>	Sivkova Anastasia	Junior researcher at the Institute of Socio-Economic and Energy Issues of the North Komi Scientific Center of the Ural Branch the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail: michelle.asya@mail.ru</i>

<p>Соломатіна Тетяна Василівна</p>	<p>Кандидат економічних наук, доцент, фінансовий директор ТОВ «СітіГранд» (м.Київ, Україна) <i>e-mail:</i> t.solomatina@i.ua</p>	<p>Solomatina Tatiana</p>	<p>Ph.D. in Economics, Associate Professor, financial director of "CityGrand" Ltd. (Kiev, Ukraine) <i>e-mail:</i> t.solomatina@i.ua</p>
<p>Тихомирова Валентина Валентинівна</p>	<p>Кандидат економічних наук, Старший науковий співробіт- ник Інституту соціально- економічних та енергетичних проблем Півночі Кому науково- го центру Уральського відді- лення Російської академії наук (м. Сиктивкар, Росія) <i>e-mail:</i> tikhomirova@iespn.komisc.ru</p>	<p>Tikhomirova Valentina</p>	<p>Ph.D. in Economics, Senior research associate of Institute of social and economic and power problems the North of Komi of scientific center of the Ural office of the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail:</i> tikhomirova@iespn.komisc.ru</p>
<p>Шишелов Максим Олександрович</p>	<p>Кандидат економічних наук, науковий співробітник Інституту соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Кому наукового центру Уральського відділення Російської академії наук» (м. Сиктивкар, Росія) <i>e-mail:</i> shishelov.maksim@gmail.com</p>	<p>Shishelov Maksim</p>	<p>Researcher at the Institute of Socio-Economic and Energy Issues of the North Komi Scientific Center of the Ural Branch the Russian Academy of Sciences (Syktyvkar, Russia) <i>e-mail:</i> shishelov.maksim@gmail.com</p>

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 2 (30), 2018

Відповідальний за випуск

Л. А. Костирко

Оригінал-макет

Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 05.06.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 18,1. Обл. вид. арк. 19,0
Тираж 300 екз. Вид. № 4401 Замов. № 212

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 93406, м. Северодонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
http://snu.edu.ua

Надруковано у видавництві СНУ ім. В. Даля
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 2884 від 26.06.2007 р.
93400, м. Северодонецьк, пр. Центральний, 59а,
Телефон / факс (06452) 4-03-42; <http://www.snu.edu.ua>; uni.snu.edu@gmail.com

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі

ВИМОГИ

щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- соціальна економіка;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

Програмні цілі науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 10 сторінок формату А4 (210х297 мм). Шрифт Times New Roman Суг № 14; Міжрядковий інтервал 1,5. Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- *JEL classification codes* (за Системою класифікації Американської Економічної Асоціації (АЕА). Керівництво щодо обрання коду наведене в <https://www.aeaweb.org/>)
- *Постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- *Аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
- *Формулювання мети статті*.
- *Виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- *Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень* у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва структурного підрозділу), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, ORCID ID, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **угода про передачу авторських прав** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях (зразок розміщено на <https://chasopys.jimdo.com>);
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (вимоги до структури анотації наведені нижче), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів трьома мовами** (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Вимоги щодо анотації до статті:

Анотація повинна мати обсяг 1500-2000 знаків та має бути структурована українською (або мовою статті) та англійською мовами (Times New Roman, 11 пт.); Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- Постановка проблеми (*Formulation of the problem*);
- Мета дослідження (*The aim of the research*);
- Суб'єкт дослідження (*The subject of the research*);
- Методи, використані в дослідженні (*The methods of the research*);
- Гіпотеза дослідження (*The hypothesis of the research*);
- Виклад основного матеріалу (стисло) (*The statement of basic materials*);
- Оригінальність та практична значимість дослідження (*The originality and practical significance of the research*);
- Висновки та перспективи подальших досліджень (*Conclusions and perspectives of further research*).

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.

e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.

e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.

Monasturnyi, E. A. & Kulik, J.A. & Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.

e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.

Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.

Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.

e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.

e.g. Tatarin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується згідно **розкладу тиражування журналу**, а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11

Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів.
Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (06452) 4-03-42.

Відповідальний редактор

кандидат економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (06452) 4-03-42.

Статті подаються поштою за адресою:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
пр. Центральний, 59-А, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., 93400 або надсилаються на e-mail:

a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

www.chasopys.jimdo.com

Сподіваємося на плідну співпрацю!

